

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav pedagogiky a sociálních studií

VI. ročník, kombinovaného studia
Obor: Pedagogika – správní činnost

Jaroslav Dřevo

TRADICE HORÁCKA A JEJICH ODKAZ V SOUČASNOSTI

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Helena Skarupská, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a použil jen prameny uvedené v seznamu literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena na Palackého univerzitě v Olomouci v knihovně Pedagogické fakulty a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Jihlavě 23. března 2012

.....
Jaroslav Dřevo

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych rád poděkoval paní PhDr. Heleně Skarupské, Ph.D., za její vstřícný a laskavý přístup i cenné rady a informace, které mi poskytla při vedení mé diplomové práce.

Dále bych chtěl na tomto místě poděkovat svému otci panu Jaroslavovi Dřevo, dlouholetému choreografovi a uměleckému vedoucímu dětského folklórního souboru za poskytnutí studijního materiálu a především cenných praktických zkušeností.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Jaroslav Dřevo
Katedra:	Pedagogická fakulta – Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	PhDr. Helena Skarupská, Ph.D.
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Tradice Horácka a jejich odkaz v současnosti
Název v angličtině:	Traditions of Horacko Region and their today's legacy
Anotace práce:	<p>Diplomová práce by mohla iniciovat další pedagogy k didaktické práci s lidovým tancem na prvním stupni základních škol a tím motivovat mladší žáky k zájmu o regionální lidovou kulturu.</p> <p>Teoretická část diplomové práce seznamuje čtenáře s národopisnou oblastí Horácka a mikroregionem Jihlavska, s jejich historií a popisuje kroje tohoto regionu. Dále se zabývá lidovými zvyky, kulturně-společenskými prvky, základními druhy tanců a s jejich pomocí charakterizuje didaktickou využitelnost lidového tance na základních školách se zaměřením na lidovou kulturu. Věnuje se charakteristice žáka mladšího školního věku i tělesným zvláštnostem tohoto období.</p> <p>V praktické části s ohledem na požadavky RVP ZV se metodická část věnuje lidovému tanci obecně. Jednotlivé podkapitoly zahrnují popisy cvičení prostorové orientace, správného držení těla, rytmického cítění a dále také popisy jednotlivých tanečních koků, figur a jednoduchých tanečních forem důležitých pro realizaci v rámci ŠVP ZV.</p> <p>Při zpracovávání návrhů jsem vycházel z dostupných monografických publikací, zabývajících se lidovou kulturou regionu Horácka a Podhorácka, z metodických příruček pro popis a nácvik lidových tanců a zpěvníků lidových písní, které v oboru zkoumání lidové kultury patří mezi uznávané zdroje.</p>
Klíčová slova:	Horácko, Jihlavský německý jazykový ostrov, folklór, kroj, zvyky, lidový tanec, pedagog, tělesná výchova, krok

Anotace v angličtině:	<p>This Diploma thesis could get more teachers interested in didactic work with folk dance at 1 st grade of primary schools and to motivate younger pupils for interest in a local folk culture.</p> <p>The theoretical part of Diploma thesis introduces readers to the ethnographic region Horacko and to Jihlava microregion, to their history and folk costumes. It's occupied with customs, cultural and social components, kinds of dances and how to use them at primary teaching specializing in folk culture. It's interested in na characteristic of younger school age and in physical strangeness of this period.</p> <p>The practical part in respect of the requests RVP ZV the methodical part is interested in folk dance generally.</p> <p>The chapters contain descriptions of exercises for a space directions of some dancing steps and forms to be important for education according to the School programme.</p> <p>I exploited books snd sources engaged folk culture of this region and handbooks for dances and songbooks.</p>
Klíčová slova v angličtině:	Horacko Region, Jihlava German language island, folklore, folk costume, customs, folk dance, teacher, physical education, step
Přílohy vázané v práci:	Doprovodné fotografie z amatérských záběrů vlastní soukromé sbírky
Rozsah práce:	141 stran
Jazyk práce:	český

OBSAH

ÚVOD	9
1 HORÁCKO A PODHORÁCKO	11
1.1 Zeměpisné vytýčení regionu	11
1.2 Národopisné rozdělení	11
1.3 Vývoj názorů na rozdělení a vytýčení hranic Horácka	12
2 HISTORICKÝ VÝVOJ OSIDLOVÁNÍ	17
2.1 Od počátku dějin	17
2.2 Osidlování Českomoravské vrchoviny	18
2.3 Proces osidlování	19
2.4 Emfyeutické právo	19
3 JIHLAVA	21
3.1 Rozdělení katastrálního území Jihlavy hraničními kameny	22
3.2 Současné rozdělení	23
3.3 Z historie Jihlavy	23
3.4 Třinácté století	23
3.5 Jihlava a husitská tažení	26
3.6 Rozvoj soukenictví	26
3.7 Třicetiletá válka	27
3.8 Další okupace města během následujících válek	27
3.9 Toleranční patent	28
3.10 Zrušení nevolnictví a roboty	29
3.11 Statutární město Jihlava	30
4 SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMCŮ	31
4.1 Německý kulturní přínos	31
4.2 Národnostní vztahy	31
4.3 Vznik Československé republiky a druhá světová válka	32
5 NÁRODNÍ OBROZENÍ A VÝSTAVY	35
5.1 Sběratelství a národní hnutí	35
5.2 Národopisná výstava Československá v Praze roku 1895	37
6 KROJE REGIONU HORÁCKO	39
6.1 Charakteristika kroje	40
6.2 Rozdělení krojů	41
6.2.1 Pracovní oděv	41
6.2.2 Slavnostní kroj	42
6.2.3 Obřadní kroj	45
6.2.4 Svatební kroj	46
6.2.5 Smuteční kroj	47
6.2.6 Dětský kroj	48
6.2.7 Jihlavský kroj	49
6.2.8 Pajerský kroj	51
6.2.8.1 Ženský pajerský kroj	52
6.2.8.2 Mužský pajerský kroj	54
7 ROČNÍ LIDOVÉ ZVYKY A OBYČEJE	56
7.1 Zima	56
7.1.1 Svatá Kateřina – 25.11.	57

7.1.2 Svatá Barbora – 4.12.	57
7.1.3 Svatý Mikuláš – 6.12.	58
7.1.4 Svatá Lucie – 13.12.	58
7.1.5 Betlémy	59
7.1.6 Štědrý den – 24.12.	60
7.1.7 Boží hod vánoční – 25.12.	61
7.1.8 Svatý Štěpán – 26.12.	61
7.1.9 Mládí – 28.12.	62
7.1.10 Nový rok – 1.1.	62
7.1.11 Tři králové – 6.1.	62
7.1.12 Masopust, ostatky, vostatky, voračky, fašanky	63
7.2 Jaro	64
7.2.1 Velikonoce	64
7.2.1.1 Symbolika Velikonoc	65
7.2.2 Vylévání studní	66
7.2.3 Královničky	67
7.2.4 Čarodějnice – 30.4.	67
7.2.5 Máje – 1.5.	67
7.2.6 Svatý Jan Křtitel – 24.6.	68
7.3 Léto	68
7.3.1 Dožínky, obžínky, dožná, doseček	68
7.3.2 Posvícení, poutě, hody	69
7.4 Podzim	69
7.4.1 Památka zesnulých – 2.11.	70
7.4.2 Svatý Martin – 7.11.	70
8 LIDOVÁ JÍDLA Z VYSOČINY	71
9 TANEC	72
9.1 Počátky tance	72
9.2 Vztah kultury a tance	73
9.3 Ovlivňování kultury tance	73
9.4 Lidový tanec	74
9.5 Horácké tance podle tanečního charakteru	75
9.5.1 Typy tanců	75
9.5.2 Další členění tanců	77
9.5.3 Dětský folklór	77
10 PROBLEMATIKA DUŠEVNÍHO A TĚLESNÉHO VÝVOJE DĚTÍ V MLADŠÍM ŠKOLNÍM VĚKU	78
10.1 Vývoj základních schopností a dovedností	78
10.2 Duševní vývoj a socializace	79
10.3 Sociální učení v tělesné výchově	79
10.4 Tělesné zvláštnosti u dětí mladšího školního věku	80
11 METODIKA NÁCVIKU TANCE A TANEČNÍ PŘÍPRAVA	82
11.1 Pracovní metody a příprava	82
11.1.1 Rozcvičení a gymnastika	82
11.1.1.1 Správné držení těla	83
11.1.1.2 Cvičení pro správné držení těla	83
11.1.2 Rytmická a dynamická příprava	85
11.1.2.1 Cvičení pro rozvoj rytmiky	85

11.1.2.2 Cvičení pro rozvoj dynamiky	86
11.1.3 Pohyb v prostoru a orientace	86
11.1.3.1 Cvičení pro rozvoj prostorové orientace	87
11.1.3.2 Cvičení se židlí	88
11.2 Taneční průprava	89
11.2.1 Návčik v kruhu	90
11.2.2 Propojení prostoru a kruhu	90
11.2.3 Typické taneční figury, figurace a základní taneční držení na Horácku	91
11.2.3.1 Figury, figurace, konfigurace	91
11.2.3.2 Základní taneční držení	91
11.2.3.3 Figurální a půdorysné ilustrace tanečního držení s popisy	93
11.2.3.4 Taneční kroky vhodné pro návčik dětí na 1. stupni ZŠ	104
12 NÁVRH LIDOVÝCH TANCŮ PRO UČEBNÍ OSNOVY NA	
1. STUPNI ZŠ	119
12.1 Návrh tanců pro 1. ročník	119
12.2 Návrh tanců pro 2. ročník	119
12.3 Návrh tanců pro 3. ročník	119
12.4 Návrh tanců pro 4. ročník	120
12.5 Návrh tanců pro 5. ročník	120
SHRNUTÍ	121
ZÁVĚR	123
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	124
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	125
SEZNAM DALŠÍCH ZDROJŮ	128
SEZNAM PŘÍLOH	129
SEZNAM POUŽITÉHO NOTOVÉHO MATERIÁLU	130
SEZNAM RECEPTŮ	136
SEZNAM ZÁKLADNÍCH ŠKOL S TPV	141

*Motto: „Kdo hlas má a nezpívá,
kdo nohy má a netančí,
ten mysl chabou má
a smutek v duši.“*

ÚVOD

Regiony českého a moravského Horácka, Podhorácka a konkrétně mikroregion Jihlavsko jsou etnograficky poměrně málo známé a tudíž i málo publikované. Ve většině starších a soudobých odborných publikacích, ve zpěvnících a metodických příručkách jsou zpracovávány písně, tance a obyčeje především z více atraktivních regionů Čech, Jižní Moravy, ale i Slovenska, pokud budeme akceptovat publikace vydané v bývalém Československu. Oblast Horácka a Podhorácka je opomíjena nebo jen zmiňována okrajově. Přitom i v těchto oblastech je velké množství lidových písní, tanců, řemesel a obyčejů, které aktivně žijí i v dnešní době.

Osobně jsem se poprvé s horáckým folklórem a lidovým tancem setkal jako dítě. Již od základní školy jsem navštěvoval dětský folklórní soubor. Další, ale o to intenzivnější setkání, které nejvíce ovlivnilo můj život, proběhlo až v dospělosti. Tehdy jsem se stal členem a tanečníkem Horáckého folklórního souboru písní a tanců Vysočan Jihlava. Soubor již přes padesát let zpracovává a opět uvádí v život lidové tance, písně a zvyky z českého a moravského Horácka. Aktivně se účastní vystoupení, přehlídek a folklórních festivalů a tím přispívá k uchování folklórního bohatství a odkazu našich předků pro další generace.

V teoretické části této práce se pouze všeobecně dotknu historie regionu, ale zaměřím se na místní lidové zvyky, lidovou zdobnou a řemeslnou výrobu, lidové tance a písně z oblastí Horácka a především pak z mikroregionu Jihlavsko, který byl v určitém období své existence označován jako tzv. „německý jazykový ostrov“. Z tohoto důvodu mě také bude zajímat vliv německé menšiny na české obyvatelstvo a musím brát na zřetel i smíšená území, protože studium vzájemných staletých kulturních styků slibuje zajímavé poznatky.

Cílem diplomové práce je deskripce horáckých lidových tradic a tanců s možností jejich uplatnění ve výuce na základních školách, které mohou zpestřit vyučování nejen dětem, ale i samotným pedagogům. Cílovou skupinou této práce jsou děti mladšího školního věku, jejich přirozená radost z pohybu a pedagogové na prvním stupni základních škol, kteří mohou tuto práci použít jako metodickou pomůcku „příručku“ pro nácvik tanců. Proto mým stěžejním úkolem v druhé části práce bude zpracování metodiky nácviku a popis vybraných původních tanců a jednoduchých tanečních forem, které by bylo možno zařadit do školních vzdělávacích programů, vhodných pro nácvik s mladšími žáky. I když tyto děti nebudou mít žádnou taneční přípravu, může jim tanec poskytnout určitý druh zajímavé, netradiční, nenásilné formy duševního a tělesného rozvoje, výchovy, posílení identity a zlepšení pohybových aktivit. Při nácviku tance se děti naučí komunikaci, koordinaci, kooperaci a toleranci. To znamená, že rozvíjí své sociální chování a celou svoji osobnost.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 HORÁCKO A PODHORÁCKO

Abychom mohli studovat rozsáhlou etnografickou oblast Horácko na historické hranici mezi Čechami a Moravou, skládající se z několika dalších menších podoblastí jako je například pro nás důležitý Jihlavský německý jazykový ostrov, musíme si nejdříve určit, nebo lépe řečeno vytýčit hranice jednotlivých oblastí a následně si je pojmenovat.

1.1 Zeměpisné vytýčení regionu

Zeměpisně jde o rozsáhlý a členitý kraj Českomoravské vrchoviny. Tato oblast zasahuje velkou částí i do východních Čech a do západní Moravy. Geomorfologicky začleňuje Křemešnickou, Hornosvrateckou, Křižanovskou a Javořickou vrchovinu, Železné hory, Hornosázavskou a Jevišovickou pahorkatinu. Celé toto rozsáhlé území táhnoucí se severojižním směrem má více či méně zvlněný reliéf a je zde značný rozdíl v nadmořské výšce. Krajina se postupně zvedá z hlubších údolí do nížin a pahorkatin, kde dosahuje nadmořská výška necelých 300 metrů, ale ve Žďárských a Jihlavských vrchách již přesahuje hranici 800 metrů. Oblastí prochází hlavní evropské rozvodí, kdy na západě řeka Sázava odvádí všechny povrchové vody do úmoří Severního moře a na východě řeky Jihlava, Svratka a Dyje zase do úmoří Černého moře. Reliéf krajiny doplňují rybníky, vodní nádrže a mokřady, které společně s hlubokými, mnohdy neprostupnými lesy, vřesovišti a vzácně rašeliništi vytvářejí příznačnou malebnost Českomoravské vrchoviny. Za touto přírodní scénérií přicházeli impresionisté své doby. Tvořili zde takoví velikáni, jako byl Jan Zrzavý, Antonín Slavíček, Adolf Kosárek, Alois Lukášek, Pavel Kopáček a další. Své malíře má zdejší krajina do dnes.

1.2 Národopisné rozdělení

Horácko! Již přes tři století je národopisně rozděleno na Horácko a Podhorácko. Jedná se o dvě blízké, sousedské lidové kultury. Jejich charakteristiky

jsou datovány na přelom 18. a 19. století a první pokusy o národopisné vymezení Horácka pocházejí z poloviny 19. století. Za národopisný celek nebo také etnografický region považujeme území, na kterém zde žijící lid má charakteristické společenské rysy, stejný nebo obdobný kulturní projev a životní podmínky (např.: přírodní, kolonizační, hospodářské, komunikační, společenské, náboženské atd.), které tento kulturní život postupně vytvářeli a tím se více či méně liší od kultury sousedních celků. Z obecnějších etnických znaků se každý region odlišuje specifickými regionálními rysy, díky kterým se jako celek stává zcela jedinečným. Národopisci, folkloristé a jiní odborníci své doby jako například Jan Nepomuk Hanke, Karel Josef Jurende, František Beda Dudík, Alois Josef Pátek, František Bartoš, František Trávníček nebo Josef František Svoboda v této oblasti mnohdy nenašli shodu k vytýčení pomyslných, národopisných hranic mezi jednotlivými regiony, které nemají vůbec nic společného s těmi zeměpisnými. Nejvýraznějšími znaky, které odlišují národopisné celky, jsou řeč a oděv, z etnografického pohledu se jedná o nářečí a lidový kroj. Pro prvotní výzkumnou činnost bylo nářečí a kroj hlavním kritériem při určování národopisných hranic. Veškeré poznatky o kroji však vedli k důležitému poznání, že tzv. lidové nebo národní kroje nejsou dostatečně staré a nemají přirozený vývoj, jak se mnozí z výše citovaných badatelů domnívali. Jelikož kroje byly vytvořeny záměrně teprve v 18. století, byla z těchto důvodů tato pomůcka pro určování daných oblastí vyřazena a další výzkumná činnost se zaměřila pouze na řeč, což bylo pro ohraničení území Horácka a Podhorácka velmi nesnadné.¹

1.3 Vývoj názorů na rozdělení a vytýčení hranic Horácka

První pokusy o zeměpisné vymezení horáckých regionů a určení v nich žijícího obyvatelstva, pocházejí z první poloviny 19. století. Moravský humanista, dějepisec a spisovatel Jan Nepomuk Hanke z Hankenštejna na základě jazyka i kroje popsal a označil místní lid jako české Moravany, protože se podobaly českému. Spisovatel a vlastivědný pracovník Karel Josef Jurende pojmenoval v roce 1815 tyto české

¹ SVOBODA, Josef František. *Moravské Horácko; prameny poznání moravského Horácka*. Vydal odb. učitel Vladimír Urbánek v Heleníně u Jihlavy. Jihlava: tiskem Noviny, 1940, s. 2.

JANČÁŘ, Josef a kol. *Vlastivěda moravská: země a lid. Lidová kultura na Moravě*. Strážnice: Ústav lidové kultury. Praha: Muzejní a vlastivědná společnost, (Nová řada; Sv. 10) 2000. s. 9, 11.

ISBN 80-86156-31-1(ÚKL), ISBN 80-7275-005-4 (MVS).

PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-551-7.

Moravany obývající víc než třetinu země za Horáky a Podhoráky. Horácku a Podhorácku stanovil na severu hranici obcí Březovou, Mohelnicí, Štítý a Rudou, na východě hranicí Hané od Litovle, Plumlova ke Slavkovu, na jihu Židlochovicemi přes Pohořelice, Moravský Krumlov, Jevišovice po Slavonice, na západě a severozápadě územím vlastních Čech. Z tohoto území však vyčlenil území Jihlavsko s německým osídlením.²

Obrázek č. 1: Oblast nářečí Moravskočeského /Horáckého/dle dialektologické hranice prof. Dr. Trávníčka (1940).³

² JANČÁŘ, Josef a kol. *Vlastivěda moravská: země a lid. Lidová kultura na Moravě*. Strážnice: Ústav lidové kultury, Praha: Muzejní a vlastivědná společnost, (Nová řada; Sv. 10) 2000, s. 13. ISBN 80-86156-31-1(ÚKL), ISBN 80-7275-005-4 (MVS).

³ SVOBODA, Josef František. *Moravské Horácko; prameny poznání moravského Horácka*. Vydal odb. učitel Vladimír Urbánek v Heleníně u Jihlavy. Jihlava: tiskem Noviny, 1940.

V roce 1873 moravský historiograf František Beda Dudík zcela Horáky ztotožnil s Čechy. Národopisná oblast Horácko se ve východních Čechách nazývala „České Horácko“ a na západní Moravě „Moravské Horácko“. České Horácko se do obecnějšího povědomí dostávalo spíše některými regionálními monografiemi a snahy o stanovení jeho rozsahu zůstávaly v pozadí odborného zájmu, Moravské Horácko se prezentovalo od poloviny 19. století ve vlastivědných i jazykovědných publikacích a mapách jako ucelená národopisná oblast.⁴

Český folklorista František Bartoš v roce 1895 napsal: „*Roztřídění kmenů moravských v Horáky, Podhoráky, Doláky atd. je velmi neurčité a nesnadné. Kolik hor, podhoří, údolí, tolik Horáků, Podhoráků atd. Já budu míti rozdělení čistě dle nářečí a počítám Hanáky i Horáky za jeden kmen, rozeznáváje dvoje podřečí.*“⁵ K tomuto úsudku se Josef František Svoboda, jeden z největších znalců moravského Horácka, vyjádřil takto: „*Neznám důvodu, proč Bartoš nazval nářečí hanácké právě horáckým neb horským, když ho klade většinou do krajů, kde hor vlastně není.*“⁶ Následně se ve svém díle přiklání k teorii Františka Trávníčka, který ohraničuje na základě řeči moravské Horácko takto. Od severu k jihu prochází dialektická hranice obcemi Olešnicí, Bolešínem, Lesoňovicemi, Bratrušínem, Věchnovem, Zlatkovem, Zvolí, Bobrovou, Bobrůvkou, západně od Radostína, Zadním Zhořcem, Blížkovem, Kochánovem, Chlumkem, východně od Kamenice, Vržanovem, Rozsečí, Bitovčicemi, Lukami a Svatoslaví. Hranice dále pokračovala západně od Puklic, procházela Přísekou, Uhřínovicemi, Jestřebí, Rychlovem, Vískami, Kněžicemi, Brodci, Hrutovem, východně od Opatova, Brtničkou, Dlouhou Brtnicí, Pavlovem, Hladovem, Předínem, západně od Štěměch, Římovem, Čáslavicemi, Želetavou, Horkami, Krasonicemi, Knínicemi, Budkovem, Rácovicemi, Mladoňovicemi, Kdousovem a Policí. Toto území dále dělí prof. Trávníček podle různého nářečí na tři části. Severní, největší, sahající od Olešnice až k Jihlavě a zabírající zvláště Bystřicko, Novoměstsko a Žďárko. Východní, s nejmenší hranicí tvořící Předín, Stará Říše, Nová Říše, Jersice, Budiškovice, Třebětice, Ostojkovice, Báňovice a

⁴ JANČÁŘ, Josef a kol. *Vlastivěda moravská: země a lid. Lidová kultura na Moravě*. Strážnice: Ústav lidové kultury, Praha: Muzejní a vlastivědná společnost, (Nová řada; Sv. 10) 2000, s. 14. ISBN 80-86156-31-1(ÚKL), ISBN 80-7275-005-4 (MVS).

⁵ SVOBODA, Josef František. *Horáci - Podhoráci? Od Horácka k Podyjí. Vlastivědný sborník západní Moravy*. 2. ročník. Znojmo: Okresní osvětový sbor, 1926, s. 17.

⁶ SVOBODA, Josef František. *Horáci - Podhoráci? Od Horácka k Podyjí. Vlastivědný sborník západní Moravy*. 2. ročník. Znojmo: Okresní osvětový sbor, 1926, s. 18.

Pálovice. Západní kolem Třeště, Telče a Dačic.⁷ K určení této hranice použil František Trávníček z větší části starších poznatků Františka Bartoše, ale ve svém výzkumu úplně opomíjí smíšená česko-německá území Jihlavsko, Jemnicko a Slavonicko.⁸

Vlastivědný pracovník a pedagog Alois Josef Pátek již popisuje hranici jihlavského německého ostrova ve Vlastivědě moravské v roce 1901 takto: „*U Jihlavy sahala hranice národnostní ostrova německého k Salavicům, dotýkala se až Třeště, s polovice tehdy poněmčené, kolem Otína, Stonařova, Uhřínovic, Příseky, Brádlů a Beranova Velkého k zemským hranicím.*“⁹

Sběratel lidové slovesnosti moravského Horácka Bohuslav Pernica v knize „*Rok na moravském Horácku a Podhorácku*“ uvádí, že Josef František Svoboda „*považuje podle souhrnných národopisných znaků za moravské Horácko území, které zabírá celé soudní okresy Bystřice nad Pernštýnem, Nové Město, Žďár, Jihlava, Třešť, Telč, Dačice a Jemnice a přilehlé větší či menší části sousedních okresů Moravské Budějovice, Třebíč, Velké Meziříčí, Velká Bíteš, Kunštát a Tišnov. Podle něho tedy tvoří moravské Horácko téměř pravidelný obdélník při zemské české hranici. Zbytek území je Podhorácko.*“¹⁰

Současná česká odbornice v oboru lidového kroje, Jiřina Langhammerová, vyznačuje Horácko jako oblast ležící na obou stranách Českomoravské vysočiny, spojující z geografického i národopisného hlediska Čechy s Moravou. Na české straně je tato oblast mapována městy Hlinsko, Humpolec, Havlíčkův Brod, na straně moravské se nachází Telč, Jihlava a Velké Meziříčí.¹¹

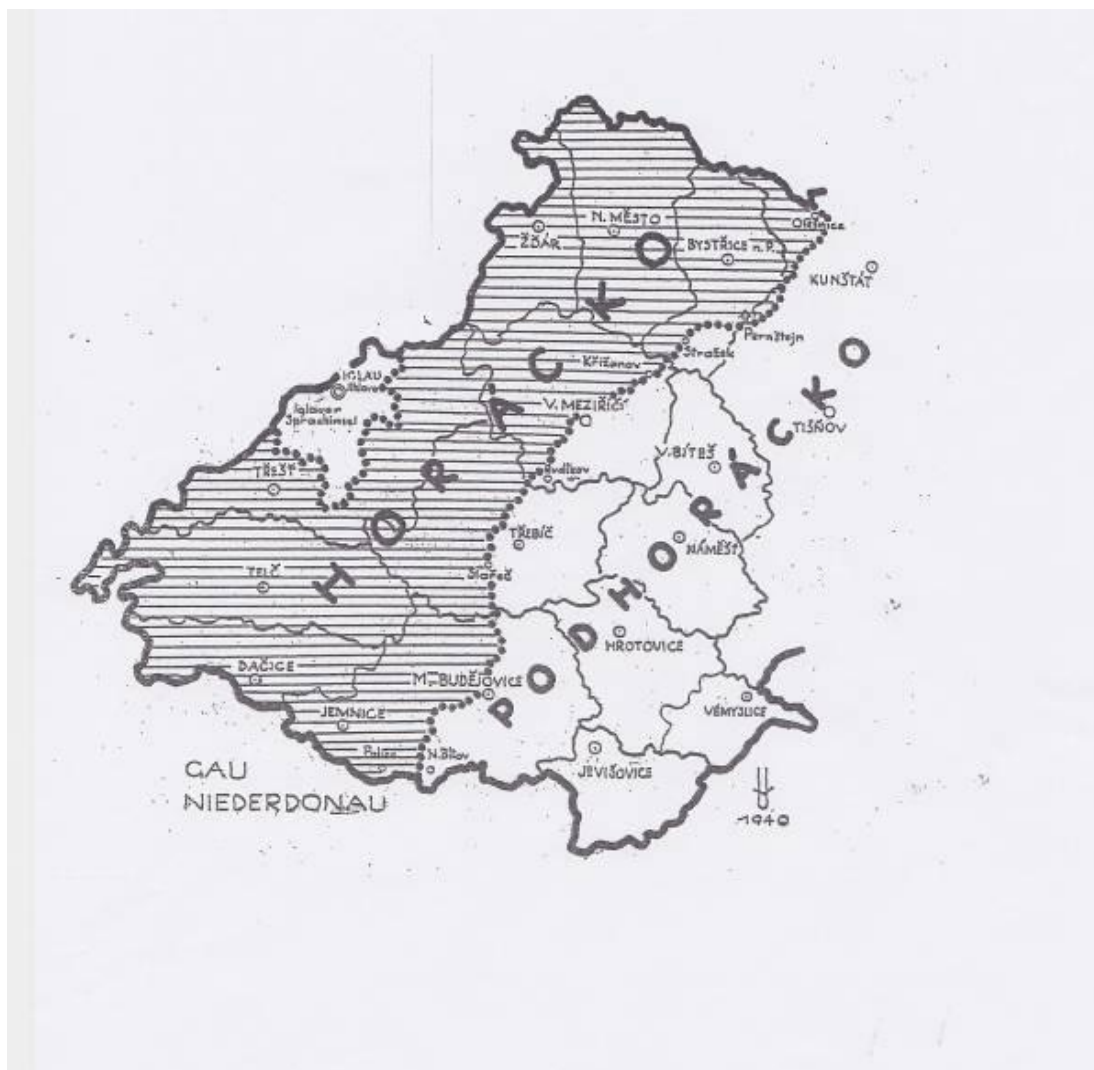
⁷ SVOBODA, Josef František. *Moravské Horácko; prameny poznání moravského Horácka*. Vydal odb. učitel Vladimír Urbánek v Heleníně u Jihlavy. Jihlava: tiskem Noviny, 1940, s. 2.

⁸ SVOBODA, Josef František. *Moravské Horácko; prameny poznání moravského Horácka*. Vydal odb. učitel Vladimír Urbánek v Heleníně u Jihlavy. Jihlava: tiskem Noviny, 1940, s. 2.

⁹ PÁTEK, Alois Josef. *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy, Díl IV. Místopisu, Jihlavský kraj, Čís. 28, Jihlavský okres*. 1. vyd. Brno: GARN, 2008, s. 13. ISBN 978-80-86347-38-7.

¹⁰ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 6.

¹¹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 157. ISBN 80-7106-293-6.

Obrázek č. 2: Moravské Horácko a západní Podhorácko dle národopisné hranice J. F. Svobody (1940).¹²

¹² SVOBODA, Josef František. *Moravské Horácko; prameny poznání moravského Horácka*. Vydal odb. učitel Vladimír Urbánek v Helenině u Jihlavy. Jihlava: tiskem Noviny, 1940.

2 HISTORICKÝ VÝVOJ OSIDLOVÁNÍ

„Hluboký hraniční hvozď pokrýval po dlouhé věky širokou oblast mezi Čechami a Moravou a jím procházela prastará cesta, spojující nejen tyto dvě země, nýbrž skýtající i další daleká spojení do alpských zemí a Uher, i také na sever.“¹³

Úryvek z knihy Františka Hoffmanna otvírá další, neméně důležitou kapitolu této práce, která by měla objasnit proč a za jakých okolností došlo k tak pozdnímu osídlení tohoto nehostinného kraje.

2.1 Od počátku dějin

Faktem je, že oblast Horácka nepatří díky své na mnohých místech nekvalitní půdě, značnému zalesnění a s mokřady v nížinách k těm významnějším oblastem se starým osídlením. Přesto i zde, ze sporadických archeologických nálezů, především nálezů keramiky, kamenných sekerek, sekeromlatů a jiných vrtaných nástrojů, je doloženo krátkodobé osídlení. Ze starší doby kamenné – paleolitu lze doložit přítomnost pravěkého člověka nálezy na Telečsku. Přítomnost lovců a sběračů ze střední doby kamenné – mezolitu z doby 8000 – 6000 let př. n. l. dokazuje záchranný výzkum v okolí kostela sv. Kunhuty v Kostelci u Jihlavy. Další ojedinělé nálezy broušených a vrtaných nástrojů nás posouvají pravěkem od nositelů tzv. „kultury s lineární keramikou“ a „kultury se šňůrkovou keramikou“, přes zajímavou loveckou a prospektorskou činnost eneolitického člověka, po dobu bronzovou, kterou prezentuje bronzový, tříspirálový náramek nalezený na území dnešní Jihlavy a část nádoby „velatické kultury“ datované do let 1300 – 1000 př. n. l. nalezené při archeologických vykopávkách u hradu Rokštejn, jehož zřícenina se nachází nedaleko Jihlavy, v údolí říčky Brtnice. Pomineme-li osídlení našeho území po roce 400 př. n. l. Kelty v době laténské a Germány v době římské, jejichž přítomnost dokazují unikátní nálezy mincí, dostáváme se k době stěhování národů. V samém závěru tohoto nepříliš klidného období, se koncem 6. století n. l. na Českomoravské vrchovině objevují první slovanské kmeny, se kterými jsou neodmyslitelně spjaty počátky české státnosti a základy raně středověké předrománské kultury. Přicházející

¹³ HOFFMANN, František. *Listy a odkazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*. Jihlava: Nakladatelství EKON, 1999, s. 11. ISBN 80-902743-0-7.

Slované výrazně mění podobu krajiny, nejprve samozřejmě v nejméně zalesněných a současně nejteplejších a nejúrodnějších oblastech. V Čechách osídlili úrodné oblasti Polabí a Pohoří, na Moravě zase bylo prvně osídleno Podyjí a Pomoraví.

Všechny nalezené předměty jsou také cenným a velice důležitým svědectvím o průběhu a existenci již od pravěku se linoucí cesty, která v severojižním směru kopírovala východní stranu Českomoravské vrchoviny. Právem se lze domnívat, že tato cesta spojovala významné keltské oppidum a později římský vojenský tábor na území dnešní Vídně s centrem dávného keltského a germánského osídlení v úrodném středním Polabí. Po rozpadu římské říše ztrácela tato cesta po dlouhá století na významu, až úplně zanikla. Z tohoto důvodu se Českomoravská vrchovina, konkrétně centrální Vysočina, stává pro toto období téměř archeologicky sterilní, jelikož nelze jakýmkoliv způsobem doložit přítomnost lidí. Ojedinele se objevují náznaky slovanského osídlení z konce 7. a 8. století a až nálezy mladohradištní keramiky z poloviny 12. století dokazují, že opět započalo osidlování.¹⁴

2.2 Osidlování Českomoravské vrchoviny

Českomoravské pomezí je nejujedenější oblastí a tvoří téměř pravidelný obdélník při historické České zemské hranici. K osidlování tohoto liduprázdného území, porostlého nepropustnými pomezními pralesy, které byly v nižších polohách přerušovány promáčenými loukami, močály a vodními toky, začalo docházet až přibližně ve 12. a 13. století.

V polovině 12. století dochází k velkým ekonomickým proměnám českého státu a značně se prohlubují problémy s nedostatkem půdy. Kolonizace nehostinného území centrální Vysočiny se doslova stala nutností. Hlavními osami osidlování byly větší toky řek, ale také staré stezky i jejich některé větve. Svým průběhem značně připomínají trasu již zaniklé středověké stezky, která byla později nazvaná jako „Haberská“ a již na konci 12. století byla tato cesta důležitou spojnicí mezi pražským přemyslovským centrem a knížecím Znojmem, které vlastnila na mocenském

¹⁴ HEJHAL, P., P. HRUBÝ, Z. JAROŠ, D. VOKÁČ a D. ZIMOLA. *Havíření na Jihlavsku*. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009, s. 26. ISBN 978-80-254-4601-0.
PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 35. ISBN 978-80-7106-551-7.

vzestupu vedlejší přemyslovská linie Konrádovců. Cesta dále navazovala na cestu vedoucí do Vídně a severní Itálie.¹⁵

2.3 Proces osidlování

Velmi důležitou roli při středověkém procesu osidlování kteréhokoliv území sehráli církevní instituce. „*Na české straně to byl premonstrátský klášter v Želivi, na Pelhřimovsku a Řečicku pražské biskupství, na Humpolecku snad i řád německých rytířů.*“¹⁶ Majitelé území, kteří mimo jiné používali klášterů jako vydatného kolonizačního prostředku, vznikem nových osad bohatli a nabývali tím i značný politický vliv.

V době přemyslovské kolonizace mělo stav a postupy kolonizačních aktivit na starosti četné množství tzv. lokátorů, kteří byli pověřeni zakládáním a umístěním osad. Povinností lokátorů bylo mimo jiné najít lidi ochotné se usadit v novém sídlišti, tyto osadníky zastupovat a organizovat veškerou činnost související bezprostředně se vznikem osady (přesun osadníků, vyměření polností, luk, vyklučení lesa atd.). Za odměnu byly lokátorům poskytnuty nejlepší díly a stali se správci (rychtáři, fojty) nových osad. Tato skupina lidí pak tvořila skutečnou drobnou selskou šlechtu, která sídlila v každé větší osadě a starala se o ochranu práv majitelů území nebo klášterů. V osadách, kde měl být postaven kostel, byl určen větší hospodářský celek, na kterém byl postaven tzv. kostelní dvorec k zajištění obživy pro ustanoveného venkovského kněze (plebána). Tímto způsobem byla založena převážná většina horáckých osad, i ty, které se později staly obcemi, městysi či městy.¹⁷

2.4 Emfyteutické právo

Další osidlování pokračovalo v i dobách následujících, ale již podle tzv. „Emfyteutického práva“ (též německé nebo zákupní právo). Užití tohoto práva je v českém státě písemně doloženo již od 13. století. Jednalo se o formu právního uspořádání mezi majitelem půdy a jejím držitelem, kdy byla z půdy vlastníkov

¹⁵ HOFFMANN, František. *Listy a odkazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848.* Jihlava: Nakladatelství EKON, 1999, s. 29. ISBN 80-902743-0-7.

¹⁶ HEJHAL, P., P. HRUBÝ, Z. JAROŠ, D. VOKÁČ a D. ZIMOLA. *Havíření na Jihlavsku.* Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009, s. 27. ISBN 978-80-254-4601-0.

¹⁷ SVOBODA, Josef František. *Moravské Horácko; prameny poznání moravského Horácka.* Vydal odb. učitel Vladimír Urbánek v Heleníně u Jihlavy. Jihlava: tiskem Noviny, 1940, s. 5.

jednorázově zaplácena určitá zákupní suma a dále placena pouze pevně stanovená pozemková renta (obvykle peněžní). Právo dávalo držitelům pozemků výhodnější práva k půdě než staré systémy, zejména zaručovalo placení stabilní daně (renty), kterou nemohl vlastník půdy libovolně zvyšovat. S emfyteutickou držbou obvykle souviselo právo svobodného prodeje či odkazu.¹⁸

Z dochovaných archivních zpráv můžeme předpokládat, jak vznikla na moravském Horácku osada, založená podle zákupního práva. Lokátor rozdělil osidlovanou část území na zemědělské celky (dvorce, grunty atd.) a pokud to šlo na stejné nebo poměrně stejné díly. O jejich počtu a velikosti rozhodovalo okamžité množství půdy, která se dala zemědělsky obdělávat. V hornatých a lesnatějších částech Horácka byly původní osady docela malé a hospodářství jen prutová, kdežto v podlesí a v nížinách byly osady mnohem větší a hospodářství lánová. Ke každému hospodářství náležela nejen orná půda, ale také přiměřená část travnatého porostu, který umožňoval chov dobytka a díl lesa. Při rozdělování půdy se určily soustředné díly, kdy se na počátku každého dílu postavilo obydlí pro kolonistu. Kolonisté, vesměs se jednalo o křesťany, kteří přišli osidlovat Českomoravskou vrchovinu, pocházeli již z dříve vzniklých osad, především to byli poddaní téhož pána, ale z různých krajů, a někdy i z hodně vzdálených zemí. Všechny tyto okolnosti vedli k tomu, že se taktéž musel osobitým způsobem vyvíjet kulturní život těchto nových osadníků.¹⁹

¹⁸ http://cs.wikipedia.org/wiki/Emfyteutick%C3%A9_pr%C3%A1vo
SVOBODA, Josef František. *Moravské Horácko; prameny poznání moravského Horácka*. Vydal odb. učitel Vladimír Urbánek v Heleníně u Jihlavy. Jihlava: tiskem Noviny, 1940, s. 5.

¹⁹ SVOBODA, Josef František. *Moravské Horácko; prameny poznání moravského Horácka*. Vydal odb. učitel Vladimír Urbánek v Heleníně u Jihlavy. Jihlava: tiskem Noviny, 1940, s. 5.

3 JIHLAVA

Jako je tomu u většiny měst, tak i založení města Jihlavy je tradičně spojováno s pověstí. Do jedné z jihlavských kronik zapsal známý a čirými výmysly proslulý kronikář Václav Hájek z Libočan pověst o zručném hrncíři, kterému jeho dílo po vložení do pece praskalo. Václav Hájek dále v pověsti obratně popisuje proč tomu tak bylo, co následovalo a směle bez ostychu datuje vznik města do roku 799 n. l.²⁰

Je pravdou, že Jihlava je nejstarší horní město českých zemí, ale jeho skutečné založení je datováno do první poloviny 13. století. Původně pouze slovanská ves na břehu řeky Jihlavy, dnes město rozkládající po obou březích řeky, která je z části součástí historické česko-moravské zemské hranice. Město, ležící téměř uprostřed Českomoravské vrchoviny v nadmořské výšce 550 metrů, v současnosti zaujímá plochu 118 km², na které žije přes 50 tisíc obyvatel. V 60. letech 20. století, v období hlubokého komunismu byly k Jihlavě připojeny obce náležející do Čech a Jihlava se tak stala okresním městem Jihomoravského kraje s centrem v Brně. Historické jádro města, kde lze najít domy a kostely mnoha historických slohů ohraničují dobře zachovalé zbytky městského opevnění ze 14. a 15. století, je od roku 1982 vyhlášeno městskou památkovou rezervací. Od roku 2000 je centrem a krajským městem Kraje Vysočina.²¹

Význam a bohatství středověkého města dokládá mimo jiné i řada dochovaných architektonických a uměleckých památek, jako například iluminované právní rukopisy, nebo pozdně gotické plastiky, které patří k nejvýznamnějším svého druhu v českých zemích. První jihlavská právní kniha obsahující městské a horní právo, vytvořená na přelomu 14. a 15. století je Gelnhausenův kodex. Autorem je městský písař a notář Jan z Gelnhausenu. Jak již bylo řečeno, v rukopisu jsou zajímavé iluminace panovníků a mimo jiné zde byl prvně zobrazen městský znak (viz níže). Zmíněný kodex je uložen ve Státním okresním archivu Jihlava.²²

²⁰ HOFFMANN, František. *Listy a odkazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*. Jihlava: Nakladatelství EKON, 1999, s. 12. ISBN 80-902743-0-7.

²¹ http://cs.wikipedia.org/wiki/Jihlava#cite_note-Mudrov.C3.A1-5

²² http://cs.wikipedia.org/wiki/Jihlava#cite_note-Mudrov.C3.A1-5

Obrázek č. 3: Gelnhausenův kodex - iniciála „S“ se znakem Jihlavy²³

3.1 Rozdělení katastrálního území Jihlavy hraničními kameny

V roce 1750 nařídila Marie Terezie vystavět severně od řeky Jihlavy hraniční kameny, čímž rozřešila spory o přesné vymezení česko-moravské hranice. Ovšem samotné památníky dokončil až v roce 1752 polenský sochař Václav Viktor Morávek. Tyto tzv. „hraničníky“ se nacházejí v Jihlavě a v jejím těsném okolí. Jsou to čtyři zachovalé čtyřboké jehlany se stejnou výzdobu i tvarem, vybíhající z hranolových soklů. Na protilehlých stranách soklů mají dva výrazné reliéfy heraldických znaků Čech (český lev) a Moravy (moravská orlice). Na jehlanech jsou vyryté nápisy: „LIMITES BOHEMIAM INTER ET MORAVIAM - MARIA THERESIA AUGUSTA REGNI BOHEMIA SCEPTA TENENTE - POSITI ANNO MDCCL.“ Hraničníky tak opticky oddělily a znázornily hranice mezi Čechami a Moravou.²⁴

²³ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Jihlava.jpg>

²⁴ http://cs.wikipedia.org/wiki/Jihlava#cite_note-Mudrov.C3.A1-5

3.2 Současné rozdělení

Současná hranice mezi Čechami a Moravou již není zcela totožná s tou z dob tereziánských. Do dnešní moravské katastrální části Jihlavska jsou zahrnuty obce a příměstské části Helenín, Henčov, Horní Kosov, Hosov, téměř celý katastr Hruškových Dvorů, Jihlava s výjimkou některých pozemků a části území na severu katastru, Kosov u Jihlavy, Pančava, Pístov u Jihlavy, Popice u Jihlavy, Sasov a Vysoká u Jihlavy. Na českém katastrálním území jsou obce a příměstské části Antonínův Důl, Bedřichov u Jihlavy, Heroltice u Jihlavy, zbývající okrajová část katastrálního území Hruškové Dvory, Pávov, Staré Hory, Zborná a část katastrálního území Jihlavy.²⁵

3.3 Z historie Jihlavy

Z dochovaných listin a díky archeologickým výzkumům dnes již víme, že osada Jihlava byla založena na bývalém slovanském sídlišti v období někdy mezi 11. a 12. stoletím jako zemědělská ves s vlastním mlýnem a farním kostelem. Poloha osady byla dána brodem přes řeku Jihlavu na procházející Haberské stezce. Jihlava a řada dalších osad ve vlastnictví řádu německých rytířů patrně sloužily mimo jiné i k odpočinku kupců a pocestných, ale také možná k prodeji, nákupu či směně zboží.

Jak již bylo zmíněno, doménou širokého okolí na návrší nad řekou Jihlavou byl opevněný farní kostel sv. Jana Křtitele s hospicem a hřbitovem. Dnes už je jedinou připomínkou středověké zemědělské vesnice. „*Kostel byl v průběhu příštích osmi staletí své existence mnohokrát poničen, vypálen a pobourán, vždy však byl znovu a znovu obnovován. Poprvé je pod svým zasvěcením sice doložen až v roce 1243, ale vlastní stavba je daleko starší.*“²⁶

3.4 Třinácté století

„*Už 31. října 1234 darovali moravský markrabě Přemysl (1227-1239) a královna Konstancie (1181-1240) nově vzniklému klášteru cisterciáček Porta Coeli v*

²⁵ http://cs.wikipedia.org/wiki/Jihlava#cite_note-Mudrov.C3.A1-5

²⁶ HEJHAL, P., P. HRUBÝ, Z. JAROŠ, D. VOKÁČ a D. ZIMOLA. *Havířeni na Jihlavsku*. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009, s. 31. ISBN 978-80-254-4601-0.

*Předklášteří u Tišnova výměnou za jisté zboží v Třebové (snad Moravská Třebová) kromě jiného také statek Jihlava s mýtem a okolními vesnicemi.*²⁷

Obrázek č. 4: Gustav Krum: Osada Jihlava kolem roku 1150 s kostelem sv. Jana Křtitele²⁸

Zlomovým okamžikem pro osadu „Stará“ Jihlava byla druhá polovina 13. století. Po odchodu řádu německých rytířů do Polska, nálezem bohatých ložisek stříbrné rudy a vrácení osady Jihlava někdy kolem roku 1240 zpět do držby Václava I., který využívá a uplatňuje královského svrchovaného práva jako majitele horního regálu, jelikož držba takových pozemků byla velice žádoucí. Již někdy mezi lety 1240 a 1243 vzniká na protějším břehu řeky „Nová“ Jihlava, co by horní město.

Začátek těžby stříbra znamenal pro Jihlavu prudký demografický vývoj. Kolonizace se opírala o místní obyvatelstvo a nové přistěhovalce z oblastí, kde těžba drahých a jiných kovů měla tradici nebo již byla na úpadku. Horníci přicházeli převážně z německy mluvících zemí jako například z Flander, Saska, Bavorska, Porýní nebo z alpských oblastí Rakouska.

²⁷ HEJHAL, P., P. HRUBÝ, Z. JAROŠ, D. VOKÁČ a D. ZIMOLA. *Havíření na Jihlavsku*. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009, s. 34. ISBN 978-80-254-4601-0.

²⁸ http://tic.jihlava.cz/FR/vismo/galerie2.asp?id_org=101079&id_galerie=3547&p1=1032

Prvotní, provizorní a jednoduchá obydlí vznikala v blízkosti těžních jam, ale během dalších desetiletí zemnice a polozemnice nahrazovaly dřevěné stavby. Ještě v témže století došlo k vyměření domovních parcel kolem budoucího náměstí a dřevěné stavby a bylo jich několik desítek, nahradily domy kamenné. Nová Jihlava totiž patřila ve své době k těm výjimečným městům, kde bohatství plynoucí z dolování, se projevilo zejména ve velkorysosti podnikatelů, kteří rychle bohatli z hornické činnosti, a proto si mohli dovolit stavět kamenné stavby již v samotných počátcích města. „*Srdcem města bylo rozsáhlé náměstí a velmi časně se začaly budovat tři velké kostely, farní kostel u sv. Jakuba a dva u kláštera minoritského a dominikánského. Tak vyrostlo rychle horní sídliště, jež mělo postavení města královského a velikostí se zařadilo na druhé místo v českých zemích, hned za Prahou.*“²⁹

Následovala celá řada středověkých královských privilegií, která zaručovala městu prosperitu a Jihlava se tak brzy stala jedním z nejmocnějších měst českého království. Jihlavští byli znalci nejen horního práva, které zde bylo kodifikováno poprvé ve střední Evropě a stalo se vzorem pro ostatní horní města, ale byli i zručnými důlními podnikateli jak v blízkém okolí, tak i ve vzdálených oblastech. Právo vyměřovat pozemky, kde byla zahájena těžba zlata, stříbra nebo jiných kovů, přinášelo do města značné zisky a bohatství. Po dlouhá staletí byla Jihlava sídelním městem vrchního horního soudu. Dalším, důležitým privilegiem bylo ražení mincí, které se v Jihlavě pravděpodobně razily již od roku 1249, ale záznam o tom, že zde byla mincovna, se z té doby nedochoval.

Již před rokem 1253 vznikla zakládající listina Jihlavy, která město charakterizovala i z právního hlediska a v roce 1270 panovník Přemysl Otakar II. udělil městu stavební řád, který určil městu pravidelný půdorys a pravděpodobně i v tomto roce také došlo ke stavbě a z části i k přestavbě již stávajícího městského opevnění. V 70. a 80. letech 13. století byla těžba stříbra nejintenzivnější.³⁰

²⁹ HOFFMANN, František. *Listy a odkazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848.* Jihlava: Nakladatelství EKON, 1999, s. 16. ISBN 80-902743-0-7.

³⁰ HOFFMANN, František. *Listy a odkazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848.* Jihlava: Nakladatelství EKON, 1999, s. 17. ISBN 80-902743-0-7.

PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-551-7.

3.5 Jihlava a husitská tažení

Za husitských válek nebylo katolické město Jihlava Husity nikdy dobyto. Již roku 1420 se přidalo na stranu katolíků, což bylo pravděpodobně způsobeno německou národností většinou obyvatelstva. V roce 1422 po prohrané bitvě u Německého Brodu (současný Havlíčkův Brod) byla Jihlava svědkem prchajících zbídačených Zikmundových vojsk. Přímé ohrožení božími bojovníky zažila Jihlava v průběhu let 1423 až 1427, kdy načas obléhal Jihlavu s husitskými vojsky Jan Žižka z Trocnova a později i Jan Roháč z Dubé. Tuhý vzdor jihlavských, způsobený zakořeněným katolickým odporem proti kališníkům způsobil, že tato městská pevnost vždy odolala. Přesto však došlo k velkým hospodářským ztrátám, široké okolí města bylo zpustošeno a veškerá těžba se zastavila. V roce 1436 byla na tehdejším jihlavském náměstí vyhlášena Basilejská kompaktáta. Uzavřením smíru v roce 1441 měl mezi katolickou Jihlavou a husitským Táborem nastat klid zbraní. Převážně německá Jihlava ovšem odmítla uznat korunovaci Jiřího z Poděbrad a opět se rozhořely boje. Husitskému králi nezbylo nic jiného, než vzdornou Jihlavu dobýt. Stalo se tak po čtyřměsíčním obléhání na podzim v roce 1458. Tyto boje měly za následek dlouhé období, kdy se Jihlava nemohla dostat z krize.³¹

3.6 Rozvoj soukenictví

Význam těžby stříbra poklesl koncem 14. století, kdy byly vytěženy nejbohatší žíly ryzího stříbra a další pokles těžby zapříčinily v první polovině 15. století husitské války, zemětřesení a záplavy. Hospodářský rozvoj města však již pozvolna zajišťoval obchod a řemeslná výroba, kdy zpočátku stálo v popředí sladovnictví s výrobou piva. Velký požár v roce 1523 ukončil středověkou etapu výstavby města, které bylo následně obnoveno již v renesančním stylu a od roku 1526 započali roky velkého oživení a rozkvětu města, které trvali až do roku 1619. Od poloviny 16. století se na tři století stává rozhodujícím a nejvýznamnějším hospodářským odvětvím soukenictví. Kvetla nejen řemesla související se soukenictvím a právem varečným, ale i obchod. Opakovaně došlo k řadě geologických průzkumů, těžaři

³¹ HOFFMANN, František. *Listy a odkazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*. Jihlava: Nakladatelství EKON, 1999, s. 53. ISBN 80-902743-0-7.
HEJHAL, P., P. HRUBÝ, Z. JAROŠ, D. VOKÁČ a D. ZIMOLA. *Havíření na Jihlavsku*. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. ISBN 978-80-254-4601-0.

obnovili řadu bývalých štol a zarazili řadu nových. To vše i přes to, že se Jihlava jako jediné moravské město účastnila prvního stavovského povstání v roce 1546, jelikož již po roce 1522 se ve městě prosadilo luteránství. Po porážce českých stavů v bitvě u Mühlberka vyvázla Jihlava pouze s 25 000 toлары pokuty a tzv. dědičnou pivní daní.³²

3.7 Třicetiletá válka a švédská okupace

V období třicetileté války Jihlava velmi utrpěla a nejvíce však v samotném závěru, když se v březnu 1645 města zmocnili švédská vojska pod velením Lennarta Torstensonsona. Za vlády Švédů nad městem bylo vydrancováno a vypáleno předměstí, vykáceny lesy v okolí, pobořena většina domů, pivovarů, mlýnů, sýpek, barvíren, soukenických dílen, hospodářských dvorů a město bylo přestavěno na barokní pevnost s předsunutým opevněním tzv. bastionem. Po odchodu švédských vojsk o dva roky později zůstala ve zničeném městě pouhá osmina obyvatel, tzn. asi jen 1000 obyvatel. *„Na obyvatele Jihlavy čekal v polovině 17. století velmi důležitý úkol: pozvednout poničené, vylidněné a zadlužené město zpět na jeho předválečnou demografickou, ekonomickou a kulturní úroveň. Jednalo se dlouhou a bolestnou cestu a některé rány se podařilo zacelit až po mnoha dlouhých desetiletích.“*³³

Téměř sto let usilovali jihlavští o zahlázení škod a město bylo postupně obnovováno. Jihlava opět povstala díky suknu a opět díky další přistěhovalecké vlně. V roce 1716 byla již na pozici druhého největšího města na Moravě hned po Olomouci.

3.8 Další okupace města během následujících válek

Jihlava stála po téměř sto let od skončení třicetileté války víceméně stranou velkých politických událostí. Smrtí císaře Karla VI. a vymřemím rodu Habsburků po přeslici v roce 1740 se však situace zásadně změnila.³⁴ Po smrti císaře a nástupu mladičké císařovny Marie Terezie na trůn, vtrhly do České země armády

³² HOFFMANN, František. *Listy a odkazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*. Jihlava: Nakladatelství EKON, 1999. ISBN 80-902743-0-7.

³³ PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 352. ISBN 978-80-7106-551-7.

³⁴ PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 419. ISBN 978-80-7106-551-7.

sousedských mocností a propukly války o lukrativní území Slezska a Těšínska. Jako mnoho jiných měst v rakouské monarchii, také Jihlava neunikla zájmu pozornosti válčících stran, ale v důsledku tehdejší pohyblivé války se těžiště událostí přeneslo jinam a Jihlava se tak brzy dostala do zázemí.

Ve druhé polovině 18. století otrásla Evropou revoluční exploze Velké francouzské revoluce a následné dobovačné napoleonské války. Válečná úsilí uvedla do pohybu armády téměř všech evropských zemí. Na Jihlavsku sice došlo k ojedinělým bitevním střetům několika evropských armád v rámci válečného tažení na území Čech a Moravy, ale samotné město dotčeno nebylo. Pro svoji významnou strategickou polohu se Jihlava vždy sice na krátkou dobu, ale o to častěji stávala nechtěným „hostitelem“ vítězících, nebo ustupujících armád. Každá z těchto okupujících armád požadovala pro své vojáky po jihlavských radních zajištění ubytování, dostatečné množství potravin, píce, dřeva, sukna, povozů a koní. Po svém odchodu zanechávali v jihlavských špitálech množství zraněných, nemocných, nebo i nakažených vojáků, což činilo městu další finanční přítěž. Je třeba konstatovat, že na rozdíl od třicetileté války se veškeré rekvírování dělo civilizovaněji a organizovaněji. Pro město to sice znamenalo velké břemeno, chudobu a zadluženost, ale po skončení všech válek v roce 1815 nestála Jihlava v ruinách tak, jako po válce třicetileté.³⁵

3.9 Toleranční patent

„Reformní dílo osvícenských vladařů druhé poloviny 18. století v rakouské monarchii utlumilo plaménky, z nichž se mohla rozvíjet podobná bouře jako ve Francii. V našich městech nebylo dostatečných impulsů k podobnému hnutí. Také venkovský lid jen místy se ozýval na velká hesla revoluce a nebyl dosud připraven v jejich jménu se pozdvihnout.“³⁶ V roce 1781 rakouský panovník a římskoněmecký císař Josef II. vydává dokument označovaný jako toleranční patent, který vedle římskokatolického vyznání umožnil existenci dalších křesťanských vyznání. Ve skutečnosti však tato problematika byla upravena celou řadou nařízení, které upravovaly tuto problematiku rozdílně pro různé země v monarchii. K patentu také

³⁵ PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 432. ISBN 978-80-7106-551-7.

³⁶ HOFFMANN, František. *Listy a odkazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*. Jihlava: Nakladatelství EKON, 1999, s. 367. ISBN 80-902743-0-7.

vznikla řada prováděcích souvisejících výjimek, umožňující omezený výkon nekatolického náboženství. Důvodem vydání tolerančního patentu byla snaha vyjít vstříc osvíceneckému evropskému trendu a současně se kultivovaným způsobem vyrovnat se zbytky zejména evangelického ilegálního hnutí. Tím, že došlo ke zviditelnění všech nelegálních náboženství, mohlo být na tyto skupiny cíleně ideologicky, politicky i ekonomicky působeno, a taktéž byla snaha zabránit emigraci schopných a bohatých protestantů, aby zbytečně nedocházelo k hospodářskému oslabování habsburské monarchie. Toleranční patent byl prvním krůčkem k nastolení náboženské svobody, i když privilegované postavení si i po jeho vydání stále uchovala římskokatolická církev.

3.10 Zrušení nevolnictví a roboty

Následky neutěšeného finančního stavu země, vyčerpané dlouhými válkami, doléhaly především na zemědělný lid. Příslušníci selského stavu neměli zastoupení na zemských sněmech a ani jinde nenacházeli zastání a pochopení. Po zrušení nevolnictví v roce 1781 však i nadále přetrvávala tíživá robota. Vysoké naturální dávky, zhoršování hmotných poměrů, omezování osobní svobody a zvýšená tvrdost vrchnosti vedly v minulosti nesčetněkrát k selským povstáním, která se však minula účinkem a vždy byla tvrdě potlačena i přes existenci řady robotních patentů vydaných panovníkem, které si vrchnost zpravidla upravila podle svých zájmů a potřeb. Někteří příslušníci šlechty stejně jako císař Josef II. pochopili neúčinnost násilí, které bylo potřeba nahradit větší mírou spravedlnosti a rovnosti. Josef II. pokládal půdu za základ občanského blahobytu a selský stav považoval za nejdůležitější složku obyvatelstva. Byl přesvědčen, že je třeba dát sedlákovi půdu a osobní svobodu, aby rád a více pracoval, neboť jenom bohatý lid tvoří bohatý stát. Z těchto zásad vycházely veškeré snahy osvícenského panovníka a jeho stoupenců, kteří žádali osvobodit sedláky od společenského ponížení, zaručit sedlákům právo na hospodářskou a sociální svobodu, občanskou rovnoprávnost a spravedlivě rozdělit břemeno daní.

V srpnu roku 1848 byl předložen k projednání říšskému sněmu ve Vídni zákon o zrušení poddanské povinnosti. Celé léto pak probíhala v římském sněmu jednání o postavení venkovského lidu a dne 7. září 1848 byl navrhovaný zákon přijat. Poté,

kdy jej také podepsal císař Ferdinand, byla zrušena robota ve všech zemích západní části monarchie, spolu se všemi právy vrchnosti nad poddanými. Odstraňoval rozdíly mezi panskou a poddanskou půdou (tj. dominikálem a rustikálem) a všechnu půdu zbavoval břemen. Zrušil všechny dosavadní naturální a peněžní dávky a veškeré služby plynoucí z poddanství. Český zemědělec se tak stal skutečným vlastníkem půdy a svého hospodářství. Současně zmizela jeho osobní závislost na vrchnosti, ale i pravomoc vrchnosti (např. soudní) nad ním. Někdejší poddaný se stal svobodným občanem, podřízeným moci státu stejně jako jeho bývalý pán.

Zrušení roboty a poddanství přineslo nebývalý ekonomický rozmach zemědělství. České zemědělství patřilo k ekonomickému výkvětu Rakousko-uherské monarchie a spolu s ním vzrostla i autorita selského stavu, jehož příslušníci vystupovali v širším povědomí jako soběstační pokrokoví hospodáři. Změny a reformy výrazně a víceméně pozitivně pronikly do všech oblastí hospodářství, veřejné správy, církve, školství, kultury, zdravotnictví každé obce a stejně tak i Jihlavy. Jihlava s nově organizovanou veřejnou správou se přeměnila v moderní správní centrum s řadou nově vzniklých úřadů, pověřených vedením příslušných agend. Tyto změny daly podnět zrodu místní samosprávy, které umožnily obcím nezadatelné právo volit si vlastní zástupce a možnost správy majetků obce.³⁷

3.11 Statutární město Jihlava

Další etapa velkého rozvoje se uskutečnila opět ve znamení sukna. Zkušenosti získané od nizozemských soukeníků, zdokonalením tkalcovských stavů podle anglického vzoru a změnou způsobu výroby znamenalo, že se na přelomu 18. a 19. století stala Jihlava druhým největším producentem sukna v tehdejší habsburské monarchii. Dochází k rozvoji průmyslu, město se výrazně mění a vymaňuje se z těsného okruhu hradeb. Náměstí získává noční osvětlení a přestavuje se radnice. V roce 1850 byl v Jihlavě zřízen krajský soud a od roku 1864 bylo město poprvé statutárním městem. Počátkem 19. století se definitivně bourají městské brány a části hradeb s úzkými průjezdy, průčelí domů jsou upravována v klasicistním stylu.

³⁷ PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 480. ISBN 978-80-7106-551-7.

HOFFMANN, František. *Listy a odkazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*. Jihlava: Nakladatelství EKON, 1999, s. 454. ISBN 80-902743-0-7.

4 SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMCŮ

Jihlavsko je z národopisného hlediska poznamenáno těsným soužitím Němců a české menšiny. Město Jihlava, které bylo převážně osídleno protestantskými Němci a židovským, taktéž německy mluvícím obyvatelstvem, mělo značný vliv i na své blízké venkovské okolí, kde taktéž žilo převážně německé, nebo smíšené obyvatelstvo. Do roku 1945 tvořila Jihlava se svým okolím druhou největší německou jazykovou enklávu na území českých zemí.

4.1 Německý kulturní přínos

Němci v minulosti nikdy netvořili v českých zemích národ. Byla to etnicky zcela nesourodá, rozdílná směsice entit, jako pozůstatek po postupné kolonizaci z dob přemyslovských a později z dob předbělohorských a pobělohorských. Jak již bylo zmíněno v předcházejících kapitolách, kolonisté přicházeli z různých, převážně německy mluvících zemí. Usazovali se nejen v pohraničí, ale rozmanitým německým vlivem bylo taktéž zasaženo vnitrozemí a hlavně na Moravě se začaly vytvářet německé jazykové ostrovy, které byly regionálně soustředěny zejména v jihlavském, brněnském a olomouckém kraji. Tehdy se někde začala formovat nová jazyková struktura, kdy se jednalo o směsici slov českých a německých, jinde, jako třeba v Jihlavě a v blízkém okolí němčina zcela vytěsňuje slovanskou řeč a postupně se vytváří tzv. „Jihlavský německý jazykový ostrov“. A jak ochaboval slovanský jazyk, ochaboval i ryze slovanský ráz lidové kultury.

Německý kulturní přínos nevykazoval jednotný etnický kolorit, ale převážně vycházel z původního prostředí dané menšiny, a proto se krajově velmi výrazně lišil. Rozdíly nebyly jenom v tradicích a v krojích, ale také v odlišném jazyku. Dialekty byly mnohdy tak rozdílné, že se ani Němci navzájem mezi sebou dobře nedomluvili.

4.2 Národnostní vztahy

Mezi obyčejným českým i německým lidem nebyla téměř žádná nesnášenlivost, nebo jen velmi nepatrná. Výjimku ovšem tvořila větší města, kde byl šovinismus pěstován převážně v zámožných rodinách, mezi inteligencí a mezi tehdy velmi bohatou židovskou částí obyvatel. Tyto tzv. vyšší vrstvy považovali Čechy za

národ sloužící německému národu, jeho cílům, ideálům a podle toho se tak chovali a jednali. Za nejhrubší urážku své „národní cti“ považovali tito „naši“ Němci, kdyby se měli naučit nebo dokonce mluvit česky. Přes všechna tato příkoří, tvořila Česká země vyvážený celek v habsburské monarchii a to hospodářsky i komunikačně a obě národnostní entity žijící v tomto prostoru, by nebyly žádná sama o sobě schopny jakéhokoli života, natož rozvoje.

Problematiku napjatých vztahů můžeme datovat už do dob dřívějších, ale pro naše studium postačí počátek soumraku Rakousko-uherské monarchie. Když Vídeň poznala, že již válku nevyhraje a byla si vědoma rostoucí snahy národů své monarchie o vymanění se z jejího područí, bylo rozhodnuto o přípravě plánu federalizace říše. Federalizace pro České země měla znamenat to, že podle tohoto plánu měla být rozdělena na část čistě německou a část německo-českou. V německé části, i když zde zůstala ryze česká osídlení, měla být úředním jazykem němčina, včetně škol, státních a kulturních institucí. V té druhé části měla být rovněž výhradní řečí němčina a čeština měla být povolena pouze ve vnějším styku. Byl to chorobný výplod vídeňských ultranacionalistů ve spolupráci s německými vůdci a nacionalisty v Čechách a na Moravě.³⁸

4.3 Vznik Československé republiky a druhá světová válka

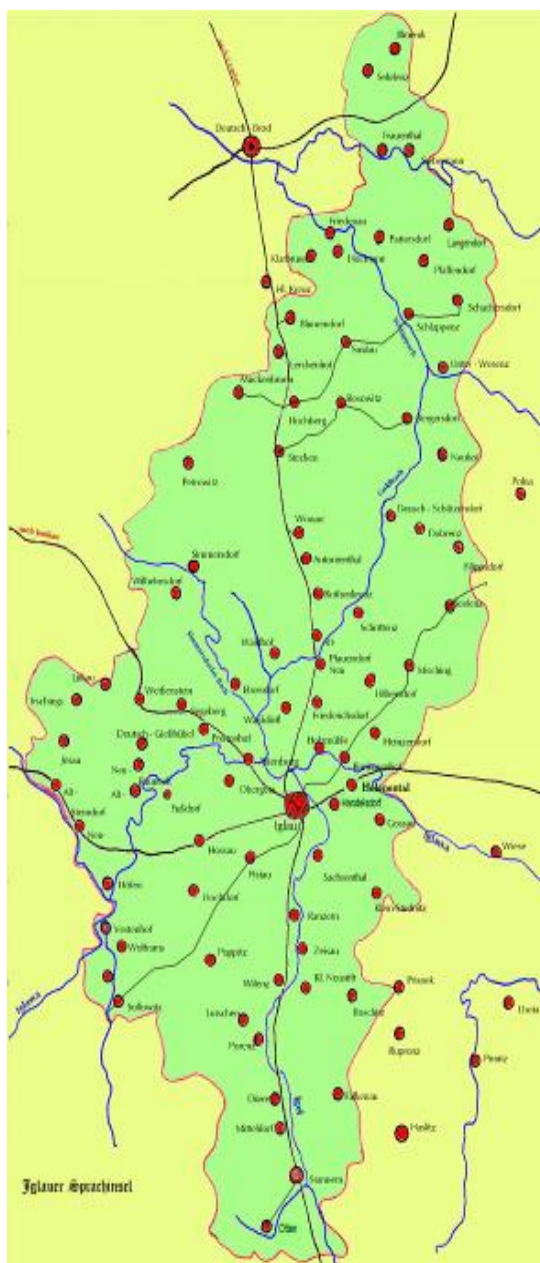
Po pádu Rakousko-uherské říše a se vznikem svobodného a samostatného Československa v roce 1918, chtěli naši Němci některá území odtrhnout od ČSR, a jelikož je považovali za svou „národní držbu“, požadovali připojení těchto území k Rakousku, případně přímo k Německu. Následkem tohoto politického vydírání a třenic vznikly nepokoje, mnohdy i krvavé, které museli být mocensky státem potlačeny.³⁹

Nástupem Adolfa Hitlera k moci, se značná část jihlavských Němců již považovala za součást německého národa a Velkoněmecké říše. Když pak západní velmoci v Mnichově darovaly velkou část českého pohraničí Hitlerovi, všichni, nebo převážná většina jihlavských Němců s radostí a nadšením odvrhla československé

³⁸ PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 453. ISBN 978-80-7106-551-7.

³⁹ PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 517. ISBN 978-80-7106-551-7.

státní občanství a přijala občanství říšské. V době protektorátu je následovali i zbývající Němci, a tak se opět stali privilegovanou vrstvou. Češi, kteří žili v těchto oblastech, nebyli již občany, nýbrž jen „příslušníky“ protektorátu Čechy a Morava.

Obrázek č. 5: Mapa Jihlavského německého jazykového ostrova (Iglauer Sprachinsel) - německá verze ⁴⁰

Obrázek č. 6: Mapa Jihlavského německého jazykového ostrova (Iglauer Sprachinsel) - česká verze ⁴¹

⁴⁰ <http://www.iglauer-sprachinsel.de/>

⁴¹ http://cs.wikipedia.org/wiki/Jihlavsk%C3%BD_jazykov%C3%BD_ostrov

Němci v době okupace proti celému českému národu uplatňovali princip kolektivní viny, a tak po porážce Německa, byli všichni Němci u nás taktéž konstituováni principem kolektivní viny. Odsun německých státních příslušníků do Rakouska a do Německa byl legalizován postupivskými dohodami, ale nelze zapírat, že se vždy jednalo o humánní akce.

Z etnografického hlediska měla právě druhá světová válka největší katastrofický dopad na regionální folklór Jihlavska. Prvním mezníkem byl rok 1938, kdy byli vysídleni Češi do vnitrozemí Československa a druhý byl v letech 1946 až 1947, kdy zase byli odsunuti Němci za hranice ČSR. Pro zachování životaschopnosti Jihlavy a jejího okolí bylo důležité zajistit přísun nových obyvatel. Nejen pohraničí, ale i bývalé německé enklávy, byly postupně osidlovány občany ze všech koutů poválečné Československé republiky. Nově příchozí si přinášeli své zvyky, své kroje, svoji kulturu, ale chyběla jim jakákoliv citová vazba k tomuto kraji. Až následující generace se začali opět považovat za „rodáky“ se vším, co tento pojem vyjadřuje.

5 NÁRODNÍ OBROZENÍ A VÝSTAVY

První zřetelné a cílené dokumentující zprávy o krojích jsou z druhé poloviny 18. století. Byla to doba, kdy již byly kroje stylově vyzrálé, přitažlivé a byly již natolik svérázným útvarem, že bylo co popisovat. Není proto divu, že se staly nejen středem zájmu vzdělané společnosti, ale i aristokratické společnosti, která především ty honosné, bohaté a košaté kroje používala pro účely svých zábav. „*Aristokratická společnost v duchu rousseauovské filosofie se začíná ve svých zábavách z našeho pohledu naivně ohlížet do „přírody“ – tam, kde je to společensky snesitelné a lechtivě přitažlivé.*“⁴² V Praze roku 1791 se v duchu osvícenectví uskutečnila první velkolepá a organizovaná krojovaná akce s první soubornou výstavou českých výrobků. Do krojů ustrojený lid byl součástí výpravného průvodu při příležitosti korunovace Leopolda II. na českého krále a v roce 1836 se podobná slavnostní událost v krojích opakovala při korunovaci císaře Ferdinanda V. Organizací a dlouhodobých příprav se ujal tehdejší státní aparát, který do těchto příprav zainteresoval téměř celý národ. Z tohoto období se pro etnografy dochovalo nejvíce cenných informací a souborných dokumentů o životě a folkloru venkovského lidu. Popisy, kvaše, malířsky zdokumentované kroje, doplňky krojů, muzikanti se svými nástroji, praporec, sestavy průvodů s vystrojenými jezdci na koních a ověčenými vozy, se dochovaly do dnešních dob a jsou uloženy v národopisném oddělení Národního muzea.

5.1 Sběratelství a národní hnutí

Zhruba v polovině 19. století se v české společnosti začíná projevat duch národního obrození. Právě v tomto období se dřívější orientace národních buditelů zaměřená pouze na odkazy duchovní kultury (písňe, tance, pohádky) obrací i směrem ke kulturním statkům, jakými byly například kroje, drobná řemeslná výroba nebo stavební styly. Do shromažďovací a dokumentující činnosti se zapojila řada umělců a to jak spisovatelů, tak i výtvarníků. První popisy krojů z různých oblastí nalézáme již v dílech Boženy Němcové, Karla Jaromíra Erbena a Karolíny Světlé. Z výtvarníků to

⁴² LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 19. ISBN 80-7106-293-6.

byl Mikoláš Aleš, nebo pravděpodobně nejvýznamnější a nejpřesnější Josef Mánes, z jehož obrazů, skic a náčrtků vznikla unikátní etnografická sbírka, ze které čerpají autoři odborné literatury i v současnosti.⁴³ Lidový kroj se stal skutečným fenoménem tohoto století. Vědecký zájem o vše, co bylo s tímto druhem oděvu spojené, se ve vědeckém a filozofickém zrání vyvíjí ve zcela historicky novou vědní disciplínu, nazvanou „národopis“. Mladá vědní disciplína zaměřená na tradiční lidovou kulturu se stává v tehdejších českých poměrech politicky velice žádoucí, jelikož představuje kulturní sílu národa.⁴⁴

Následující šedesátá léta nejsou jen obdobím s ryze uměleckými záměry, ale je to období, kdy vznikají společenské, převážně vlastenecké spolky, jako důsledek vzrůstajícího sebevědomí českého národního hnutí. Nejen jihlavské spolky, ale i spolky ve všech větších městech zažívaly „zlatou éru“, jelikož byly důležitou platformou pro budování moderní občanské společnosti. Spolky představovaly pro své členy základnu, kde si byli všichni formálně rovni, kde mohli prosazovat svoje zájmy za předpokladu, že dodržovali stanovy spolku. Hlavním cílem těchto spolků bylo prosazení češtiny nejdříve do kulturního života a školství, později i v rovině hospodářské a politické. V českém veřejném dění si velmi energicky vydobyl přední místo spolek „Sokol“. Český veřejný život v Jihlavě se stále potýkal s určitým typem provincialismu a s konzervativní obezřetností vůči stále silné mocenské nadvládě německé většiny. Sokoli vnesli do poněkud stagnujícího veřejného života nový elán a jejich činnost přispěla k upevnění sebevědomí a nacionálního nadšení. S mladou generační vlnou ve spolku přišly i nové metody práce s veřejností a v české části Jihlavy zavedli nové způsoby trávení volného času. Mladí se zasloužili o demokratizaci hnutí, otvírali a diskutovali o dosud tiše a opatrně obcházených tématech.⁴⁵ Je zajímavé zmínit, že podle vesnického pracovního kroje, který zajišťoval pohodlnost, praktičnost a volnost pohybu, na návrh Josefa Mánese vznikl nový „sokolský cvičební úbor“.

⁴³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 27. ISBN 80-7106-293-6.

⁴⁴ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 31. ISBN 80-7106-293-6.

⁴⁵ PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 489. ISBN 978-80-7106-551-7.

5.2 Národopisná výstava Československá v Praze roku 1895

Přesně sto let po korunovaci Leopolda II. se v roce 1891 uskutečnila v Praze první Zemská jubilejní výstava ve stejném duchu. Tento způsob prezentace krojů se od těchto dob rozvíjí a pro další generace se kroj nepochybně stává součástí naší kulturní historie. Opět se aktivizuje silná vlna národopisného sběratelství s reálnou možností prezentace ve formě velkolepé výstavy. Díky rodinným snahám uchovávat, přešívát a stále nosit staré části krojů, se v dobách sběratelských aktivit mohli formovat obecné sbírky. Truhly obsahovaly první kolekce krojových starožitností a díky těmto kolekcím i prvním sběratelům, byly největší studnicí informací a lze tedy konstatovat, že kroje byly, jsou a budou v maximální míře obecným ukazatelem schopnosti oděvu vypovídat o dějích života. Nejvýznamnější výstava svého druhu nedala na sebe dlouho čekat. Pod heslem „Český lid sobě“, doposud nepřekonané celonárodní snažení na konci století vrcholí v roce 1895, kdy po předcházejících menších regionálních výstavách, byla v Praze uspořádána Národopisná výstava Československá. Ideou celé myšlenky bylo poznat, popsat a zmapovat celý svérázný život českého venkovského lidu, zachovat a předat jeho odkaz všem generacím a sblížit venkov s městem. „*Nebyt jistých kruhů v Čechách a na Moravě, které se zajímali o život a památky lidu selského, myšlenka celé výstavy lidu československého nebyla by došla takového porozumění, nebyla by se tak uchýtila a neutvořila dílo tak krásné, jaké vidíme rozkládat se po stránkách obory pražské.*“⁴⁶ Pro výstavu bylo získáno tisíce předmětů z oblastí Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Některé se po skončení výstavy vrátily zpět do svých regionů a daly základ národopisným sbírkám místních muzeí, jiné se staly reprezentativním výběrem sbírek Národního muzea. Nebyla to pouze velkolepá expozice předmětů, ale chytře vytvořený živý celek. V prostředí pražského výstaviště bylo před zraky národa vybudováno nejen celé „lidové město“, ale účinkovali zde i lidé s vazbou k jednotlivým regionům a řemeslům. Výstava se tak stala jakýmsi ideálním obrazem tradičního venkova s kroji, zvyky a řemesly minulých generací.⁴⁷

⁴⁶ VÝKONNÝ VÝBOR NVČ, NÁRODOPISÁ SPOLEČNOST ČESKOSLOVANSKÁ.

Národopisná výstava Československá v Praze 1895. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1895, s. 9.

⁴⁷ VÝKONNÝ VÝBOR NVČ, NÁRODOPISÁ SPOLEČNOST ČESKOSLOVANSKÁ.

Národopisná výstava Československá v Praze 1895. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1895, s. 535.
LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 31. ISBN 80-7106-293-6.

„Úspěch celku pražské výstavy zpečetil smysluplnost tohoto obrodného procesu. Kroje se napříště nejen vystavují ve vitrínách muzeí, ale ty nejvíce zdobené, hlavně slavnostní kroje mládeže s rukávci, stuhami a výšivkami – se stávají živým symbolem regionů a šířeji národní identity. Objevují se při výstavách, slavnostech, akademiích, politických a národních akcích. Tento směr napříště zůstává jako živý odkaz buditelských snah konce 19. století i pro další generace“⁴⁸

Obrázek č. 7: Skupinová fotografie účastníků Národopisné výstavy Československé v Praze r. 1895.⁴⁹

⁴⁸ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 33. ISBN 80-7106-293-6.

⁴⁹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 32. ISBN 80-7106-293-6.

6 KROJE REGIONU HORÁCKO

Název Horácko je odvozen od polohy tohoto regionu. Převážně hornatá krajina, vklíněná mezi Čechy a Moravu a drsné podnebí určovalo charakter života lidí v dobách minulých. Odedávna se říkalo a také se věřilo rčení: „Chudé Horácko! Chudé úrodou, chudé v projevech lidové kultury a chudé krojem.“ A přece je tento názor zavádějící a nepravdivý, jelikož Horácko a Podhorácko patří k jednomu z nejbohatších a nejpestřejších etnografických regionů.

Na historickém území Horácka a Podhorácka v období od 16. do 20. století se tvář národopisné rajonizace proměňovala zanikáním některých celků, přirozeným, nebo uměle podporovaným vyčleňováním oblastí a také zánikem cizorodých útvarů. Výsledkem bylo ustálené rozdělení na tři oblasti, kdy regiony Havlíčkobrodsko, Hlinecko, Chrudimsko, Pelhřimovsko a Poličsko tvoří českou část Horácka. Moravská část začleňuje regiony Dačicko, Jemnicko, Jihlavsko, Novoměstsko, Telečsko a Žďársko. Do Podhorácka náleží regiony Boskovicko, Bystřicko, Kunštátsko, Náměštsko, Moravskokrumlovsko, Tišnovsko, Třebíčsko, Velkobítešsko a Velkomeziříčsko. Každá z těchto oblastí má své charakteristické rysy. Samozřejmě, že jednotlivé oblasti Horácka tak, jak jsou zde popsány, nejsou od sebe rozděleny ostrou hranicí. Mají široká pásma přechodových oblastí, kdy folklor jednotlivých oblastí ovlivňoval své sousedy a míchal se s jejich lidovou kulturou. Jsou to oblasti se zajímavým prostoupením stylů, kdy je častokrát nemožné vysledovat původ artefaktu, nebo naopak je patrné jeho rozšíření v mnoha jiných regionech. Taktéž nesmíme opomenout, že venkovský folklor byl do jisté míry ovlivňován tzv. „městskou módou“ a to nejen po stránce odívání, ale i ve stylu života, bydlení atd. Městský vliv začal působit na venkovský lid v polovině 19. století po zrušení roboty a největšího vlivu dosáhl po skončení pruské války v roce 1866. Venkovský šat se za tím městským nejprve opožďoval o 10 – 15 let, ale vliv byl tak silný, že do první světové války byl všude, nebo téměř všude poměštn a rozdíl již činil maximálně jeden rok. To ovšem záleželo na šikovnosti místních krejčovských řemeslnících.⁵⁰

⁵⁰ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kraj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. G/1.

6.1 Charakteristika kroje

Pro všeobecnou charakteristiku horáckého kroje je nezbytné nejprve zmínit, že Horácko a zejména jeho východní část, bylo vysloveně Inářskou a plátenickou oblastí. V porovnání s jinými kraji se proto po dlouhou dobu používalo ke zhotovování krojů pouze místních, snadno dostupných materiálů. Budeme-li hledat význam slova „kroj“, zjistíme, že se jedná o oděv charakteristický pro určitý kraj, pro určitý druh práce, nebo pro určitou organizaci. Půjdeme-li ještě hlouběji do významu původu slova „kroj“, zjistíme, že slovo „krojiti“, nebo „krájeti“ vyjadřuje původně střih na šaty. Odborníci v oboru by mohli ještě doplnit, že kraj je projevem jakési svébytné, národní, materiální a duchovní kultury, která je věrným obrazem uměleckého cítění lidu a jeho charakteru.

Zdejší kroje, jak české, tak i ty německé, mají své zvláštnosti a korespondují se skromnějšími hospodářskými poměry. Taktéž vyhraněnost a různorodost stylu je dána použitím doplňujících detailů, v použitém materiálu a v celkové vnější úpravě oděvu. Kdy a kde se poprvé kraj objevil, nelze přesně určit. Písemných dokladů z minulosti moc neexistuje a čím hlouběji do historie půjdeme, tím méně konkrétních informací získáme. A tak lze jen konstatovat, že charakter lidového oděvu zrál na území našeho státu pozvolna v průběhu staletí. Typický vývojový základ měl kraj v první polovině 18. století. V dalším období procházel různými dobovými proměnami, až do svého zániku v letech 1870-1890.⁵¹ Mezi krajové zvláštnosti patřil kanafas, zejména „trhaný“, dále mezulán (z italského mezza-lana), kterému se také v jižnější polovině Vysočiny říkalo „šerka“. Tyto domácí materiály dodávaly krajům na Horácku dlouhou dobu charakteristický ráz.⁵² Lidový oděv byl na Horácku velmi diferencovaný nejen v rámci jednotlivých typů, ale množství jeho variant se dále formovalo v každé obci. Měnil se v průběhu života uživatele a rozlišoval jeho sociální postavení. Majetnější obyvatelé stále častěji upřednostňovali drahé textilní materiály a doplňky vyráběné v městských dílnách- manufakturách, nebo továrnách a velký zájem také byl o dovážené kožešiny, bavlnu, stuhy, krajky a atd. A právě konec 19. století považují mnozí autoři odborné literatury za počátek období, kdy kroje začaly ustupovat a postupně se vytrácet z lidského života. Opravdu tomu tak

⁵¹ MÁTLOVÁ, Jiřina. *Horácký kraj z Telečska, Dačicka a Třeštska*. 1. vyd. Jihlava: OKS, 1983, s. 4.

⁵² STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu*. Díl. 1. Čechy. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 191.

bylo? Někde možná ano, ale naštěstí pro venkovský lid byl kroj stále svátečním oblečením až do konce druhé světové války a tak se nám většina dřívějších krojů dochovala dodnes, i když je pravda, že mnohdy ne ve zcela původní historické podobě.

6.2 Rozdělení krojů

Kroj byl pro všechny obyvatele určitého regionu závazný. Tak jako se dnes ve městech rozděluje oděv na pracovní, vycházkový, společenský atd., tak i na venkově tamní obyvatelé zachovávali svoji etiku a možná přísněji než ve městě dbali na členění svých krojů. Čím bohatší byla ves, tím rozmanitější byly šatníky. Nejsvátečnější byl kroj určený do kostela k obřadům, jako např. Boží hod, Boží tělo atd. Nejjednodušší a nejpestřejší byl kroj nevěsty a svatebčanů, jiný kroj se nosil ve všední den a jiný k muzice. Okázalé byly též kroje určené na hody, křtiny a třeba i na pohřeb.⁵³ Až do počátku 20. století převažovala na venkově ruční, fyzicky často namáhavá a znečišťující práce. Práce na poli, obsluha hospodářství i domu, včetně drobných řemesel vyžadovalo oblečení, které muselo být praktické, pohodlné, umožňující pohyb a snadno udržovatelné. Potřeby práce tím dávaly oděvu obecnou jednotnost. Odívání se také lišilo podle ročních období a zvláště zimní oděv se vyznačoval některými specifickými součástkami, jako byl např. kožich, který byl tak ceněn, že býval uváděn v dědických smlouvách.⁵⁴

6.2.1 Pracovní oděv

Jednoduchý a skromný pracovní oděv odpovídal životu na venkově a byl spjat s tvrdou prací. Šil se z levných a lehce dostupných materiálů, což byla obyčejně plátna domácí výroby. Spodní díly byly šity z hrubých konopných a nebílených lněných materiálů a na svrchní všední košile a šátky se používali jemnější bělené látky. Z praktického důvodu se plátno barvilo, nejčastěji na modro a z takto barveného plátna se šily sukně, kabátky, kazajky a zástěry žen i mužů. Pro chladné počasí se vyráběly i teplé látky s příměsí vlny, užívané na svrchní součásti, kabáty,

⁵³ STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu*. Díl. 1. Čechy. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 72.

⁵⁴ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. A/4.

živůtky, sukně. Oblíbená byla zejména „šerka“, rezná tkanina ze lnu a vlny, ze které se šily převážně sukně.⁵⁵

Pracovní kroj byl účelový a jeho varianty byly dány různorodostí pracovních úkonů. Nejprostší oděv jako staré, obnošené, různě spravované a záplatované šaty se nosil na výjimečně těžké, obtížné a znečišťující práce. V takovém oblečení pracovali lidé v soukromí nebo v určité oddělené společnosti, např. v lese. Taktéž práce v domácnosti vyžadovala pohodlné a praktické oblečení. Ženám stačila kanafasová sukně, na které nesměla chybět zástěra a vrchní kabátek s krátkými nebo dlouhými rukávy, oblékaný přímo na spodní košili. Na hlavu si uvazovaly šátek, po domu většinou chodily bez bot a punčoch pouze v kožených pantoflích a do chléva se přezouvaly do dřeváků.⁵⁶ Mužské oblečení se skládalo z plátěné košile jednoduchého střihu, barvených plátěných kalhot, přes které také nesměla chybět zástěra. Obuv byla obdobná jako u žen a na pokrývku hlavy používali obnošený klobouk nebo lehkou plátěnou čepici.

Cesty na trh, nebo do města absolvovala selka většinou ve všedním kroji, který se opět skládal z oblíbené šerkové sukně modré barvy se zástěrou, kabátku s bílým nákrčníkem, na konci vyšívaným a našaseným, jenž nahrazoval halenku. Na hlavě měla vdaná žena uvázán zvláštním způsobem, velký čtvercový plátěný šátek, 150-160 cm široký. Tento úvazek byl typickým pouze pro jihlavský kraj.

6.2.2 Slavnostní kroj

Slavnostní kroj byl mimořádně ceněn, a proto se v rodinách uchovával a dědil po několik generací, třeba i sto let. Toto mimořádné oblečení tolik nezohledňovalo užitnost a pohodlnost, nýbrž jeho hlavním smyslem byla reprezentace. V první polovině 19. století se postupně vyvíjely formy svátečních krojů a výrazně se vydělovaly kategorie stavu a věku, zvláště pak 40. léta, lze považovat za vrchol krojového vývoje. Na těchto krojích se nejvýrazněji vykrytalizovaly veškeré zdobné prvky a do nejmenších detailů promyšlená barevnost. Mezi další podstatné znaky

⁵⁵ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 43. ISBN 80-7106-293-6.

⁵⁶ STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu*. Díl. 1. Čechy. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947.

BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. A/4.

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 45. ISBN 80-7106-293-6.

patřila zvláštní, specifická stylizace, celková struktura kroje a užití cenově hodnotných materiálů a doplňků. Na Horácku měli vždy nejzdobnější oděv mladí a svobodní lidé. Od kroje starší generace se lišily především svou barevností a mladistvou úpravou. Budeme-li o kroji hovořit jako o živém organismu, který se vývojově mění a citlivě reaguje na své prostředí, pak se zákonitě musela jeho původní střídma silueta rozšířit a dozrát do honosného selského oblečení.⁵⁷

Svobodné dívky nosily tzv. „dívčí kroj“, jehož doménou byla „košilka“ místně „rukávce“. Plátno na jejich zhotovení se používalo velmi jemné. Košilka sahala na rozdíl od košile své nositelce jen něco málo přes boky, tříčtvrteční rukávy v ramenou nabírané, které se rozšiřovaly a nad lokty se stahovaly. Okraj rukávů zdobila krajka nebo vyšívání. Nutno ještě dodat, že košilka se nosila pouze v mimořádných případech. Dalším dílem dívčího kroje byl živůtek, ušitý z různých druhů látek, jako např. ze sukna, brokátu, sametu atd., mnohdy vyztužený kosticemi. Zadní díl a někdy i oba přední díly byly vyšívány nebo opatřeny zdobnými prvky. Pomocí převážně předního šňěrování se formoval hrudník majitelky. Sukně byly řasnaté, opět šerkové, podložené několika škrobenými vyšíváními spodnicemi, kterých mohlo být od tří do šesti kusů. Kroje doplňovaly bílé nebo červené punčochy, černé sametové střevičky, pouze místně křížem vázaný bílý, vyšíváný šátek přes prsa, nabíraný límec ke košilce „křejzlík“ nebo také „vejložek“ a konečně nedílnou součástí kroje byla i úprava účesu, která se značně regionálně lišila.⁵⁸

Manželský stav. Významný ukazatel společenského zařazení osob, který zásadně ovlivňoval oděv a zejména pak sestavu kroje pro svátek. Kroj vdaných žen, na rozdíl od kroje svobodných dívek, více zakrýval tělo a obecně byl veden k vážnosti a stavu ženy. Kabátky se šily z jemného zeleného, hnědého nebo květinového sukna, nebo z hrubých vlněných tkanin či hedvábných látek. Zdobily se lemovkami, varhánky, sametem, korálky a krajkou. Po většinu roku kryly kabátky celé ruce dlouhými rukávy a zapínaly až u krku perleťovými, skleněnými nebo filigránovými knoflíčky. V zimě se používaly kabátky vatované, nebo podšité kožešinou, nebo krátké kožíšky. Sukně vdané ženy nosily z drahých vlněných látek tzv. „cajkové“, převážně modré, černé, květované nebo lněné kanafasové. V zimě si

⁵⁷ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 25. ISBN 80-7106-293-6.

⁵⁸ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. B/1.

oblékaly opět šerkové sukně. Nedílnou součástí sukní byly sváteční zástěry, které sahaly ženám až na boky, byly nabírané do pásku a stejně dlouhé jako vrchní sukně tj. do poloviny lýtek. Zástěry se šily z lehkých vlněných, plátěných i hedvábných materiálů. Většinou byly modré, černé, nebo bílé vyšívané. Pod vlivem městské módy se zástěry zmenšovaly jak do šířky, tak i do délky. Těmto menším zástěrám se říkalo „fěrtoch“.⁵⁹ Po svatbě si ženy pokrývaly hlavu čepci a šátky nejrůznějších typů a barev. Prostovlasé na veřejnost nechodily a čepce odkládaly pouze při tanci. V létě nosily čepce bíle vyšívané s krajkami, stříbrné, ale i zlaté, méně zámožné ženy používaly čepce černé. Čepce začaly od poloviny 19. století ustupovat šátkům, používaly se už jen při svatbách a křtinách.⁶⁰

Kroj, který se oblékal k tanci, se lišil podle druhu zábavy. Společensky nejmávanější událostí na vsi byla svatba, hody a ukončení polních prací tzv. „dožínky“. Obecně rozšířený krojem k tanci byly sukně a kabátky z lehkých materiálů. Pod vrchní sukni se oblékaly bílé plátěné spodnice, zdobené při spodním lemu vyšívanými krajkami. Kroj doplňovala bílá plátěná vyšívaná zástěra a vyšívaný kapesníček, který se držel v ruce, nebo se zakládal u pasu za lem zástěry.⁶¹

Taktéž slavnostní kroje mužů na Horácku mají své charakteristické součásti. Forma a zpracování mužských krojů bývá obvykle střídavější, ale zato se jim dostává kvalitních materiálů a šijí se ze suken řemeslně zpracovaných. Hlavním prvkem jsou dlouhé kabáty, rozšířené vzadu šosy. Tyto kabáty se šily ze sukna tmavých barev, především pak z modré, zelené nebo hnědé. Dalšími prvky jsou krátké kamizoly a vesty, které většinou zdobily pouze lesklé kovové knoflíky. Některé vesty zdobila drobná řetízková, ornamentální nebo květinová výšivka. Vesta se pořizovala ve stejné barvě kabátu a oblékala se přes neřasené, v ramenou nabírané košile. Zformované kalhoty, často ušité z jemně vyčiněné kůže se nosily v barvě bílé, žluté a černé. Mužský kroj doplňovaly vysoké kožené boty „shrnovačky“, které bývaly ušity z měkké kůže, většinou z teletiny, nebo i nízké střevíce s punčochami. Pod límec košile se vázal barevný trojúhelníkový šátek a na hlavě se nosily klobouky, nebo kožešinové čepce. Nejtypičtější součástí mužského zimního kroje

⁵⁹ MÁTLOVÁ, Jiřina. *Horácký kroj z Telečska, Dačicka a Třeštska*. 1.vyd. Jihlava: OKS, 1983, s. 14.

⁶⁰ MÁTLOVÁ, Jiřina. *Horácký kroj z Telečska, Dačicka a Třeštska*. 1.vyd. Jihlava: OKS, 1983, s. 19.

⁶¹ SVOBODOVÁ, Vlasta. *O lidovém kroji na moravském Horácku*. Nové Město na Moravě: Horácké muzeum, 1977, s. 14.

byly dlouhé pestře vyšíváné beraní kožichy, s černým kožešinovým límcem, které nosili převážně sedláci jako reprezentativní kus oděvu.⁶²

Obrázek č. 8: Fritzi Mally: Jihlavský sedlák v kožichu, 19. století

Obrázek č. 9: Jihlavský pár. (autor a letopočet neznámý)

6.2.3 Obřadní kroj

„Nejvýraznější doklady najdeme u obřadů rodinného cyklu, který je vázán na osobní život a jeho hlavní body - narození, svatbu a smrt.“⁶³

Odedávna závažné okamžiky lidského života provází téměř rituální obřadnost. V tradičním prostředí měly obřady zvláště vytříbené výrazové prostředky, týkající se chování lidí, folkloru a samozřejmě oděvu. Důvodem, proč se vdané ženy oblékaly

⁶² STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu*. Díl. 1. Čechy. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 202.

⁶³ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 64. ISBN 80-7106-293-6.

do nejdůstojnějšího, nejnákladnějšího a nejbohatšího kroje, byly dva posvátné obřady. Obřadem zvaným „úvod“, bylo oslaveno posláni ženy jako matky. Matka a její novorozenec se zúčastnili obřadu v chrámu božím v doprovodu jiných matek, které je při té příležitosti uctili úvodní výslužkou. Mnohem okázalejším byl však tzv. „slavný úvod“, při kterém se nevěsta uváděla ihned po oddavkách do cechu vdaných žen.⁶⁴

6.2.4 Svatební kroj

Končící svoboda, nastávající manželský stav, reprezentace, nebo také určité hodnoty a symbolika života, to vše měl vyjadřovat tradiční svatební kroj. Kroj nevěsty byl důstojný, velmi zdobný a většinou se nevěstě pořizovalo nové oblečení. Nevěsta si k oddavkám většinou oblékla modrou sukni, několik kusů bílých, vyšíváných a naškrobených spodnic, bílou vyšívanou zástěru, košilku s velice zdobným krejzlem, živůtek svázaný červenou stuhou a černý, červeně podšitý kabátek. Výrazným doplňkem svatebního kroje nevěsty byla složitá úprava hlavy.⁶⁵ Při strojení nevěsty byla hlavní pozornost věnována věnci, přesněji celé úpravě hlavy s věncem, které zabralo i několik hodin. Tato úprava měla své regionální pojmenování, jako např. čepení, pentlení, hlazení. Různobarevnost, stuh, foukané korálky, rozmarýn a živé květy vyjadřovaly symboly života a nedotčenosti. Při svatebním obřadu jej směla nosit pouze svobodná žena, panna. Jak se vyvíjely kroje, vyvíjel se i způsob čepení. Složitá pletení, zavíjení, pentlení nahradila na Jihlavsku a ještě v několika dalších oblastech tzv. „koruna“. Koruna se stala jediným celistvým útvarem, který se poměrně jednoduše nasazoval na hlavu nevěsty. Obdobná, ale nižší a méně zdobná koruna nahradila i věnečky družiček.

Mužský svatební kroj se od toho slavnostního příliš nelišil. Dominantní ozdobou mládeneckého kroje byl klobouk, který byl v den svatby ozdobený náležitě velikou kytkou z rozmarýny, květů a stuh. Tato ozdoba nemusela být pouze na klobouku, ale podle regionálních zvyklostí se připevňovala také na rukáv nebo na klop kabátu. A podobně jako nevěsta měl i ženich v den svatby tuto ozdobu svobody poprvé a naposledy v životě. Celkový obraz a významové zdůraznění

⁶⁴ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. E/1.

⁶⁵ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. E/1.

svatebního obřadu dotvářel oděv dalších významných osob, jako byli družičky, rodiče, kmotři atd. Svatební průvod byl přehlídkou krojů různých věkových a dobových vrstev, laděný ve veselých tónech a s obřadními doplňky, kterými byly věnce a kytky

Nejvíce zvyků a tedy i oděvních součástí se zachovalo v souvislosti se svatbou, jelikož svatba byla a až do dnešních dob je podstatným předělem života a změny stavu života mladého páru.⁶⁶

Obrázek č. 10: Fritzi Mally: Jihlavská nevěsta ve vysoké, třpytivé svatební koruně, 19. století

6.2.5 Smuteční kroj

I tento oděv se řadí mezi kroje obřadní. Většinou býval ušit v tmavých, převážně černých barvách s bílými krojovými doplňky a omezeným množstvím

⁶⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 64. ISBN 80-7106-293-6.

zdobných prvků. Pohřbu se vdané ženy účastnily v tmavě modré šerkové sukni, patřičně podložené spodnicemi, v černém kabátku a kroj doplňovala bílá zástěra a bílá plena přes hlavu. Smuteční bílá zástěra byla bez výšivek, lemovaly jí pouze jednodušší zoubky, také plena nebyla tak bohatě vyšita jako úvodnice. Když kacabajka potlačila kabátek, vystřídal bílou zástěru černý hedvábný, nebo vlněný fěrtoch. Později byla i modrá sukně nahrazena černou a bílá plena ustoupila černé vlněné pleně, protkávané černým, lesklým, květovaným vzorem a třásněmi na lemu. Tento přechod nastal v 70. a 80. letech 19. století a v tomto černém oblečení chodily starší ženy na pohřeb až do první světové války.

Obvykle každá žena měla ve své truhle uschován jeden smuteční oděv, protože účast na pohřbu nejen příbuzných, ale i občanů z obce byla společenskou samozřejmostí.⁶⁷

6.2.6 Dětský kroj

Svět dětí má své zvláštnosti, kulturu a mezi ně patří i jejich oblečení. Dětské oblečení nemělo v minulosti tolik možností, jako vidáme dnes. Od kroje dospělých, se dětské oblečení výrazně lišilo. O dětském kroji můžeme hovořit až od doby, kdy dítě dosáhlo tří až čtyř let věku. Do té doby měly všechny děti, kdy se nerozlišovalo pohlaví, pro běžný den velice skromné oblečení, šité z levnějších látek, mnohdy přešívané po starších sourozencích. Zimní šaty byly ušity z flanelu nebo manšestru.

Oblečení nemluvněte se skládalo z krátké, jemné, plátěné košilky s dlouhým rukávem, s malým krejzlíčkem a s rozparkem na zádech. K tomu mělo děťátko po celý den čepeček a tuto sestavu doplňoval měkký kabátek a bryndáčky. Další oděv již dítě nemělo, jelikož bylo s plínami pevně zavinuto v peřince s povijanem. Na ušití se nejčastěji používali opět tradiční, místní, tudíž nejdostupnější materiály, jako např. kanafas, kreton nebo plátno. Mnohdy bylo dítě zavinuto v obyčejném polštáři. Ovšem oblečení určené ke křtu nebo k úvodu, bylo bohatě vyšíváno a zdobené podle místních zvyklostí. Do křestní soupravy patřila košilka, kabátek a křestní čepec. U křtu bylo dítě ještě překryto bohatě vyšitou úvodní plínou, chůvkou, nebo křestním šátkem, který byl využíván převážně ve městech.

⁶⁷ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. F/1.

Jakmile dítě začalo chodit, chlapec nebo děvčátko měli na hlavě již zmíněný čepeček a batole bylo oděno do dlouhé košile s rozparkem přes celá záda, na několika místech svázaná kalounem. Pro sváteční okamžiky dostalo dítě šatičky, z květovaného kretonu, nejčastěji červené barvy, malý vyšívaný nebo háčkovaný křezlík na krk a opět jemně vyšitý čepeček. Mimo pár výjimek na moravském Slovácku, kde měli chlapi kalhoty nebo sukénky s kšandami, tyto dlouhé košilky, šatičky, nebo také tzv. „kanduše“ nosili děti až téměř do školního věku.

Děti školního věku již používaly oděvy stylem blízké krojům dospělých. Bývaly však jednodušší, šité z levnějších látek a méně zdobené. Teprve starší děti dostávaly slavnostní kroj velmi zdobného vzhledu. V této kapitole je třeba zmínit i dětské obutí. Je téměř neuvěřitelné, že děti již od sv. Františky (9. března) a mnohdy až do sv. Martina (11. listopadu) chodily bosy, nebo jen v laciných „papučích“ a po domácky vyrobených dřevácích. Je samozřejmostí, že ve svátečních chvílích měly, ale pouze ty starší děti, patřičné obutí.⁶⁸ Není proto divu, že právě boty byly pro mnoho dětí častým a vysněným dárkem.

6.2.7 Jihlavský kroj

Základní typy krojů, které již byly popsány, se nosily přibližně ve stejné podobě jak na celém Horácku, tak i na Jihlavsku. Častokrát se setkáváme s tvrzením, že Horácké kroje v porovnání třeba s kroji na moravském Slovácku postrádají bohatost a pestrost. Je pravdou, že zdejší kroj nebyl a není tak pestrý. Byl prostý, svérázný, ale bohatý tkalcovskou a soukenickou dovedností, která souvisela s místním pěstováním lnu, konopí a s domácím lnářstvím, soukenictvím a tkalcovstvím. Z domácího zpracování se následně formovala manufakturní a tovární výroba, která se rozvinula nejen v Jihlavě, ale i v Telči, v Brtnici, v Třebíči, v Humpolci, v Novém Městě na Moravě atd. Aby byl obraz textilní výroby ucelený, nelze opomenout chov ovcí a s ním spojené zpracování vlny a kůží, což také podstatně ovlivňovalo nejen vzhled krojů, ale textilní výrobu v tomto regionu vůbec.

⁶⁸ STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu*. Díl. 1. Čechy. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 73.

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 81. ISBN 80-7106-293-6.

V první polovině 18. století byla dovršena vývojová etapa regionálního lidového kroje na Horácku. Historická plátna na zámku v Brtnici z roku 1723 dokumentují diferenciaci oděvu nejen místního obyvatelstva, ale i obyvatel z okolí. Lidový kroj si dlouho zachovával svoji materiálovou a stříhovou původnost, i přes všechny nejrůznější vnější vlivy. Teprve zrušením roboty a feudálního zřízení v roce 1848 a po zlepšení sociálních poměrů selského lidu se kroj na Horácku začal přizpůsobovat vlivům městské módy, strojové tovární výrobě a sociálnímu rozvoji. V Jihlavě a jejím blízkém okolí jako by se čas zastavil a kroj zůstal téměř nezměněn, pouze se ruční výšivka nahrazovala výšivkou tovární. Jihlavský kroj nezanikal pozvolna, ale byl odložen náhle a ve své plné slohové původnosti.⁶⁹ O tom, kdy se dá datovat zánik, či odložení jihlavského kroje se stále mezi odborníky na etnografii vedou spory. Například odbornice na Horácko Marie Krejčů uvádí, že na většině území kroj završil svoji éru mezi léty 1870 a 1890. V knize Národopisná výstava Československá v Praze z roku 1895 se taktéž uvádí, že se již na Horácku v kroji nechodí, jelikož byl nahrazen klasickou městskou módou. Dokladem pro tuto úvahu bylo minimální zastoupení na tehdejší stejnojmenné výstavě, kdy Horácko reprezentovaly pouze čtyři krojované figuríny. Tři postavy byly ženské a jedna mužská v oblečení z roku 1820. Oponenty těchto úvah a názorů je paní Langhammerová, pan Bělík a pan Brtník, kteří shodně uvádí, že jihlavský kroj byl nošen ještě v první polovině 20. století. Ve svých publikacích popisují, že za druhé světové války byl jihlavský kroj nošen nejen německým, ale i českým obyvatelstvem a jakou významnou roli sehrál kroj na konci války, která vedla k jeho téměř okamžitému odložení. Jednou z příčin tohoto aktu bylo, že Němci za okupace Československa v letech 1939 až 1945 používali jihlavské kroje ke svým nacistickým provokativním projevům moci. O dalším oblékání nebo lépe o odložení kroje rozhodlo Sovětské vojsko, které obsadilo v roce 1945 Jihlavu a přilehlé vesnice. Vojáci měli informaci o německém obyvatelstvu v krojích, ale o místním českém obyvatelstvu v témže oděvu nic nevěděli. Pro nepřehlednou situaci, neutěšené a velice napjaté vztahy došlo i ke střelbě do řad civilního obyvatelstva. Lidé se začali bát, a kdo mohl, kroj odložil a oblékl si něco jiného. Po odsunu německého obyvatelstva, se jihlavský kroj odložil i v ryze českých vesnicích, aby

⁶⁹ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. CH/3.

byly vymazány všechny vzpomínky na nacisty. Svému kroji zůstalo věrno jen několik starých obyvatel, kteří neměli nic jiného na sebe.⁷⁰

Obrázek č. 11: Hospodář Riedler ze Šlapánvova u Jihlavy. Fritz Mally, 19. století

Obrázek č. 12: Jihlavská selka se džbánem. Hans Canon pinx, 1920

6.2.8 Pajerský kroj

Zajímavostí je, že na tak rozsáhlém území Českomoravské vysočiny, měla Jihlava a okolí kroj slohově docela odlišný od krojů, než které se nosily v ostatních částech Horácka. Jak už bylo zmíněno, v jihlavském kroji chodili obyvatelé německé, ale i české národnosti, žijící v Jihlavě a v okolních obcích jako například v Lukách, Horních a Dolních Bítovčicích, ve Studnicích, v Kozlově, ve Velkém a Malém Beranově, na Bradle, v Jeclově, Otíně, Předboři, Petrovicích, Puklicích a Svatoslavi až do konce roku 1945. Tento jihlavský kroj hlavně oblékaly ženy, které

⁷⁰ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. CH/2.
BRTNÍK, Míla. *Jaký kroj, tak se stroj*. Jihlava: Astera G vydavatelství a tiskárna, 2007, s. 13.
ISBN 978-80-86382-06-7.

si říkaly „pajerky“, kroj pak pojmenovaly „pajerský“.⁷¹ A proč právě pajerský? Samo slovo již naznačuje, že není domácího původu a je odvozeno od slova Bayern (Bavorsko). S největší pravděpodobností úzce souvisí s obyvateli německé národnosti, kteří započali s kolonizací Jihlavy a okolí ještě za dob Přemyslovců a následně po skončení třicetileté války, kdy řada vesnic i samotná Jihlava byla téměř vyliďněna.

6.2.8.1 Ženský pajerský kroj

Pro celé Horácko je typická těžká šerková sukně, utkaná ze lnu a vlny a proto ženský pajerský kroj není výjimkou. Sukně byly šity z pěti až jedenácti dílů, kdy šířka každého jednoho dílu byla asi 40 cm a dělily se na lacinější a nákladnější. Barvy černá, modrá a šedá tzv. „mlynářská“ se vázaly k určitým obřadnostem, vypovídaly o majetkových poměrech její nositelky. V černé a modré sukni chodily ženy ve svátek, v neděli, na svatbu a v období smutku. Nejvzácnější a nejslavnostnější byly sukně mlynářské a právě u slavnostních sukni umocňovalo tento význam ještě modré lemování. Modrá stuha se přišívala na dolní lem sukně. I zde se setkáváme s kastováním majitelek, kdy nejvýznamnější měla stuhu širokou až na tři prsty, některá pak na dva, na jeden a některá stuhu neměla vůbec. Rub lemu byl ještě podšit asi pět centimetrů širokým červeným pruhem šerkové látky. Mimo toho, že při chůzi nebo tanci, když se blýskala červená ve tmavém záhybu sukně, to působilo velmi koketně, měl tento kus našité látky ryze praktický význam. Totiž chránit lem sukně před prošoupáním. Nedílnou součástí sukně byla zástěra. Zástěra byla široká přes boky ženy a dlouhá v celé délce sukně. Pro obřady se nosila zástěra bílá a bohatě vyšívaná. Pro všední den si ženy pajerky uvazovaly na sukni modrou, leštěnou zástěru, v dolní třetině vyšívanou úzkým pestrým proužkem. Ke smutečnímu kroji patřila zástěra černá. Před vyleštěním se plátno naškrobilo a po uschnutí se hladilo skleněným hříbkem nebo pouhým dnem skleničky tak dlouho, až se plátno lesklo. Zaujmut může způsob skládání zástěr do čtverců. Jedná se o prastarou techniku skládání textilu bez žehlení. Tento způsob skládání se používal také v Německu, v Belgii a v Nizozemí. Kolem pasu se vázala široká hedvábná bílá,

⁷¹ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. CH/1.

bleděmodrá nebo chrpově modrá stuha s uvázanou mašlí na zádech. Na některých dobových kresbách je vyobrazen úvazek mašle na levém boku.

Košilka byla ve své podstatě stejná jako na celém Horácku a její stylizace byla již popsána v předcházejících kapitolách. Jediný podstatný rozdíl je, že německé ženy nosily vyšívaný krejzlík kulmovaný, vlnitý, kdežto české ženy vyžehlený na rovno, čímž se od sebe na první pohled rozlišovaly. Košilka se šila z tenkého plátka nebo batistu, ne příliš dlouhá, jen ženě těsně k bokům ženy. U krku byla sebraná do límečku s našitým, řaseným krejzlem ze síťové krajky, která se vyznačovala velmi jemnou prací. Ke smutečnímu kroji se nosil krejzl vyšívaný. Rukávy a náprsenky u košilek nebyly nějak zvláště zdobené, jak jsme tomu zvyklí u krojů ze Slovácka. Do náramků rukávů a náprsenky byl drobnými stehy vyšity krokvičky a řetízky i ve více řadách. Náprsenka mohla být ještě doplněna podél knoflíčků po obou stranách o dvě až tři řady sámků, nebo velmi drobně zdobená tzv. „žabkami“. Náprsenka a náramky doplněné červenou pentlí znamenaly vrcholnou výzdobu košilky.

Na košilku se oblékal živůtek, který byl původně vlněný, později se šil z brokátu v různých barvách, včetně bílé a zdobil se květinovou výšivkou. Převážně se jednalo o motivy růže, kterých bývalo osm. Přední díly měl hluboce vystřižené a sepnutý na dva až čtyři knoflíky. Přes výstřih se ze široka šněroval červenou pentlí. Začínalo se odspoda, křížem přes prsa a nahoře byla pentle uvázána do mašle. V lemu výstřihu se vyšívaly čtyři dírky na protažení pentle, nebo se omotávala kolem kovových filigránových knoflíků. Živůtek byl ještě na bokách a vzadu opatřený vycpanými kapsami, na které se vázaly bílé spodničky a šerka. Tyto kapsy měly zabránit sjíždění spodniček a sukni z boků. Vdané ženy si živůtek lemovaly asi jeden centimetr širokou stužkou v barvě podkladu živůtku.⁷²

Přes živůtek a košilku se oblékala jupka, která působila velmi slušivě. Šila se těsně k tělu s úzkými, dlouhými rukávy. Přední část vsazená do sedýlka a s vrapy upravenými „na žabky“. Sedlo a manžety se pošívaly strojovou vyšívanou krajkovinou, sametem a drobnými korálky. Na svatby, křtiny nebo k úvodu si ženy místo jupky oblékaly černý soukenný kabátek, sepnutý na dva nebo tři knoflíky s menším výstřihem, ale stejnou zdobností jako měla jupka. Všední oděv se šil

⁷² BRTNÍK, Míla. *Jaký kroj, tak se stroj*. Jihlava: Astera G vydavatelství a tiskárna, 2007, s. 19. ISBN 978-80-86382-06-7.

z lacinějších, praktických a volných látek tovární výroby, jen sukně zůstávala šerková.⁷³

Pajerský kroj doplňovaly červené punčochy, zvané jihlavské. Ve všední den ženy chodily „naboso“, nebo nosily punčochy bavlněné, ve svátek a v zimě pak vlněné. Střevíčky ženy obouvali černé sametové, s nízkým podpatkem ozdobeným bílou nebo žlutou podkůvkou. Jelikož tyto střevíce byly častokrát svatebním darem od ženicha, chodilo se v nich velice výjimečně, a proto se mnohdy během života nemuseli opravovat.⁷⁴ Pro běžné nošení a všední dny měly pajerky ušity boty z černé, jemné kůže.

Většina folkloristů se shoduje v tom, že šátek byl znakem především vdaných žen. Po čepení se hlava vdané ženy zavíjela do velkého plátěného šátku, zvaného „konec“. Šátky byly červené, nebo tmavé, ale vždy s květovaným okrajem o rozměrech 150 x 150 centimetrů. Podle výzdoby (potisku) si je ženy pojmenovávaly, jako například puntíčkový, hladký, metličkový, kvítečkový atd. Šátek se vázal nakoso pod veliký cíp, který dosahoval až pod úroveň zad. Postranní cípy byly upraveny do úzkých pruhů, které se pak v týlu zkřížily a ovinuly nahoru kolem hlavy. Tam se zavázaly a konce se zahrnuly tak, aby na obou stranách vyšly stejné kvítky. Červené šátky byly doplňkem všedního kroje a černé nebo tmavě modré kroje smutečního. Ženský úvazek šátku „na věnec“ spadá do posledního vývojového stadia kroje, před tím se nosily plátěné vyšíváné čepce. Co se týče účesu, praktikoval se pletený cop, který byl stočen do zátylku a omotán červenou mašlí.⁷⁵

6.2.8.2 Mužský pajerský kroj

V porovnání s ostatními mužskými kroji na Horácku a Podhorácku, pro pajerský mužský kroj není charakteristická výšivka, ale jeho výrazná forma a starobylý charakter v typicky černé barvě. „Temné tóny byly častým znakem krojů německého etnika jako obecný pozůstatek módy doby reformace a často se v tradici oblečení držel až do jeho posledních vývojových forem.“⁷⁶

⁷³ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. CH/5.

⁷⁴ BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kroj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985, nestr. CH/6.

⁷⁵ SVOBODOVÁ, Vlasta. *O lidovém kroji na moravském Horácku*. Nové Město na Moravě: Horácké muzeum, 1977, s. 7,8.

⁷⁶ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 161. ISBN 80-7106-293-6.

Mužský pajerský kroj pro svoji funkčnost a svéráz, téměř vůbec nepodléhal vnějším městským vlivům. Černé kožené kalhoty, vyšíváné kolem vnějších švů nohavic, kapes a sklopce, jen těžko mohly naradit co do kvality a trvanlivosti kalhoty zhotovené z jiných materiálů. Tyto jelenicové kalhoty doplňovaly z měkké, černé telecí kůže ušité, vysoké holinky tzv. „shrnovačky“, nebo černé kožené střevíce s kovovou přezkou a modrými punčochami.

Na bílou plátěnou košili, s dlouhými široce nabíranými rukávy, ukončené manžetou se nosila do pasu střižená vesta. Vesta byla ušita z černého sukna, sametu nebo hedvábí, zdobená pouze kovovými, dvouřadými knoflíky, zapnutými v celé délce vesty. Záda vesty bývala často z úsporných důvodů pouze klotová. Bohatší sedláci měli v kapse vesty zasunuty hodinky, které s vestou spojoval dvojitý řetízek, zapnutý v knoflíkové dírce. Na vestu a košili si ještě pajerští sedláci oblékali ze sukna ušitý, černý krátký kabátek s kratší límcovou fazonou.⁷⁷

K mužskému kroji neodmyslitelně patřily většinou zelené vlněné šle, podšité režným plátnem. Kolem krku, pod límec košile se vázal barevný trojúhelníkový šátek a nezapomínalo se ani na pokrývku hlavy. Jednak se nosil černý širší klobouk, nebo „kulatá čepička z černého sametu šitá z několika dílů, s vyvýšeným okrajem. Byla po okrajích mírně barevně vyšitá jehličkovým stehem“.⁷⁸

⁷⁷ BRTNÍK, Míla. *Jaký kroj, tak se stroj*. Jihlava: Astera G vydavatelství a tiskárna, 2007, s. 18-19. ISBN 978-80-86382-06-7.

⁷⁸ BRTNÍK, Míla. *Jaký kroj, tak se stroj*. Jihlava: Astera G vydavatelství a tiskárna, 2007, s. 19. ISBN 978-80-86382-06-7.

7 ROČNÍ LIDOVÉ ZVYKY A OBYČEJE

Jihlavsko je národopisný pojem a území osídlené smíšeným obyvatelstvem. Osud k místnímu, původnímu obyvatelstvu nebyl nikdy shovívaví. Většina rodáků odešli, nebo byli vyhnáni a ti nově příchozí se asimilovali pod vlivem a tlakem okolí. Jihlavsko je území, které se již nedokáže projevit tak, aby mohlo být považováno za národopisný protějšek například moravského Slovácka, Hané, Valašska atd. Nebyly a nejsou zde pro to vytvořeny předpoklady jak kulturní, tak sociální či hospodářské a i odborná literatura je na tuto oblast chudá. Přesto by se měl každý z nás seznámit s tradicemi svého rodného kraje, které dodnes přetrvávají, jsou dědictvím našich předků a proto závazné. Většina lidových obyčejů, říkadel, písní a tanců je spojena s rodinnou obřadností a zvykoslovným rokem. Mnoho se jich do dnešní doby nedochovalo, nebo se zachovala jen jejich určitá část, bez povědomí toho, z čeho vzešly. Proto se v následující části zaměříme na zvykoslovný rok a jeho spojení s horáckými lidovými tradicemi.⁷⁹

7.1 Zima

Zimní slunovrat byl přirozeným mezníkem počítání času a nejstarším počátkem kalendáře. Ze zimního slunovratu vycházeli i staří Čechové a začátek roku počítali od 25. prosince. Co kultura, co církev, to jiný počátek roku a celá řada kalendářů. Pro křesťanský svět byly asi nejznámější kalendáře juliánský a gregoriánský. Od 17. století se začalo prosazovat sjednocování, kdy za počátek občanského roku byl ustanoven první leden, ale ten liturgický rok začínal „Adventem“. Advent, znamená „příchod“ a jedná se o čtyři neděle před Štědrým dnem. Byla to doba přípravná, doba postní a zbožného rozjímání, v níž platily zásady střídavého jídla a pití, zákaz zábav, tance a zpěvu. Přesto některé lidové obřady a zvyky tyto postní zásady porušovaly.⁸⁰

⁷⁹ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 6.

⁸⁰ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 43. ISBN 80-7322-075-X.

7.1.1 Svatá Kateřina - 25. 11

Výmluvná a sličná alexandrijská křesťanka Kateřina byla pro svoji víru císařem Maximianem vězněna a mučena. Pro její pomalou a bolestivou smrt byl sestrojen důmyslný čtyřkolový, otáčivý stroj s hroty, který jako zázrakem neuskutečnil exekuci na jejím těle, a proto byla setnuta mečem. Její ostatky jsou dodnes pochovány v klášteře vysoko v horách poblíž Sinaje. Podle pověsti svojí výmluvností přesvědčila mnoho nevěřících filozofů své doby o správnosti křesťanské víry, a proto se stala patronkou studentů, učenců, knihoven a univerzit.

Tolik pověst, ze které patrně pochází lidová pověra, jenž v den sv. Kateřiny zakazovala práci se vším, co mělo kolo. V tomto období končily hody, konaly se rozpustilé tzv. Kateřinské taneční zábavy, které se v mnohém podobaly masopustním zábavám. Uplatňovalo se zde tzv. „ženské právo“, kdy si ženy zaplatily muzikanty a samy si vybíraly tanečníky. Muži měli na této zábavě volenku jen o půlnoci. Lidé si chtěli naposledy v roce užít všeho, co bylo v následujícím adventním období zakázáno. Po první adventní neděli nastaly ranní mše, tzv. „roráty“, na které se chodilo s lucernami. Začalo období odpoledního a večerního scházení, besedovalo se, četlo a vyprávělo. Začínaly dračky a přástky.⁸¹

7.1.2 Svatá Barbora - 4. 12

Dívka se narodila v rodině bohatého kupce a také trpěla ve jménu křesťanství. Byla mučena, zohavena a následně jí vlastní otec mečem setnul hlavu. Sv. Barbora se nějaký čas schovávala před svým otcem ve skalách, a snad proto byla uctívána jako patronka horníků.

Večer před sv. Barborou chodily po kraji tzv. „Barborky“, byly to dvě až tři dívky oděné do bílých šatů nebo prostěradel. Na hlavě měly bílou plachetku nebo věneček na rozpuštěných vlasech a pomoučený obličej. Bílá barva symbolizovala panenskou čistotu. V ruce držely košík s ovocem a sladkostmi a v druhé ruce proutek nebo metlu. Chodily od domu k domu, ptaly se, zda děti nezlobí a vyzývaly je k modlení. Pokud se některé dítě neumělo modlit, tomu našvihaly proutkem. Hodné

⁸¹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 76. ISBN 80-7322-075-X.
PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 17.

děti byly odměněny pamlsky. Lidový zvyk, který se z části dochoval do dnešních dnů, je řezání třešňových větvíček „barborek“. Větvička z třešně se v tento den uřízne, dá se do vody na teplé místo a na Vánoce vykvete. V Čechách, Rakousku, Bavorsku a jiných zemích, rozkvetlá větvička plnila nejen ozdobnou úlohu světlice, ale také se dle nich věštilo.⁸²

7.1.3 Svatý Mikuláš - 6. 12.

Mikuláš se narodil do rodiny zbožných křesťanů. Již jako jinoch přijal nižší duchovní svěcení. Po smrti rodičů část svého majetku rozdál chudým a podstoupil několik poutí. Pověst vypráví o muži, který se dostal do dluhů a byl donucen prodat své tři dcery do nevěstince. Sv. Mikuláš se o tom dozvěděl a tři noci vyhazoval oknem dívkám peníze. Nešťastný otec tak mohl splatit dluhy a dívkám zbylo i na věno.

S touto pověstí je spojena česká tradice mikulášské nadílky, která se dochovala dodnes. Mikuláš, anděl a čert tzv. „Svatá trojice“ chodili s nadílkou v předvečer světcova svátku. V tomto období se také v minulosti konaly mikulášské trhy, kde se převážně prodávalo nejrůznější marcipánové pečivo s figurálním výjevem např. Mikuláše, čerta, miminka, různých zvířátek, nebo různé typy věnečků a pletenců.⁸³

7.1.4 Svatá Lucie - 13. 12.

Dcera sicilských zámožných křesťanů, po smrti otce si chtěla její matka ponechat část jejího věna a tak sjednala Lucii sňatek bohatým, ale pohanským mládencem. Lucie tento sňatek odmítla a mladík ji obžaloval z křesťanství. Bylo jí přikázáno sebeobětování pohanským bohům, které odmítka a tak byla vykázána do nevěstince. Legenda vypráví, že s ní nebylo možno pohnout, jelikož stále jako přirostlá k zemi. Přítomný kat jí v rozčílení probodl hrdlo.

V českých zemích lid věřili v její ochrannou moc proti čarodějnicím a taktéž byl dodržován v den sv. Lucie zákaz předení a draní. Zvyky spojené s

⁸² VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 77. ISBN 80-7322-075-X.

PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 17.

⁸³ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 78. ISBN 80-7322-075-X.

obchůzkou masek tzv. „Lucek“, rozmanité proslovy a kontrola dodržování zákazů patřilo výhradně ženám. Ženy byly bíle zahaleny, s vařečkou v ruce a džberem u boku chodily po vesnici a tropily neplechu, např. rozlévaly vodu, „bílily“ sazemi, nesmělo se drát peří a příst len, aby Lucky nerozházely a neodnesly předení a nerozfoukaly peří. Hodným dětem nadělovaly do punčoch pamlsky, zlobivé děti cpaly do džberů a chtěli si je odnést. Dnes je z těchto zvyků již známá pouze pranostika: „Lucie, Lucie, ta nám noci upije a dne nepřidá.“ Mělo by to znamenat, že na svátek sv. Lucie se začíná nejkratší zimní den opět prodlužovat, ale tato pranostika neplatí, jelikož den se začíná prodlužovat až po zimním slunovratu. Je pravdou, že se naši předkové většinou nemýlili a všechny pranostiky jsou podloženy dlouhodobým pozorováním přírody. Kde se tedy stala chyba? Dnešní propočty datují pravděpodobný vznik pranostiky do doby mezi 14. a 15. stoletím, kdy ještě platil dosti nepřesný juliánský kalendář a tak se mohlo stát, že zimní slunovrat vycházel na svátek sv. Lucie.⁸⁴

7.1.5 Betlémy

Stavba Betlémů do lidového prostředí proniká někdy koncem 18. století, kdy josefovské reformy zakázaly tento poetický výjev stavět v kostelech. Zákaz tuto tradici ovšem z lidské mysli nevymítil a lid si tento biblický příběh začal v podobě jesliček stavět doma. Těsně před štědrým dnem se na Jihlavsku stavěly veliké a prostorné Betlémy. Lidé si sami vyřezávali jednotlivé figurky, které vyjadřovaly život českého lidu. Figurky byly vyřezány převážně z lipového dřeva asi deset až patnáct centimetrů vysoké. Stavbičky domů, hradů, kostelů, kostelů a větrníků vévodily celkovému pohledu. Ty největší Betlémy obsahovaly až několik stovek figurek stromů a keřů. V Třebíči se stavěli Betlémy méně okázalé, většinou malované na papíře a připevněné ke dřívčkům, kdežto v Jihlavě, Třebíči a Telči byly rozsáhlé a mnohdy i mechanické. Malování a vyřezávání prováděli místní lidoví

⁸⁴ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 80. ISBN 80-7322-075-X.
PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 21.

umělci pro rodiny soukeníků. S úpadkem soukenictví opadlo i domácí betlemářství, které ustoupilo jejich průmyslové výrobě.⁸⁵

7.1.6 Štědrý den - 24.12.

V minulosti tento den úzce souvisel s následujícím svátkem s Božím hodem vánočním a v liturgii byl označován jako předvečer slavnosti a jednalo se o postní den. V té době se ještě nenadělovaly žádné dárky a děti byly strašeny při porušení půstu strašidlem Perchtou (odvezeno od německého Berchta – Bílá paní), která měla v ruce dřevěný nůž na rozpárání břicha těm, kteří se nepostili. Štědrý den s obdarováním tzv. „nadílkou“ jsou spojovány až od konce 14. století, kdy čeled' dostávala výslužku od hospodáře, dárky dávali tovaryšové svým mistrům, nadělovali si dárky příbuzní a přátelé a samozřejmě se nadělovalo dětem. Zde je třeba zmínit, že nadílka na Štědrý den v českých zemích byla ovlivněna silným vlivem německého protestantismu, který neuznával katolický svátek sv. Mikuláše.

Východem první hvězdy končil adventní půst a všichni zasedli k štědrovečerní tabuli. Večeře obsahoval několik chodů a jídla muselo být tolik, aby se všichni dosyta najedli a ještě muselo zbýt. Jedl se kuba, muzika, pukance s mákem a medem, hrachová nebo čočková polévka, hubník, něco od masa atd. Ryba se stala součástí večeře až v 19. století, jelikož do té doby nebyla příliš v oblibě a považovala se za postní jídlo.

První zmínky o ozdobeném stromku pochází z Německa z druhé poloviny 16. století a od konce 19. století se začíná objevovat nejprve v českých domácnostech a téměř na konci století i v moravských. Štědrý den vánoční byl svátek opředený kouzlem líbezných obyčejů, doprovázela jej řada zvyků, různých pověr, písní a koled. Byly to svátky klidu, blaha, pokoje a radosti, prostě veselé vánoční hody. Lidé také věřili, že tento den je nejvhodnější po věštění budoucnosti, a tak se krájela jablíčka, louskaly ořechy, házelo se střevícem, zbytky od večeře se sypaly dobytku a ke stromům, lilo se olovo atd. Nejvíce pověr se týkalo svobodných děvčat a samozřejmě prosperity hospodářství. Většina obyčejů byla již zapomenuta, koledy se

⁸⁵ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 23.

zpívají pouze v rozhlase a televizi, ale vánoční zdobnost, hojnost a nadílka, se dochovaly do dnešních dnů.⁸⁶

7.1.7 Boží hod vánoční - 25. 12.

Byl to největší křesťanský svátek z celého roku. Ve 4. století stanovila římská církev tento den dnem narození Ježíše, aby tvořil protiváhu starší pohanské „Slavnosti slunce“ se souvisejícím zimním slunovratem. Podle lidové tradice se v tento den nesmělo pracovat, poklízet dobytku, krmení a voda se nanosilo na Štědrý den, aby se nemuselo na Boží narození. Někde dokonce zavazovali dobytku hubu, aby nepřezvykoval a neznesvěcoval tento den. Nesměla se zametat podlaha, česat vlasy, nechodilo se do hospody, ani na besedy. V tento den směli věřící pouze zbožně rozjímat.⁸⁷

7.1.8 Svatý Štěpán - 26. 12.

Svatý Štěpán byl za svého života horlivým zastáncem Krista, co by Mesiáše a pro svá kázání byl židovským obyvatelstvem Jeruzaléma odsouzen k ukamenování.

Od pradávna byl sv. Štěpán považován za patrona koní. Na Jihlavsku se vyklízely stáje a koňům se pouštělo žilou, to proto, aby byli celý rok zdraví, hbitý a čilí. Poté se pila kořalka a pak se šlo do kostela. Na svátek sv. Štěpána se světil oves, který měl být následujícího roku vyset. Je znám obyčej, kdy při svěcení ovsa, který měli mládenci v šátku, házeli jím po ostatních lidech v kostele, aby tak připomněli ukamenování sv. Štěpána.

Tento den byl dnem koledním a velice veselým. Lidé se navštěvovali, děti chodily k příbuzným, kde dostávali pamlsky, a tak se tento svátek stal společenskou událostí. Velice důležitý byl i pro pacholky. Ti dostali trochu peněz, několik loktů plátna, jeden až dva bochníky chleba a odcházeli na dovolenou, nebo měnili službu. Při této příležitosti bylo zvykem, že chasa na rozloučenou uspořádala muziku. Z této

⁸⁶ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 81. ISBN 80-7322-075-X.

⁸⁷ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 30.

události se dochovalo jedno přísloví: „*Na svatý Štěpán, každý sobě pán.*“ To znamenalo, že v tento den byla chasa svobodná.⁸⁸

7.1.9 Mlád'átek - 28. 12.

Tento zvyk se vztahuje k textu evangelia, kdy Herodes nechal v Betlémě povraždít 4444 chlapců ve stáří do dvou let.

V lidové slovesnosti se tento svátek uchoval proto, jelikož určoval osud malých dětí, a že se po tomto dni mohlo začít opět příst. Ženy říkávaly: „*Dnes je ještě Mlád'átek, ale zejtra je Prád'átek.*“⁸⁹

7.1.10 Nový rok - 1. 1.

Nejstarším počátkem liturgického kalendářního roku byl, jak jsem se už zmínil, zimní slunovrat. První leden byl a je doposud počátkem občanského nového roku. I k tomuto dni se vztahuje velké množství pověr. Například všichni museli ráno zasednout ke stolu, v tento den se nesmělo sušit prádlo, hospodyně při krájení krajíců dbala na to, aby se dostalo na všechny atd. Pacholci se hlásili do služby nebo se vraceli z dovolené a odcházely děvečky. Projednávali se záležitosti sirotků a splácely se dluhy. K Novému roku se vztahuje také známé přísloví: „*Jak na Nový rok, tak po celý rok*“, lidé se proto v tento den snažili vyhnout hádkám a nepříjemnostem, aby je neprovázely po celý rok.⁹⁰

7.1.11 Tři králové - 6. 1.

Pověst vypráví o třech mudrcích Kašparovi, Melicharovi a Baltazarovi, kteří přinesli dary Ježíškovi. V Písmu svatém se ve skutečnosti nikde neuvádí, kolik mudrců ve skutečnosti bylo. Ve starokřesťanském výkladu se počet pohybuje od dvou až do dvanácti. Stávající počet se ustálil až později a je odvozen pravděpodobně podle počtu darů (zlato, kadidlo a myrha). Taktéž význam nápisu

⁸⁸ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 84. ISBN 80-7322-075-X.

PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 30.

⁸⁹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 86. ISBN 80-7322-075-X.

⁹⁰ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 32.

psaný na dveřích svěcenou křídou se symboly C-M-B a datum není zcela jasný. Buď se jednalo o počáteční písmena jmen mudrců, nebo mohlo jít o požehnání „*Christis mansionem benedicat*“, česky „*Kristus ať požehná příbytek*“.⁹¹

V tento den se konaly obchůzky Tří králů, které představovali děti oděné v jednoduchých maskách, které tvořila papírová koruna, vousy z vaty nebo koudele a dlouhá bílá košile přepásána provazem, červeným šátkem nebo stuhou a samozřejmě nesměla chybět začerněná tvář třetího koledníka. V předvečer tříkrálový se provozovaly podobné zvyky jako o Štědrý den (lití olova, pouštění skořápek po vodě se svíčkami atd.), pila se tříkrálová svěcená voda, která byla ve starém zvykosloví velmi ceněná, děvčata se myla ve sněhu. To vše pro zdraví a krásu. Končilo období vánočních svátků a obvykle se odstrojoval vánoční stromek. Začínalo období masopustu, konaly se zabíjačky, svatby, maškarní průvody s tanci.⁹²

7.1.12 Masopust, ostatky, vostatky, voračky, fanšanky

Kořeny těchto oslav sahají do období antiky a souvisí s rituálním přechodem provázejícím konec zimy a začátek jara. Masopustní období je možné charakterizovat jako období „ne-postní“. Název totiž vychází ze slov „popustit masu“, tzn. dopřát si všeho hojnosti. Je to období bálů, plesů, zábav, zabíjaček, ale také svateb. Na východní Moravě se dnes běžně pro toto období na začátku kalendářního roku používá termín „fašank“, podobně jako na Slovensku „fašiang“, vycházející z německého Fasching. Ve Slezsku se setkáme zase s označením „kozelek“, podle typické masky kozla a v Čechách, ale místy i na Moravě také s pojmem „voračky“ či „končiny“. V našem regionu Horácka a Podhorácka se můžeme setkat s pojmem „masopust“ či „maškary“. Termínem „ostatky“ nebo „vostatky“ se označují poslední tři dny tohoto období, tj. masopustní neděle, pondělí a úterý. Popeleční středou pak už začíná čtyřicetidenní velikonoční půst. Masopustem je tedy míněno období mezi dvěma náboženskými půsty. Mezi Vánočním a Velikonočním. Termínově vychází na měsíce leden, únor, někdy i březen. Toto období je kalendářně vymezené od 7. ledna, po svátku Tří králů, a jeho

⁹¹ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 45. ISBN 80-7322-075-X.

⁹² PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 33.

délka je proměnlivá, protože je závislá na termínu Velikonoc. Ty jsou, jak je známo, pohyblivé a konají se vždy po prvním jarním úplňku, nejdříve však po 21. březnu. Tradičními termíny konání těchto slavností bylo masopustní úterý. Díky pravidelnému pracovnímu týdnu s volnou sobotou a nedělí se masopustní reje masek přesunuly na tyto dny před Popeleční středou. Masky byly a do dnešních dnů jsou rozmanité, tradiční, závislé na vynalézavosti a šikovnosti jejich nositelů. Přesto platilo a stále platí, že čím jsou škaredší, tím větší budí pozornost. Maškary navštívily všechna stavení, zatančily si s hospodářem, s hospodyní a čeládkou a za výslužku, kterou dostaly, vyplácely večer muzikanty na tancovače. Zábava trvala do půlnoci a byla zakončena tzv. „pochováním basy“. Masopust vystřídal opět půst.⁹³

7.2 Jaro

S jarem přichází vše pěkné a příjemné. Po mrazivých dnech první sluneční paprsky probouzejí přírodu, příjemnější náladu a radost ze života umocňuje barevný svět kolem nás. Které roční období je obdobím přílivu čerstvých sil, počátkem nového života a nadějí na novou úrodu. Velikonoce jsou tradiční oslavou jara a v minulosti byly významnější než vánoční svátky. Smyslem této části bude opět přiblížit historii a vznik velikonoční tradice.

7.2.1 Velikonoce

Svátky, které pro křesťanskou církev nejvýznamnější a jsou spojeny s umučením a vzkříšením Ježíše Krista. První Níkajský (také nicejský) koncil roku 325 stanovil pravidla pro určení data Velikonoc, které patří mezi pohyblivé svátky. Slaví se první nedělí po jarní rovnodennosti, po prvním úplňku. Pokud tento úplněk připadne na neděli, oslavy svátků probíhají až následující nedělí. Podle těchto pravidel může velikonoční pondělí připadnout na den v rozmezí od 23. března, do 26. dubna. Před Velikonocemi bylo období půstu, které trvalo čtyřicet dní od „Popeleční středy“ do „Božího hodů velikonočního“. V tomto postním čase se lidé omezovali nejen v jídle, ale i ve společenském životě. Nekonaly se zábavy ani

⁹³ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 48. ISBN 80-7322-075-X.
PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 36.

svatby, mimo čtvrté neděle postní tzv. „Družebné“. V tento den bylo zcela výjimečně povoleno uvolnění postní kázně. V kostele se krátkodobě změnila barva roucha z fialového na růžové. Mládeži bylo povoleno se sejít na návsi a povесelit se. Tento den navštěvovali družba a ženich dům rodičů dívky, kam o velikonocích chtěli přijít na námluvy. Pro tento den se pekly několikvrstvé koláče tzv. „družbance“. Jak již bylo naznačeno, každá postní neděle má své zvláštní jméno a tyto názvy jsou odvozeny od obyčejů a obřadů s tou či onou nedělí související.⁹⁴ Velikonoční svátky začínají na „Zelený čtvrtek“. Dnem poslední večeře Ježíše s apoštolů a jeho následným zajetím. „Velký pátek“ je pak dnem ukřižování Krista, dnem postním a smutným. Nekonalý se mše a při bohoslužbě se pouze zpívalo a četly texty. Výzdoba byla chudá, zvony i varhany v tento den mlčely. Na „Bílou sobotu“ se večer koná velikonoční bohoslužba, při které se svěcí křestní voda, obnovuje křestní slib a mnohde se v rámci této příležitosti nově křtí dospělí. V neděli, na „Hod Boží velikonoční“, slavnosti vrcholí. Je to den, kdy Ježíš vstal za svítání z mrtvých. Velikonoční oslavy tím však nekončí, ale pokračují dalších padesát dní až do Letnic, slavnosti „Seslání Ducha svatého“.⁹⁵

7.2.1.1 Symbolika Velikonoc

Mnoho tradic má své kořeny v křesťanské symbolice, ale některé velikonoční symboly můžeme vystopovat až z předkřesťanské doby. Například „Zajíček“ má zřejmě původ v pohanských rituálech oslavující příchod jara. Ale podle Bible symbolizuje chudobu, skromnost a pokoru.

Velikonoční „Beránek“ představuje v křesťanské tradici Božího Beránka, jako jednoho ze symbolů Ježíše Krista, neboť podle křesťanské víry on je tím beránkem, který se obětoval za spásu světa. V hebrejské tradici beránek představoval Izraelitu jako člena Božího stáda, které vede Hospodin. Zároveň Židé na Velikonoce pojídali beránka jako připomínku svého vysvobození z Egypta.

⁹⁴ ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. *Velikonoce původ, zvyky, hry, pohádky, návody a náměty*. Olomouc: Nakladatelství Rubico, 2004, s. 5. ISBN 80-7346-044-0.

⁹⁵ ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. *Velikonoce původ, zvyky, hry, pohádky, návody a náměty*. Olomouc: Nakladatelství Rubico, 2004, s. 10. ISBN 80-7346-044-0.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 55. ISBN 80-7322-075-X.

PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 45.

„Kříž“ je nejdůležitějším z křesťanských symbolů, protože Kristus byl odsouzen k smrti ukřižováním. Jeho symbolika časově přesahuje křesťanství, jedním z významů je propojení božského (vertikální rameno) a lidského (horizontální rameno) světa.

Velikonoční bohoslužba začíná zapálením „Velikonočního ohně“, který symbolizuje vítězství Ježíše Krista nad temnotou a smrtí. Od tohoto ohně se pak zapalují velikonoční svíce tzv. „paškály“, které jsou chápány jako znamení života.

Nejznámější ze symbolů je „vajíčko“, symbol nového života a plodnosti. V souvislosti s lidovou tradicí vznikl zvyk tato vejce různě bohatě zdobit a malovat.

Velikonoční pondělí a je symbolem veselí a života. Již brzo ráno muži a chlapci chodí po vesnici od domu k domu a šlehají ženy a dívky ručně vyrobenou „Pomlázkou“ z vrbového proutí. Pomlázka je spletena minimálně z osmy, ale až z dvaceti čtyř proutků, obvykle od půl do dvou metrů dlouhých. Ozdobená je pletenou rukojetí a barevnými stužkami. Ačkoli může být vyšlehání bolestivé, není cílem způsobovat ženám a dívkám příkoří. Pomlázka je spíše symbolem zájmu mužů o ženy. Podle tradice muži při šlehání pronášejí koledy. Koledy a vyšlehání má děvčatům přinášet „pomlazení“ nebo „omlazení“, aby zůstaly po celý rok zdravé a uchovaly si plodnost. Dívky pak odmění chlapce různými dárky, především již zmíněnými vajíčky, což symbolizuje jejich díky a odpuštění. V některých oblastech ženy mohou pomlázku oplatit odpoledne, kdy vylívají na muže a chlapce kbelíky studené vody. Zvyk se napříč českými a moravskými zeměmi mírně mění.

V průběhu doby se původní smysl vytrácel a velikonoční koleda se vlastně stala jinou „lepší“ formou žebrání chudých lidí.⁹⁶

7.2.2 Vylévání studní

Na jaře se dívky scházeli u studní a čistili je. Na znamení čistoty a nevinnosti zanechávali na okrajích zelené věnce z brusinek a zimostrázu. Po vyčistění všech studní, o nejbližší neděli přestrojily dívky jedno mladé děvče za „královnu“. Bosou ji

⁹⁶ ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. *Velikonoce původ, zvyky, hry, pohádky, návody a náměty*. Olomouc: Nakladatelství Rubico, 2004, s. 11. ISBN 80-7346-044-0.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 57. ISBN 80-7322-075-X.

PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 52.

oblékly do bílých šatů, ozdobily věnečkem s fábory a chodily s královnou dům od domu, vybíraly za vylévání a při obchůzce zpívaly.⁹⁷

7.2.3 Královničky

Obřad svázaný především s jižní částí moravského Horácka. Je to zvyk oslavující příchod léta. Bíle oděná děvčata, ověčená kvítím a stuhami, si mezi sebou vybrala královnu tzv. „králku“ nebo také „grálku“, kterou za zpěvu a tance vedla pod červeným šátkem v průvodu. Králka se lišila pouze širokou, modrou stuhou přes prsa a nesla pestře opentlený stromeček tzv. „májíček“. Taktéž i chlapci si zvolili svého krále. Průvod chodíval vesnicí, zastavil se u každého domu a často zašel i do polí. Dívky zpívaly, tančily a za to je hospodyně obdarovávaly vejci. Po obchůzce dívky u královny uspořádaly hostinu, chlapci sjednali muziku a byla veselice.⁹⁸

7.2.4 Čarodějnice - 30. 4.

Ve středověku se věřilo, že v noci z 30. dubna na 1. května mají „nečisté síly“ velkou moc, tato noc se také nazývá „Filipojakubská noc“. Na ochranu před čarodějnicemi se na vyvýšených místech za vsí pálili ohně. Mládenci večer na návsi práskli bičem, hospodyně zametly dvůr, kolem ohniště zastrkaly březové metly, okna a dveře ověncily snítkami černého bezu a na práh chléva položily čerstvě utržený drn trávy, do něhož nasypaly písek a mák. To vše mělo zahnat čarodějnice, aby neškodili lidem a dobytku.⁹⁹

7.2.5 Máje - 1. 5.

S tímto dnem je spojeno stavění „májů“. Mládenci uřízli vysoký smrk, na kterém byl ponechán jen vršek. Občas se nastavoval ještě zelenou břízou, ozdobili jej pentlemi, stuhami a kvítím a postavili uprostřed návsi. Tzv. „malé májky“ stavěli mládenci ještě pod okna svým dívkám a všem pannám ve vsi. Při stavění májů bývalo veselo a ještě veseleji při jejich hlídání. Mezi obcemi bývala rivalita, a tak se

⁹⁷ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 68.

⁹⁸ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 69.

⁹⁹ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 58.

přespolní mládenci snažili máj v druhé obci podříznout. V první májovou neděli po poledni chodili mládenci s muzikou dům od domu, kde stáli májky, posbírali dárky a vyzívali dívky pod máj na návěs nebo do hospody ke společnému tanci a zpěvu.¹⁰⁰

7.2.6 Svatý Jan Křtítel - 24. 6.

V tento den se pálili ohně, které se podle „svatojánské noci“ nazývali „svatojánské ohně“. Ohni se přikládala očišťující síla. Chlapci přeskakovali plameny, do ohně se vhazovaly také symbolické oběti např. věnce a květy. Děvčata si pletla věnečky, které někde posílala po vodě. Jinde je házela přes strom nebo je měli pod polštářem. Zvláštní síla se přisuzovala také bylinám natrhaným v předvečer svatojánské noci. Těmto bylinám se říkávalo „svatojánské koření“ a před Vánoci se toko koření uvařilo a zapékalo se do těsta. V Jihlavě se tyto slavnosti připomínaly u starobylého kostelíku sv. Jana Křtitele na konci města. Na tomto místě se oživila stará slavnost v podobě „Havířského průvodu“ u příležitosti založení města.¹⁰¹

7.3 Léto

V tomto ročním období nebylo mnoho veselí a zvyků, jelikož vrcholily sezónní práce a většina lidí pracovala na polích a pro samou práci neměli na zábavu čas. První veselí byly tzv. „dožínky“. Tato veselice se konala na konci léta a lidé zde oslavovali úrodu.

7.3.1 Dožínky, obžínky, dožná, doseček

Slavnost, kterou se ukončovaly žně, lze najít téměř ve všech zemědělských kulturách, pod různým pojmenováním. Sklizeň představovala největší praktický zlom v průběhu roku. Znamenala konec období nouze a přechod k dočasnému nadbytku potravy. Symbolem „dožínek“ byl věnec z klasů ozdobený polním kvítím, který chasa po odvezení posledního snopu z pole předala spolu s přáním tzv. „vinšováním“ hospodáři. Potom následovala bujará veselice, kde se jedlo, pilo a

¹⁰⁰ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 60.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 61. ISBN 80-7322-075-X.

¹⁰¹ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 73.

tancovalo až do půlnoci. Děvčata měla za úkol tančit se všemi tanečníky. Věmec se v hospodářství uschovával do Vánoc, nebo až do příštích žní.¹⁰²

Ve 20. století využila dožínek nacistická i komunistická propaganda. V Německu byly dožínky od roku 1934 státním svátkem a také u nás byly dožínky po roce 1948 zařazeny mezi tzv. „socialistické slavnosti“ a vykládaly se jako oslava úspěšné, společné lidské práce. Pořádala je jednotná zemědělská družstva nebo i krajské národní výbory a bývaly spojeny s kulturním programem.

7.3.2 Posvícení, poutě, hody

Oblíbený svátek, kdy se vlastně původně jednalo o výroční slavnost na počest dne svátku patrona, kterému byl zasvěcen místní kostel v obci. Josef II. chtěl svojí reformou zrušit tato jednotlivá posvícení, které údajně narušovaly pracovní morálku. Dekretem ustanovil jednotné datum v měsíci říjnu, kdy se konaly císařské hody a havelské posvícení. Některé obce tento dekret respektovaly, jiné slavily svá posvícení podle svátku svého patrona a někde měly posvícení dvakrát.

Před posvícením se uklízelo, bílilo, pro mladé se nakupovali nové šaty a boty. Bylo to období zabíjaček, pekla se nejrůznější drůbež, telecí a jehněčí. Na hodovníckém stole nesměly chybět buchty makové, tvarohové, mrkvové a zelné. Chasa pod vedením „stárků“ stavěla máje, které stály před hospodou nebo rychtou do malého posvícení, nebo až do neděle před prvním adventem. Pořádaly se náboženské poutě, kdy se davy lidí vypravovaly do míst, kde se stal nějaký zázrak. Po návratu z poutě se hojně jedlo, pilo, setkávali se příbuzní, besedovalo se a po tři dny se konali taneční zábavy. Obce, které vlastnily honitby nebo rybníky, pořádaly hony a výlovy. Ulovená zvěř a ryby se hierarchicky rozdělovaly mezi lidi z obce.¹⁰³

7.4 Podzim

Poslední pouťová buchta byla snědena a blíží se čas chladu. Také se blížil vrchol zemědělské sezony a tvrdé práce. Je po létě a s kopáním brambor přichází podzim. Jakmile byla úroda pod střechem, naši předkové si teprve začínali užívat

¹⁰² PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 76.

¹⁰³ PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 78.

života. Bujaré veselí, které charakterizovalo toto období, bychom mohli našim předkům opravdu závidět.

7.4.1 Památka zesnulých - 2. 11.

Lidově označovány jako „Dušičky“. Podle lidové pranostiky v předvečer dušiček opouští duše zemřelých očistec, a proto se lampy místo olejem plnily máslem, aby si duše zemřelých mohly potřít spáleniny.¹⁰⁴

Již od nejstarších dob, projevovali lidé svým předkům úctu a vděčnost tím, že konaly průvody na hřbitovy, navštěvovali hroby zemřelých příbuzných a přátel, zdobili je květy, věnci a svíčkami. Tato tradice se dodnes dodržuje.

7.4.2 Svatý Martin - 7. 11.

Narodil se do rodiny vojáka v římské provincii. Taktéž se stal vojákem u jízdního pluku a sloužil v Galii. Poté, co ve snu spatřil Spasitele, se nechal pokřtít a vystoupil z armády. Za svůj život pro křesťanství ve Francii vykonal mnoho. Založil několik mnišských osad, i přes to, že byl vysvěcen na biskupa, stále zůstal skromný a žil v malém, chudém příbytku. Proto byl přezdíván apoštolem Galie.

S tímto svátkem je spojeno tradiční datum, kdy čeled' opouštěla dojednanou službu, dostala mzdu a dojednávala si službu u jiného hospodáře, nebo prodlužovala o rok stávající dohodu. K tomuto dni také obce uzavíraly smlouvy s obecním pastýřem, ovčákem, ponocným a dalšími lidmi, které si obec platila. Na sv. Martina se také konaly posvícenské hody, jejichž neodmyslitelnou součástí byla „martinská husa“ a svatomartinské pečivo, kterým obdarovávala děvčata své milé. Jednalo se o rohlíčky, rohy nebo buchty, plněné mákem, povidly nebo ořechy. Na Jihlavsku se pekly podkovy plněné mrkví.¹⁰⁵

¹⁰⁴ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 74. ISBN 80-7322-075-X.

¹⁰⁵ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005, s. 75. ISBN 80-7322-075-X.
PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951, s. 85.

8 LIDOVÁ JÍDLA Z VYSOČINY

Hlavním přáním každé vesnice byla bohatá úroda a její následné oslavy byly vždy určitým vrcholným bodem každého roku. Selský lid vařili z toho, co si sám vyprodukoval a jedl jednoduchá sezónní jídla z čerstvých surovin.

Základním pokrmem byl chléb, jenž se pekl ze žita. Ve starších dobách a v horských osadách, kde se rodil málo žita, se chléb pekl i z ovsa. Téměř pravidelnou součástí jídelníčku byl hrách v nejrůznější podobě, jako např. kaše tzv. „hrách z kysela“, hrách s kroupami tzv. „šormajzl“ (jinde se šormajzl vařil z fazolí), nebo hrách se švestkami. Naklíčený hrách pražený na kamnech tzv. „pučálka“ se připravoval na slaný nebo na sladký způsob. Jedla se i čočka a fazole. Hodně se vařily různé polévky a obvyklou součástí jídelníčku byly kaše z jáhel, z ječmenných krup nebo krupice. Jáhly se také zapékaly se sušenými švestkami jako tzv. „jahelník“. Typickým jídlem byly také omáčky, pro které byla základem většinou zasmažka. Pokud hospodyně přidala mléko, vznikala omáčka bílá, pokud krev a švestky, tak černá. Dále se vařily omáčky křenové, houbové, koprové, ale i omáčky z více druhů ovoce. Velké množství pokrmů využívalo houby a to buď čerstvé, nebo sušené.

Od napoleonských válek se v lidové kuchyni natrvalo usadily brambory. Brambory postupně nahrazovaly jídla z připravované bílé řepy (tuřínu), vodnice a luštěnin. Jedly se vařené, pečené, zpracované na slaný, na sladký a na mnoho dalších způsobů. Dnešní populární bramborové placky tzv. „bramboráky“ vznikly právě na Vysočině.

Maso na jídelníčku venkovského lidu nebylo příliš časté a objevovalo se především na svátečním stole. Domácí zabíjačky probíhaly v zimě, v době masopustů. Maso se jedlo čerstvé, konzervovalo se solí, nakládalo se do sádla a zejména se udilo.

Co se týče alkoholu, na Vysočině měla mezi různými druhy kořalek svébytné postavení kořalka z jeřabin, kterých zde rostlo a roste velké množství a i současný Kraj Vysočina má jeřabinu ve svém znaku.¹⁰⁶

¹⁰⁶ <http://vysocina.fkaleidoskop.cz/gastronomie>

9 TANEC

Popularita toho, co je všeobecně známo jako tanec, je i dnes v moderním světě nedílnou součástí sociální reprezentace a druhem zábavy společnosti. Tanec se v českých zemích vyvíjel a stejně jako kroj, byl různě ovlivňován a měněn. Přesto si tanec zachoval své charakteristické vlastnosti, regionální variace a uchoval se i přes kulturní a morální výhrady nejrůznějších společností a i v dobách, kdy hudba a tanec nebyly akceptovatelné.¹⁰⁷

Tanec je schopen zobrazit konkrétní výjev tak, jako divadlo. Bezprostředně zaujme náš zrak i sluch, navodí radostné nálady, dobrý pocit, pohodu a příjemné emoce, někdy dokonce až euforii. Z různých výrazových pohybů tanečnicka poznáváme štěstí, neštěstí, mládí i stáří. Z obřadního tance rozeznáme životní situace. Chápeme objetí milenců, přátelství i nenávist, souboj soků, svatbu, narození dítěte a smrt. V těchto souvislostech člověk nemusí brát zřetel na čas, místo, sociální cítění a tanečnickovu dovednost. Dá se jen diskutovat o stavu mysli tanečnicka během tance a lze poznamenat, že jen skutečná extáze tanečnickovy pohyby prosvětlí a zkvalitní.¹⁰⁸

9.1 Počátky tance

Pojetí moderního tance je v podstatě zcela jiné, než jak tomu bylo v minulosti. Počátky tance, jeho vývoj a funkce od starověkého Egypta až po dvorskou kulturu ve středověku stále ještě čeká na badatelské zpracování. Podle dávné mytologie byl svět stvořen v tanci bohů a tak by mohl být tanec považován za nejvyšší „božskou“ uměleckou formu. Význam tance v různých etnikách a kulturách dokládají zachovalé písemné, malířské i sochařské památky. Uctíváním základní kreativní energie všeho stvoření, energie plodnosti a těhotenské rituály jsou dodnes praktikovány u některých polynéských, afrických a asijských kmenů. Tanec se dlouhá staletí vyvíjel v různých oblastech různě a i dnes se neustále vyvíjí. Je velmi pravděpodobné, že byl jednou z prvních komunikačních dovedností člověka a je považován jako základní sociální

¹⁰⁷SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ ZE 16. ETNOMUZIKOLOGICKÉHO SEMINÁŘE. *Lidová píseň, hudba a tanec. Místo, funkce, proměny*. Brno: Krajské kulturní středisko, 1987, s. 25.

¹⁰⁸BRTNÍK, Míla. *Choreografům souborů lidových písní a tanců*. Jihlava: Okresní kulturní středisko, 1983, s. 2.

prvek, který provázel všechny důležité momenty lidského života, jakým bylo například početí, zrození, iniciace do dospělosti, uzavření partnerství i smrt. Umění tance se předávalo z generace na generaci, jelikož bylo také prostředkem léčitelství. Rytmické taneční pohyby, které se vyvinuly z původních rituálních tanců, přímo vycházejí z fyziologie člověka, ať se prostřednictvím tance léčilo tělo i duše a to jak individuálně, tak skupinově. A právě tyto praktiky způsobily, že byl tanec někde oslavován a milován, jinde haněn a zatracován.¹⁰⁹

9.2 Vztah kultury a tance

Vztah mezi kulturou a tancem byl a je nepochybně bezprostřední. Tento vztah na první pohled samozřejmý a jasný, vždy byl a je proměnlivým, závisí totiž na kulturním vývoji společnosti. Tance nebyly nikdy provozovány jen pro tance samotné. Vždy se jednalo o daleko širší a významnější neverbální komunikaci a chování. Bylo to srdce jakési základní transformace, útěku z reality všednodennosti do vzrušujícího a více uspokojujícího stavu mysli. Například v kruhu žen se tancem předávala ženská tajemství a moudrost. Ženský kruh znamenal bezpečí, podporu, sdílení, radost i smutek. U mužů naopak tanec vyjadřoval především sílu, uvolňoval vrozenou agresivitu a sexualitu, vyjadřoval zážitky z boje nebo lovu.¹¹⁰

9.3 Ovlivňování kultury tance

Tak, jak člověk postupem času měnil styl svého života, měnil se i způsob a pojetí tance. Taneční pohyby byly přirozenější, používala se celá řada kroků, poskoků a otoček. Přidaly se pohyby rukou, které byly obvykle měkké, zklidněné a otevřené. Zde je nutno konstatovat, že dávné tance používaly mnohem širší rozsah pohybů, než dnešní tanec.

Vlivem kulturně civilizačního vývoje se všechny typy kultur více či méně vzájemně ovlivňovaly, prolínaly se zvyky a rozšiřovaly se všechny typy tanců. Jak popisují dobové texty, tance začaly být více elegantní, měkčí a příjemnější. Tanečníci se už nepohybovali a neohýbaly tak prudce a nálada plynoucí z tance byla více povzbudivá a vášnivá, i když byly pohyby méně intenzivní. Tanec už

¹⁰⁹ ZÍBRT, Čeněk. *Jak se kdy v Čechách tancovalo*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček, 1895, s. 4.

¹¹⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Jak se kdy v Čechách tancovalo*. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček, 1895, s. 7.

nepředstavoval pouze charakter lidí, jejich emoce a vášně. Tanečníci svými pohyby vyjadřovali každodenní lidskou činnost a tradiční řemesla. Aby byl výjev co nejuvěrohodnější, tanečníci někdy používaly různé pomůcky a rekvizity. Jednalo se například o živá zvířata, různé nástroje, meče, vějíře, závoje a svíčky, které měly magickou ochrannou funkci a i dnes je lze nalézt v některých tancích. Nadále v tanci přetrvávaly výjevy spojené s okultními praktikami a velký význam měly tradiční vazby jak na náboženské, tak i na erotické prvky.¹¹¹

9.4 Lidový tanec

Lidový tanec představuje část národní kultury, ve které jsou obsaženy především taneční složky, ale i složky slovesné, hudební a dramatické. Složky vytvořené nejširší lidovou vrstvou, jako jejich umělecký vyjadřovací prostředek. Tanec v českých zemích nebyl nikdy obsahově, formálně a ani stylově sjednocený, nýbrž představoval a představuje pestrou paletu tanečních žánrů, stylů a technik. Lze proto hovořit o lidovém tanci na našem území jako o typickém projevu kultury českého lidu? Uvedené skutečnosti tuto možnost nevyvrací a o lidovém tanci na území České republiky lze hovořit jako o typickém projevu kultury českého lidu, jelikož obsahové, formální a stylové rysy lidových tanců jsou závislé na době a prostředí, v kterém vznikaly, na regionálních tradicích a na lidech, tzn. na fyzických a duševních vlastnostech tanečníků.¹¹²

Lze tedy konstatovat, že lidový tanec se stává lidovým teprve tehdy, pokud je lidově interpretován. Po folklórní stránce se jedná o tzv. „ústní tradici“, kdy veškeré tance, písně a zvyky byly předávány ústně z generace na generaci. Nejstarší lidové projevy úzce souvisejí s náboženskými představami a společenským životem lidu, proto mají vysloveně obřadní ráz a jsou velmi těsně svázány s kalendářním rokem. Ale i funkce lidového tance se mění. Tance spojené s pověrami a s magickým působením upadají v zapomnění, i když vazba na určité lidové obřady zcela nemizí. Například v rámci svatebního obřadu podtrhává některé významné okamžiky, ale ve kterých již není obsažena víra v jejich magickou moc.

¹¹¹ ZÍBRT, Čeněk. *Jak se kdy v Čechách tancovalo*. Praha: Knihotiskárna F. Šimáček, 1895.
BRTNÍK, Míla. *Choreografům souborů lidových písní a tanců*. Jihlava: Okresní kulturní středisko, 1983, s. 3.

¹¹² BONUŠ, František. *Lidové tance*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1995, s. 11.

9.5 Horácké tance podle tanečního charakteru

Charakter tance určuje jeho obsahová a formální různorodost. Tato různorodost je vázána na geografické, hospodářské, společenské a etnografické podmínky, v nichž se utvářely jeho osobité a příznačné slohové rysy. Charakter, dynamičnost a intenzita těchto podmínek ohraničuje určitý hudební a taneční dialekt, podle kterého můžeme náš folklór rozčlenit do jednotlivých etnografických oblastí.

Hudebním i pohybovým charakterem se horácké tance řadí k tancům českého typu. Jsou to tance na jediné neměnné hudební téma, na něž se váže pevná pohybová skladba. Svým původem patří k tancům mladším z přelomu 18. a 19. století. Po pohybové stránce jsou velmi pestré a bohaté, s různorodou škálou dalších tanečních prvků, jako např. různé taneční držení, podtáčení, pohyby trupem a končetinami, natřásání, houpání atd. Styl tanečního kroku je buď energičtější se sklonem k dupnutí, nebo volnější, šoupavý, našlapovaný přes patu. Volnějších tanců je menší počet a nejméně často se vyskytuje taneční krok měkce vypérováný, našlapovaný přes přední část chodidla.

Jelikož se v dřívějších dobách většinou tancovalo při zvykoslovných a rodinných slavnostech, nebo při jiných společenských událostech, je většina horáckých tanců rázu temperamentního, živého a veselého. Vážnější a volnější tance se zase pojily k příležitostem obřadního rázu. Je až s podivem, že v porovnání s jinými oblastmi v Čechách nebo na Moravě, najdeme na Horácku tolik variací k jednotlivým tancům.¹¹³

9.5.1 Typy tanců

Chceme-li „proniknout do pravé podstaty lidového tance, jeho ducha, charakteru i stylu – to znamená učit se.“¹¹⁴

V této kapitole již bylo řečeno, že na Horácku existuje velmi mnoho variant jednotlivých tanců. Tyto tance jsou rozděleny podle tanečního držení, příslušného tempa, rytmu, využití tanečního prostoru a množství tanečníků. Na základě těchto poznatků dělíme tance podle typů:

¹¹³ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 21-23.

¹¹⁴ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 31.

a) kolové (kruhové) – kolové tance se tančí pouze ve dvojicích, v uzavřeném tanečním držení, ve stále se opakujícím tanečním prvku. Dvojce (páry CHD, DD) tančí po kruhu, po kruhových drahách nebo po celé taneční ploše. Stavba tance není specificky určená, ale vychází z individuálního pojetí tanečníků. Mezi tance kolové řadíme např. polku, valčík, obkročák, rejdivák, tajč, mazurku, vrták atd.

b) skladebné (figurální) – jedná se typy tanců s pevnou pohybovou skladbou na určitou neměnnou melodii. Jde o kombinaci více druhů tanečních prvků, kdy se například kruhové tance rozvíjí do jiných tvarů nebo rozptylů, mění taneční krok, směry a držení. Zde můžeme jmenovat např. mateníky, špacírku, groš, krajcopolku, bajdyš, bajriš, kalamajku, šotyše, hačaupolka atd.

c) kola – jsou nejstarším typem tanců, kterým předcházely tance rejoyé tzv. „řetězy“ doprovázené zpěvem, projevem radosti a veselí. Jedná se o jednoduchá uskupení většího množství tanečníků v uzavřeném kruhu, nebo soustředných kruzích, v různém typu držení, většinou jen zpívané na libovolné písně dle výběru tanečníků. Postavení tanečníků je buď společné CH, D, CH, D, nebo samostatné CHCH či DD a převážně čelem do kruhu, zcela výjimečně zády. Taneční krok vychází z chůze, cvalu, valčíkového kroku, poskoků atd. Tento typ zahrnuje tance např. tušování, hubičkovou, šátečkovou, šáteček atd.

d) taneční hry – ve své podstatě se jedná o skutečné hry provedené taneční formou. Některé hry hrají (tančí) chlapi i dívky, jiné pouze chlapi, nebo pouze dívky. Z uvedeného vyplývá, že taneční hry dělíme na chlapecké, které jsou bujnější, rozpustilé a většinou založené na soutěžení chlapců v obratnosti. Zde můžeme uvést hry např. kominiček, vařečková atd. Klidnější, spíše lyrické jsou dívčí hry, jako např. Mám šáteček, mám, Mařenka atd. Poslední ve výčtu jsou hry společné, navozující tematiku milostnou nebo žertovnou. Jsou to například hry šátečková, hubičková, pastýřská atd.¹¹⁵

¹¹⁵ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 40-42.
BRTNÍK, Míla. *Choreografům souborů lidových písní a tanců*. Jihlava: Okresní kulturní středisko, 1983, s. 2.

9.5.2 Další členění tanců

Nejen horácké, ale lidové tance všeobecně členíme podle „funkce“, a to na „společenské“, které jsou výhradně určené ke společenské zábavě a projevují se všeobecným kolektivním veselím. Jejich stylizace není vázána na jakékoliv zvykosloví nebo událost a tančí se při různých příležitostech. Přesným opakem jsou tance „obřadní“. Tyto tance se váží ke konkrétním událostem, pojí se k významným výročním a rodinným zvykům. Ale i na Horácku ztrácejí obřadní tance postupem času svůj obřadní význam a stávají se tanci společenskými a svojí archaickou hudební a pohybovou tvářností předávají novým společenským tancům.

Taneční folklór můžeme dále třídit podle dalších různých hledisek. Například podle základního půdorysného útvaru, v němž tanečníci zahajují tanec, nebo podle základního tanečního držení a vzájemného postavení tanečníků, opět při zahájení tance. Významnou roli hraje počet a složení tanečníků.¹¹⁶

9.5.3 Dětský folklór

*„Představuje širokou oblast slovesné, hudební, pohybové, herní, taneční a tanečně dramatické formy, jejímiž nositeli jsou děti a dospívající mládež zhruba ve věku od 3 do 15 let. K dětskému folklóru patří i umělecká tvorba, která je určena pro děti, avšak jejími tvůrci jsou dospělí.“*¹¹⁷

Dětský folklór se prolíná s lidovou kulturou dospělých. Podněty z ní přejaté se v dětském prostředí přetvářejí a pozměňují. Mnohé obřadní hry, písně a tance a dramatické útvary postupně během staletého vývoje přešly do dětského prostředí a staly se tak součástí dětského folklóru.

Mezi důležitou vlastnost dětského folklóru patří interpretačně výrazová stránka (osobitá dětská interpretace, osobitý výrazový rejstřík, lišící se podle věku dětí). K nejpodstatnějšímu rysu dětského folklóru je múzické ladění, jehož základem je propojení hudby, slova, herních, tanečních a dramatických motivů.¹¹⁸

¹¹⁶ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 43-44.

¹¹⁷ BONUŠ, František. *Lidové tance: (výbor lidových tanců z Čech, Moravy a Slezska)*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1996, s. 15.

¹¹⁸ BONUŠ, František. *Lidové tance: (výbor lidových tanců z Čech, Moravy a Slezska)*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1996.

10 PROBLEMATIKA DUŠEVNÍHO A TĚLESNÉHO VÝVOJE DĚTÍ V MLADŠÍM ŠKOLNÍM VĚKU

Je-li předmětem mého pojednání nácvik lidového tance na prvním stupni základních škol, např. v rámci hodin tělesné výchovy, je nezbytně nutné popsat a stručně charakterizovat optimální vývoj dětí mladšího školního věku. Taktéž poznání a znalost individuálních zvláštností této věkové skupiny je podmínkou pro zvolení vhodných a přiměřených forem a metod pro nácvik lidového tance.

10.1 Vývoj základních schopností a dovedností

Vývoj pohybových i ostatních schopností do značné míry závisí na tělesném růstu. Ten je v období mladšího školního věku většinou plynulý a výrazně se zlepšuje koordinace pohybů, ale i hrubá a jemná motorika. S tím koresponduje zvýšený zájem o pohybové a sportovní hry, vyžadující tělesnou sílu, obratnost a vytrvalost. Úroveň rozvoje jemné motoriky nezávisí pouze na věku, ale také na vnějších podmínkách, a tak se neustále zlepšují i výkony při psaní a kreslení. Důležitou roli v této oblasti hraje vnější i vnitřní motivace. Pohybové výkony jsou na ní závislé a zároveň ji ovlivňují. Výzkumy ukazují, že tělesná síla a obratnost může mít značný vliv na postavení dítěte v kolektivu. Také v oblasti smyslového vnímání dochází v tomto období k soustavnému vývoji. Dítě je pozornější, zkoumá detaily a je stále vytrvalejší. Do značné míry je také ovlivněna sféra emocí.

Školní věk přináší dítěti značné rozšíření dětského světa do prostoru a času. Dítě začíná chápat minulost a budoucnost (abstraktní pojmy, jako např. dříve, později, za rok, daleko) a jeho představivost je velmi vysoká. Analytičtější vnímání a záměrné vybavování vystřídalo živou fantazii reprodukční, charakteristickou pro předškolní věk. Výuka se opírá o fantazii reprodukční, proto je také kladen důraz na preferenci názorného zobrazení před čistě verbálním výkladem. V řeči, která je základním předpokladem úspěšného školního učení, shledáváme u dítěte výrazné zlepšení. Dítěti se rozšiřuje slovní zásoba, začíná využívat souvětí, čímž roste délka vět, využívá větné stavby a gramatická pravidla. Vývoj řeči zároveň podporuje rozvoj krátkodobé i dlouhodobé paměti, která je stále stabilnější. Dítě dovede reprodukovat naučenou látku a v této oblasti se v průběhu celého tohoto období

značně zdokonaluje. Proces učení se u dětí mladšího školního věku vyznačuje systematickou plánovitostí a záměrností. Dítě si osvojuje strategie učení, kdy se tzv. „učí se učit“, což má pro jeho další vzdělávání nesmírný význam.¹¹⁹

10.2 Duševní vývoj a socializace

Vstup do školy přináší dítěti tento proces nová setkání, nové vztahy a životní situace. Významnými osobami, které vstupují do jeho nového života, jsou učitelé a především spolužáci. Skupina dává dítěti příležitost k častějším a diferencovanějším interakcím, učí se důležitým sociálním reakcím, jako např. spolupráci a pomoci slabším spolužákům, soutěživosti atd.

V období mladšího školního věku dochází u dítěte k rychlému emočnímu vývoji, rozvíjí se schopnost seberegulace a již si uvědomuje vlastní pocity. Dítě je schopno podle potřeby své city vlastní vůlí potlačit, nebo je naopak dát jasně najevo. Elementární normy sociálního chování a také základní hodnoty jsou u dítěte interiorizovány a chápání mravních norem, hodnot a jednání závisí zejména na jeho schopnosti rozpoznávat a řadit věci.

Třetí složkou socializačního procesu je, že si dítě osvojí sociální role. Dítě se ve škole ocitá nejen v roli žáka a spolužáka, ale také si upevňuje svoji roli pohlavní (sexuální). Ze všech rolí, které přijímá, z postavení ve skupině si osvojuje sebepoznání a sebehodnocení. Uvědomuje si, že lidé mají své charakteristiky, což mu dává možnost se s nimi srovnávat a vytvořit si stabilnější úroveň sebehodnocení. Kladné a realistické sebehodnocení je velmi významné pro zdravý duševní vývoj dítěte.¹²⁰

10.3 Sociální učení v tělesné výchově

Do jaké míry dítě dokáže ovládat a prožívat své emoce můžeme poznat právě v hodinách tělesné výchovy při sportovních či jiných pohybových činnostech. Při sportovních hrách si děti nejlépe osvojují určité prvky sociálního chování. Učí se spolupráci, akceptování, zvládání a řešení konfliktů mezi spoluhráči. Vzniklé

¹¹⁹ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X.

¹²⁰ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X.

konflikty mezi dětmi mladšího školního věku by měly být řešeny vždy společně s pedagogem.

Pedagogové by měli respektovat individuální rozdíly mezi žáky a jejich další metodická a cílená práce by měla směřovat na potlačení negativních emocí a posílení pozitivních emocí, protože pozitivní emoce zvyšují aktivitu a motivaci žáků. V každé třídě najdeme žáky na různé úrovni pohybových předpokladů a na určitém stupni tělesného vývoje. Učitel by měl vést žáky k tomu, aby dokázali jednotlivé rozdíly nejen rozpoznat, ale také akceptovat. Při korekci a zpětné informaci směrem k žákovi, by neměl zdůrazňovat jeho nedostatky, ale klást důraz např. na pochopení, správnost provedení úkonu atd.¹²¹

10.4 Tělesné zvláštnosti u dětí mladšího školního věku

Období mladšího školního věku je spojeno se začátkem školní docházky. Z hlediska fyzického vývoje jde u dítěte o období klidu, které u dívek trvá do jejich desátého a u chlapců až do jedenáctého roku života. Toto období se u těchto dětí vyznačuje poměrně plnými tělesnými tvary. Přibližně v sedmém roku se dětem začínají osifikovat pánevní kosti a především u dívek mezi 9 a 10 rokem života dochází k výraznému růstu pánevních kostí a zaoblují se hýžd'ové svaly. V tomto období se u dětí nedoporučují cviky spojené s prudkými sklony z důvodu možnosti posunu jednotlivých pánevních kostí.

V mladším školním věku získávají děti určité pohybové návyky. Jejich pohybové ústrojí je v tomto období schopno jen krátkodobých výkonů s malými nároky na přesnost a určitou jemnost pohybů. Vývoj svalstva závisí na typu, na způsobu života a tělesné aktivitě dítěte. Nejčastějším zdravotním problémem u dětí v tomto vývojovém období je vadné držení těla, které je způsobeno dlouhodobým sezením v nevhodných lavicích, nebo na nevyhovujících židlích a především pak v nedostatečném pohybu.

Velmi často se setkáváme s žáky trpícími ortopedickými vadami, jako jsou např. skolióza páteře, ploché nohy atd. Nejen interiér školních zařízení, ale i nepoměr rychle rostoucí kostry a pozdější rozvoj kosterního svalstva má vliv na

¹²¹ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X.

MALÁ, Helena a Josef KLEMENTA. *Biologie dětí a dorostu*. 1.vyd. Praha: SPN, 1985.

defektní držení těla. Důležitou prevencí jsou jednoduchá protahovací a relaxační cvičení v průběhu vyučování nebo o velké přestávce, ale pravděpodobně nejdůležitější jsou průpravná cvičení v hodinách tělesné výchovy, které upevňují potřebné návyky. Pohybová zátěž aktivizuje u žáků všechny nervové oblasti a stává se tak prostředkem k uvolnění dlouhodobého napětí z učení.¹²²

¹²² MALÁ, Helena a Josef KLEMENTA. *Biologie dětí a dorostu*. 1.vyd. Praha: SPN, 1985.

II PRAKTICKÁ ČÁST

11 METODIKA NÁCVIKU TANCE A TANEČNÍ PRŮPRAVA

V lidovém tanci pojem „metodika“ chápeme jako souhrn teoretických a hlavně praktických zkušeností v oblasti nácviku lidového tance, které pomohou tanečnickovi zvládnout tanec nejen po pohybové nebo stylové stránce, ale také se naučí chápat podstatu tance, jako určitý odraz života lidu.¹²³

11.1 Pracovní metody a průprava

Vlastní pracovní metody a průprava zahrnují studium materiálů, základní tělesnou průpravu, taneční průpravu, nácvik tance a nácvik písně. Uvedené metody jsou určeny převážně pro pracovní podmínky folklórních souborů, ale pro potřeby základních škol budou především kladeny požadavky na tělesnou a pohybovou vyspělost žáků. Je samozřejmé, že při zavádění těchto pracovních metod je nutné přihlížet na možnosti a podmínky jednotlivých základních škol jak po stránce technické, tak i po stránce personální a tam, kde nejsou dány plné podmínky k takovému systému práce, je zapotřebí přesvědčit stávající pedagogy o nezbytnosti této alternativní ideové, fyzické a stylové průpravy a v rámci možností tuto průpravu uplatňovat a postupem času systematicky zdokonalovat.¹²⁴

11.1.1 Rozcvičení a gymnastika

Následující metodika je obdobná jako u běžné tělesné výchovy, kdy každé fyzické zátěži musí předcházet „rozcvičení“, skládající se z lehkého běhu, skoků, poskoků a lehkých cviků obratnosti a pohybovosti. V úvodních pěti minutách tak pedagog navodí u žáků radostnou náladu a zvýšením krevního oběhu připraví jejich tělo k další námaze.

¹²³ KOS, Bohumil. *Lidové tance ve školní tělesné výchově*. 1.vyd. Praha: SPN, 1976, s. 18.

JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 31-32.

¹²⁴ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 33-34.

Nedílnou součástí postupného procvičování celého těla je „gymnastika“, spočívající v celkovém rozcvičení a uvolnění hlavy, trupu, horních i dolních končetin, zvláště pak kyčelních kloubů. Cviky se provádí ve stoji i na zemi, kdy pedagog musí dbát na rovnoměrné zatížení všech tělesných oblastí tak, aby se svalstvo uvolnilo, ale neunavilo. Každý cvik je nutné několikrát opakovat (záleží na obtížnosti), aby splnil svůj účel. Důkladný gymnastický výcvik připraví žáka (tanečníka), aby snadněji a s minimální námahou zvládl pozdější nácvik tance. Prohloubí jeho fyzickou zdatnost a obratnost a rozvine správnou nervosvalovou koordinaci. Jelikož celá rozcvička s gymnastikou je směřována k vlastnímu tanci, musí pedagog dbát na to, aby žák prováděl veškeré cviky a chůzi ve správném držení těla.¹²⁵

11.1.1.1 Správné držení těla

Zvládnutí a upevnování techniky správného držení těla je důležité umístění těžiště a rozložení částí těla kolem jeho podélné osy. Osa by při pohledu ze strany měla procházet středem nártů, kyčelními klouby, ramenními klouby a ušními otvory. Při správném držení těla je důraz kladen na zpevnění pánve, protažení zad a šíje, do široka rozložených ramen, uvolnění paží, vytáčení bérců, protažení nohou, protažení slabin a nadlehčení hrudníku, aby ve středu těla vznikl prostor pro volné dýchání. Na procvičování správného držení těla je vhodné využít leh na zádech, jelikož děti v této poloze mají největší stabilitu, jsou schopny lépe vnímat opěrné body a dokážou maximálně uvolnit svaly. Tato poloha je také vhodná k nácviku správného dýchání, které je nezbytnou součástí aktivního držení těla.¹²⁶

11.1.1.2 Cvičení pro správné držení těla

První cvičení: Děti volně běhají po tělocvičně. Na pokyn se zastaví a položí se na záda na podlahu. Srovnají tělo a soustředí se na opěrné body svého těla. Cvičení se několikrát opakuje.

¹²⁵ POLZEROVÁ, Eva. *Pohybová příprava*. 1.vyd. Praha: IPOS, pracoviště Artama, 1995. ISBN 80-7068-068-7.

JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 33-34.

¹²⁶ POLZEROVÁ, Eva. *Pohybová příprava*. 1.vyd. Praha: IPOS, pracoviště Artama, 1995, s. 8. ISBN 80-7068-068-7.

Druhé cvičení: Všechny děti si libovolně najdou místo v tělocvičně, zde se položí na záda, skrčí kolena a chodidla opřou o zem, patami co nejbliže k pánvi. V první fázi cvičení si děti zasunou ruce pod kříž, aby se přesvědčily, že vznikl prostor tzv. „tunel“ mezi zemí a jejich páteří. Poté si volně položí obě paže podél těla a v tomto okamžiku začíná vlastní cvik. Děti s výdechem a tlakem břicha pomyslný „tunel“ zavřou, když pak zase břicho povolí, tělo se samočinně nadechne. Cvik se několikrát opakuje.

Třetí cvičení: V tomto cviku bude pozornost věnována pánevní oblasti. Děti leží na zádech a mají zcela uvolněné tělo. Na pokyn učitele děti s výdechem zatáhnou a zpevní současně břišní a hýžděové svalstvo. Následuje uvolnění a nadechnutí. Cvičení se několikrát opakuje.

Čtvrté cvičení: Toto cvičení navazuje na třetí cvičení, kdy děti po zpevnění pánve protáhnou dolních končetiny s dlouhým výdechem. Protážení nekončí špičkami, ale pokračuje pocitově dál do dálky. Následuje uvolnění s nadechnutím. Cvik několikrát opakujeme. Obě cvičení mohou děti provádět v lehu na břiše.

Páté cvičení: Děti vytvoří dvojice a jedno z nich se uvolněné uloží na záda na zem. Druhé dítě je lehkými dotyky na jednotlivé části těla aktivizuje. Následuje výměna rolí.

Šesté cvičení: Cvičení začíná motivací učitele. „*Ležíme na paloučku, je teplo, zem nás nestudí, sluníčko nás příjemně šimrá po celém těle.*“ Děti leží na zádech s pažemi podél těla, na pokyn se začnou protahovat jako by do dálky. Paže zůstávají podél těla.

Sedmé cvičení: Děti si opět najdou libovolné místo v prostoru tělocvičny a provedou hluboký dřep. Učitel děti motivuje slovy: „*Jsem popínavá rostlina, květina.*“ Děti na tento pokyn napodobují svým tělem pnoucí se rostlinu ve výponu se vzpaženými pažemi.

Osmé cvičení: Učitel zahajuje cvičení motivací dětí. „*Hrajeme si na krále a královnu. Král s královnou jsou na slavnostním bále.*“ Děti chodí prostorem tělocvičny, ve kterém je rozestavěn různý sedací nábytek. Při tomto cvičení se kombinuje vzosná, vzpřímená chůze a usedání.¹²⁷

¹²⁷ POLZEROVÁ, Eva. *Pohybová příprava*. 1.vyd. Praha: IPOS, pracoviště Artama, 1995, s. 8-9. ISBN 80-7068-068-7.

11.1.2 Rytmická a dynamická průprava

Již od samotného narození každého z nás provází rytmus a dynamika a ve své podstatě to trvá celý život. Rytmus a dynamika je udávána životními funkcemi (dýchání, tlukot srdce atd.), řečí, kontaktem s lidmi a s přírodou, je i v našem jednání a v našich činech.

Rytmická a dynamická průprava je velmi důležitým pomocníkem a především prostředkem pro nácvik vnímání a získávání citu pro rytmus. Rytmika má v žákovi (tanečníkovi) probudit jeho tělesný rytmus. Učí jej rozeznávat a vyjadřovat nejrůznější kombinace rytmů s agogickými proměnami (např. zrychlování či zpomalování) a dynamickými proměnami (např. zesilování a zeslabování). „*Přesný rytmus je základní podmínkou pro jednotný kolektivní taneční projev a je nezbytný pro precizní koordinaci s hudebním doprovodem.*“¹²⁸

Rytmickou a dynamickou složku můžeme využít ve všech předchozích i následujících cvičeních. K vyjádření rytmu a dynamiky lze použít chůzi, jednoduché i složitější vytleskávání, podupávání, Orffovy nástroje, hudební doprovod a různé kombinace těchto možností.¹²⁹

11.1.2.1 Cvičení pro rozvoj rytmiky

První cvičení: Děti leží na zádech se zavřenými očima a naslouchají rytmu, který vyťukává učitel. Následně odposlouchaný rytmus samy vyťukávají nebo vytleskávají (napodobují učitele).

Druhé cvičení: Děti stojí ve volném prostoru tělocvičny. Sborově vždy opakují učitelův předvedený rytmický motiv vycházející z určitého textu obohacený o tleskání, plácání, luskání, podupy nebo poskoky.

Třetí cvičení: Děti utvoří kruh. Opět učitel, nebo jím určené jedno dítě zadává rytmické motivy (různé variace a kombinace tleskání, luskání, dupání, pohybů na místě i z místa atd.), děti vše poté opakují. Jedná se tzv. „Hru na ozvěnu.“

¹²⁸ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 34.

¹²⁹ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 34.
POLZEROVÁ, Eva. *Pohybová průprava*. 1.vyd. Praha: IPOS, pracoviště Artama, 1995, s. 10. ISBN 80-7068-068-7.

11.1.2.2 Cvičení pro rozvoj dynamiky

První cvičení: Procvičování „p“ - piano (slabě). Děti maximálně využijí prostoru tělocvičny a vlastními pohyby předvádí např. let motýla, vánek, drobný déšť, chůzi kočky, opatrné plížení tak, aby je nikdo neslyšel.

Druhé cvičení: Procvičování „f“ - forte (silně). Děti opět na velkém prostoru ztvárnují např. pohyb velkých zvířat, bouři, kácení velkých stromů.

Třetí cvičení: Další procvičování se váže k pojmům „pp“ - pianissimo (velmi slabě), „mf“ - mezzoforte (středně silně) a „ff“ – fortissimo (velmi silně). Děti volně stojí v prostoru tělocvičny a učitel zcela ponechá na dětech, na jejich fantazii, aby vyslovily své nápady k uvedeným pojmům a postupně je ztvárnily.

Čtvrté cvičení: Procvičení jednoduchých prvků s vazbou na dynamickou škálu:

- **pp**: přenášení váhy z nohy na nohu na místě,
- **p**: odvíjení chodidla na místě,
- **mf**: chůze,
- **f**: poskočný krok z místa,
- **ff**: výskoky snožmo z místa doplněné zvukem (např. tlesknutím).

Páté cvičení: Ve hře, která se jmenuje „Hra na vlak“, učitel motivuje děti: „*Vláček vyjel z údolí a stoupá do hor, pak sjíždí z kopce a znovu stoupá.*“ Učitel celé cvičení řídí pouze slovně. Děti vytvoří zástup za prvním dítětem „lokomotivou“, které řídí průběh cvičení. Toto cvičení souvisí s dynamickým zrychlováním a zpomalováním.¹³⁰

11.1.3 Pohyb v prostoru a orientace

Pro zvládnutí nácvičku tance, je velmi důležité zvládnutí pohybu v prostoru tzv. „prostorovou orientaci“. Taneční prostor rozdělujeme na „volný“, neohraničený, neomezený prostor, nejlépe vnímaný v přírodě. Každý tanečník může vnímat výšku, hloubku a šířku celého volného prostoru. Druhý „uzavřený“ prostor je ohraničený, daný tvarem místnosti, v níž se tanečníci nachází a výška, šířka a délka je omezena stěnami místnosti, stropem a podlahou. Pro přesnější orientaci v daném prostoru si musí každý tanečník uvědomit střed místnosti, všechny stěny a rohy v místnosti a

¹³⁰ POLZEROVÁ, Eva. *Pohybová příprava*. 1.vyd. Praha: IPOS, pracoviště Artama, 1995, s. 10-11. ISBN 80-7068-068-7.

diagonály. Dále si musí uvědomovat směrové cítění pohybu v těle samém, pohyb na místě a ve všech směrech.

Prostorová orientace patří k důležitým předpokladům pro kultivovaný pohybový projev. Nácvik prostorové orientace rozvíjí vztah k prostorovým útvarům jako kruh, řada, zástup nebo skupina. Součástí prostorové orientace je také vzájemný kontakt těch, kteří se v prostoru pohybují. Nejedná se pouze o přímý kontakt (dotyky, pohledy) a nepřímý kontakt (sluchový), ale jsou to i sociální vztahy, fantazie, koordinace a kooperace všech v prostoru.

V průběhu následujících cvičení pro povzbuzení, nebo navození určité atmosféry může učitel využít Orffovy nástroje, reprodukovanou hudbu adekvátní k věku cvičenců, nebo si písničky zazpívají sami děti.¹³¹

11.1.3.1 Cvičení pro rozvoj prostorové orientace

První cvičení: Děti stojí po obvodu místnosti a soustředěně si prohlížejí prostor před sebou. Pro navození soustředění dětí můžeme použít krátkou hudební skladbu přiměřenou věku dětí.

Rozprava: (řídí učitel a děti odpovídají na otázky typu) „*Na co jste se soustředili? Co vás zaujalo?*“

Druhé cvičení: Děti se prochází a v tělocvičně si vyhlídnou místo, kde se budou cítit příjemně. Jejich pozornost se zaměří na vše, co mají ve výši očí. Pak se rozhlédnou do všech stran a současně vnímají ostatní děti ze skupiny.

Rozprava: „*Proč jste si zvolili dané místo? Co vás na tom místě zaujalo?*“

Třetí cvičení: Děti určí místo, kde by z nějakého důvodu nechtěly stát, ale postaví se tam. Na pokyn učitele přejdou na místo, kde by naopak stát chtěly. Učitel dbá na to, aby se děti ve skupině při výměně místa v prostoru vzájemně respektovaly a nevrážely do sebe.

Rozprava: „*Proč jste si zvolili dané místo? Koho jste cestou potkali? Co vás cestou zaujalo?*“

Čtvrté cvičení: Obdobné jako třetí cvičení, s tím rozdílem, že cílem je setkáváním dvojic. V okamžiku setkání se děti postaví k sobě čelem, každé se

¹³¹ POLZEROVÁ, Eva. *Pohybová příprava*. 1.vyd. Praha: IPOS, pracoviště Artama, 1995, s. 4. ISBN 80-7068-068-7.

soustředí na toho druhého, pak pokračují v chůzi svým směrem na místo, které si původně zvolili.

Rozprava: „*Co vás na tom druhém zaujalo? Dokázali jste se soustředit?*“

Cvičení 5: Totéž jako ve třetím a navazujícím čtvrtém cvičení. Při setkání si děti navíc vzájemně podají ruce.

Rozprava: „*Co vás zaujalo při podání ruky? Podáváte si ruce při setkání s kamarády, s dospělými?*“

11.1.3.2 Cvičení se židlí

První cvičení: Děti si postaví kdekoli ve volném prostoru židli a usednou na ni. Prohlédnou si prostor před sebou a současně si také uvědomí, jak na židli sedí.

Rozprava: „*Co vás zaujalo v prostoru, co se vám nelíbilo, jak se vám sedí na židli, na koho vidíte a čím je vám partner sympatický?*“

Druhé cvičení: Děti si rozestaví židle a chodí kolem nich. Na předem určený pokyn učitele, každé dítě usedne na svou židli, cíleně postavené na konkrétní místo v tělocvičně. Toto cvičení nemá soutěživý charakter. Cílem je, aby se děti rychle zorientovaly a uměly se pohotově vrátit na svou židli při zachování vzájemné tolerance.

Třetí cvičení: Obdobně jako ve druhém cvičení s tím rozdílem, že si děti mohou usednout na kteroukoliv židli.

Rozprava: „*Která židle vám vyhovovala a proč? Vybavilo se vám něco po usednutí na židli?*“

Čtvrté cvičení: Děti rozestaví židle volně po tělocvičně a ty budou sloužit jako překážky. Počet židlí může být větší, než je dětí. Při chůzi děti židle přelézají, přeskakují, podlézají, nebo na ně vylézají. Na počátku tohoto cvičení učitel volí pouze jednu dovednost např. podlézání a teprve po jejím zvládnutí přidává další možnosti překonávání překážek. Později může toto cvičení probíhat v rychlé chůzi nebo běhu.

11.2 Taneční průprava

Taneční průprava někdy mezi folkloristy označována jako tzv. „študýrka“ představuje určitý soubor prostředků, které čerpají z pohybových a tanečních prvků lidového tance a připravují tanečníka ke zvládnutí tanečního pohybu a záměrů choreografa. V našem případě budeme hovořit o pedagogovi a metodiku tančení průpravy pro folklorní soubory použijeme pro výuku na základní škole.

Složkami taneční průpravy nejsou jenom pohybové prvky, ale i prvky rytmické, výrazové apod. Učitel musí při vedení taneční průpravy přihlížet k věkovému složení, k daným podmínkám, psychickým a fyzickým schopnostem skupiny, se kterou pracuje. Důsledná pedagogova příprava je základem pro pochopení a osvojení správného tanečního stylu žáky. Pedagog si podstatně usnadní práci pro nácvik vlastního tance tím, že provede rozbor prvků, ze kterých vybere typické (základní) taneční kroky a rozloženě je žáky naučí. Pro lepší zvládnutí a zapamatování základních tanečních kroků, především u začínajících tanečníků, je důležité jejich procvičování v různých obměnách a v prostoru. Proto se taneční kroky procvičují nejprve jednotlivě v řadách tak, aby všichni žáci viděli na učitele, který kroky předvádí. Pro nácvik se využívá postupu vpřed, vzad a po různých drahách. Jakmile žáci zvládnou jednotlivé kroky, učitel kroky spojuje a kombinujeme do uzavřených celků. V této fázi nácviku mohou žáci vytvořit kruh a pokračovat v procvičování kroků postupem po jeho obvodu. Pedagog stojí uvnitř kruhu, vidí na všechny tanečníky a případné chyby může okamžitě opravovat. V další fázi nácviku a pro lepší prostorové cítění učitel útvary obměňujeme. Žáci tančí ve dvou řadách proti sobě, v řadách pohybující se za sebou, v zástupech, na diagonále atd. Vyvrcholením nácviku je procvičování kroků ve dvojicích, v příslušném párovém držení.

V pohybové a taneční průpravě je doporučeno využívat hudebního doprovodu, který podporuje průběh pohybu a současně vytváří podmínky pro rozvoj hudebně pohybových vztahů. Po taneční průpravě může učitel odpovědně přistoupit k vlastnímu nácviku tance.¹³²

¹³² KOS, Bohumil. *Lidové tance ve školní tělesné výchově*. 1.vyd. Praha: SPN, 1976, s. 18.
JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 34.

11.2.1 Nácvič v kruhu

Jak již bylo zmíněno, pro nácvič a procvičování tance je nejčastěji využívaným útvarém kruh. Kruh nejdřívě tvoří děti kolem určeného pevného bodu, např. židle, jedno z dětí nebo učitel. Ostatní děti kolem těchto bodů vytváří a procvičují malé kroužky ve skupinách do tří do pěti dětí. Tyto kroužky se na pokyn učitele mohou propojovat ve větší, nebo i do velkého kruhu a obráceně. Součástí těchto cvičení může být hudba ve 2/4 nebo 3/4 taktu, nebo vlastní zpěv celého kolektivu.

11.2.2 Propojení prostoru a kruhu

První cvičení: V první fázi děti chodí jednotlivě po tělocvičně. Na pokyn učitele utvoří plynule kruh a pokračují v chůzi po obvodu kruhu. Na další pokyn pokračují v chůzi opět jednotlivě. Učitel může vše volně kombinovat, např. volný prostor – běh, kruh – chůze atd.

Druhé cvičení: Všechny děti stojí. Určené dítě chodí mezi těmito dětmi a postupně je zapojuje za ruce do zástupu za sebou. Závěrem se vytvoří kruh. Cvičení může pokračovat i zpětně tak, že se děti ze zástupu odpojují a vracejí se zpět na svá výchozí místa.

Třetí cvičení: Obdobné jako druhé cvičení s tím rozdílem, že po tělocvičně chodí více dětí současně. Počet určí učitel.

Čtvrté cvičení: Navazuje na předešlá cvičení, kdy určené děti chodí po tělocvičně a ostatní děti mají možnost se za ně zapojovat. Vytvořené zástupy se přizpůsobují vedoucím dětem v chůzi, chování a pohybech. Cvičení se opakujeme a učitel mění vedoucí děti.

Po těchto cvičeních může opět následovat rozprava vedená pedagogem, který pokládá otázky typu: „*Vedle koho jste se v kruhu chtěli postavit, postavili jste se tam? Co vás zaujalo na cestě volným prostorem? Koho jste si vybrali jako prvního a proč? Kam jsi vedl zástup a tvoje vlastní motivace? Jak vnímáš svoji vůdčí roli? Jak se cítíte v zástupu? Jaká role vám vyhovuje nejvíc?*“¹³³

¹³³ POLZEROVÁ, Eva. *Pohybová příprava*. 1.vyd. Praha: IPOS, pracoviště Artama, 1995, s. 4-7. ISBN 80-7068-068-7.

11.2.3 Typické taneční figury, figurace a základní taneční držení na Horácku

V úvodu následující kapitoly je důležité vysvětlit některé základní pojmy všeobecně užívané choreografy a vedoucími folklórních souborů. Na základních školách tuto funkci převezmou pedagogové, kteří budou formovat taneční a herní repertoár dětí. To znamená, že na základě lidových tanečních prvků mohou libovolně tanec upravovat jak pohybově, tak i hudebně, nebo vytvoří tance nové.¹³⁴

11.2.3.1 Figury, figurace, konfigurace

Ve figurálních tancích se setkáváme s kratšími, nebo delšími choreografickými celky, v nichž se opakují stále stejné motivy.

1. Figury – jsou motivy ve figurálních párových tancích, mají osobité názvy vyplývající z jejich pohybové náplně, prostorového uspořádání, způsobu postavení a držení tanečníků.

2. Figurace – pojem používaný v kolektivních tancích (kontratancích). Jedná se o sestavení, nebo seskupení např. tanečníků, ale také o výzdobu hlasů skladby vedlejšími melodickými tóny.

3. Konfigurace – seskupení, nebo uspořádání a jejich drobnější obměny. Zpravidla se jedná pouze o prostorové obměny.

11.2.3.2 Základní taneční držení

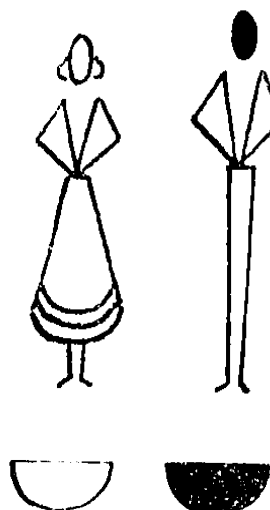
Pod pojmem základní taneční držení rozumíme vzájemné postavení tanečníků při zahájení tance. Důležitou a názornou pomůckou k přesnému pochopení a další reprodukci jednotlivých tanečních kroků a prvků, postavení tanečníků, tanečního držení, směru a stylu tance jsou následující figurální a půdorysné ilustrace s popisy. V tanečních choreografiích se převážně využívají půdorysné kresby, kdy bílý „půlměsíc“ označuje dívku (D) a černý chlapce (CH). V popisech tanců se dále setkáme s označením CHCH, což znamená množné číslo pro chlapce a DD pro

¹³⁴ HÁJKOVÁ, Táňa. *Lidové hry a tance pro mládež*. Praha: Mladá fronta, nakladatelství ČSM, 1952, s. 7.

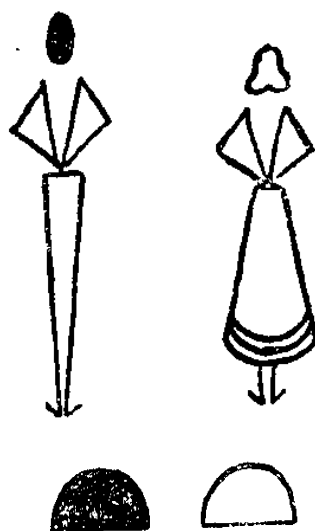
JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956.

dívky. Neméně důležité je rozlišení zda pár stojí čelem nebo zády, i pro tento případ existují dvě jednoduchá znázornění.

a) čelní postavení – pár stojí vedle sebe, D vždy po pravé ruce chlapce CH. U náznakových kreseb směr určují chodidla a u D vlasy. Vypouklá strana půdorysné kresby půlměsíce představuje čelo tanečního páru.

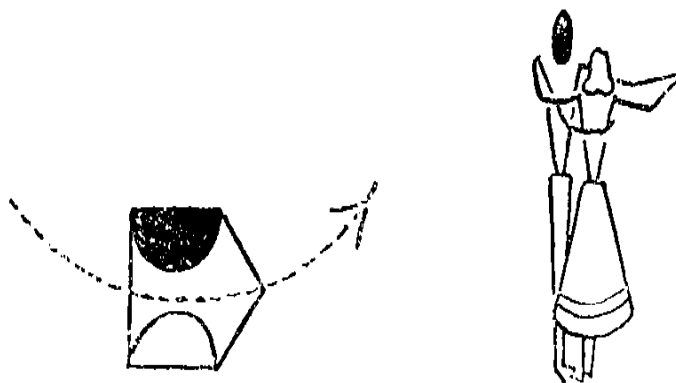
b) postavení ze zadu – pár stojí vedle sebe, D opět po pravé ruce CH a i zde směr určují chodidla a vlasy D. Rovná strana půlměsíce představuje záda tanečního páru.¹³⁵

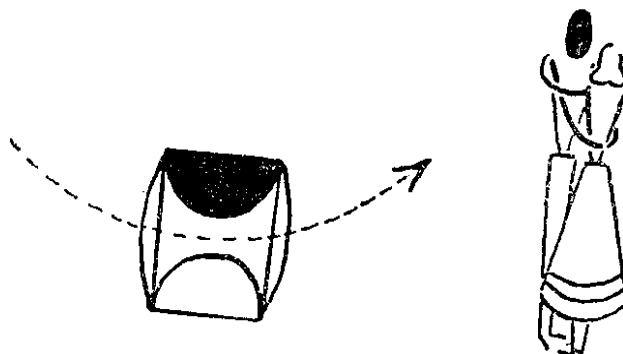
¹³⁵ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 37-38.

11.2.3.3 Figurální a půdorysné ilustrace tanečního držení s popisy

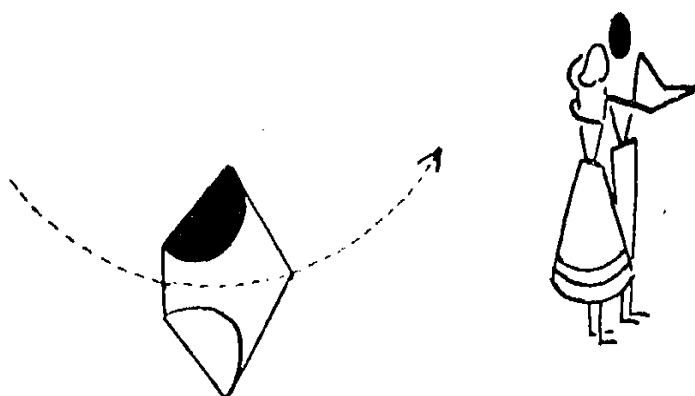
a) Tanečníci v postavení „čelem proti sobě“ (dvojce po kruhu, v rozptylu, v kříži nebo v řadách).¹³⁶

1. Držení zavřené – kolový tanec.

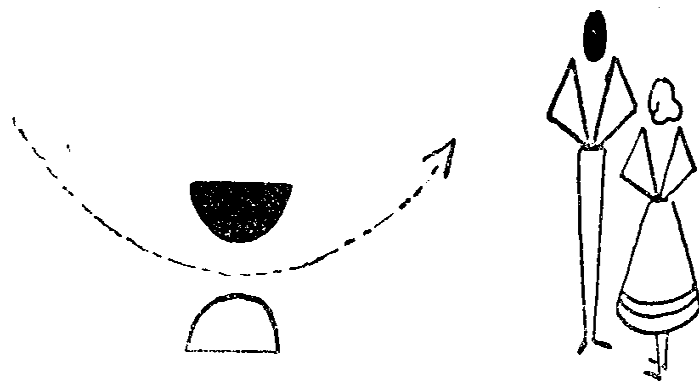

2. Držení zavřené – kolový tanec po staru tzv. „soudečkové“.

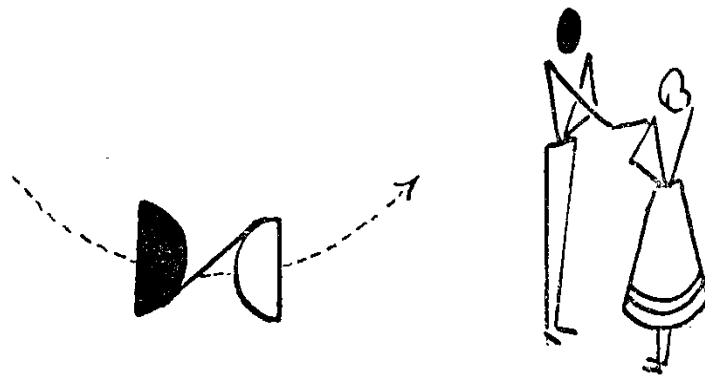

3. Držení polootevřené – kolový tanec.

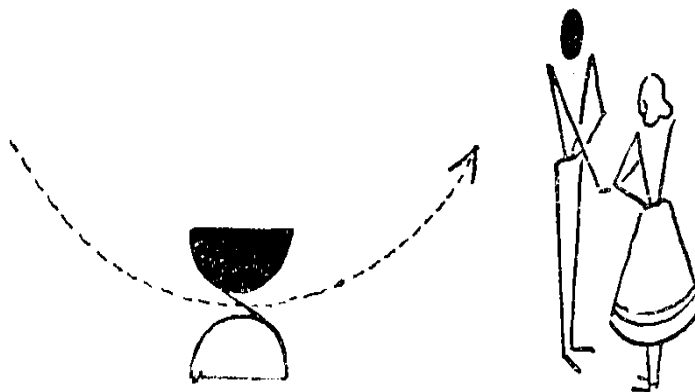
¹³⁶ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 44-48.

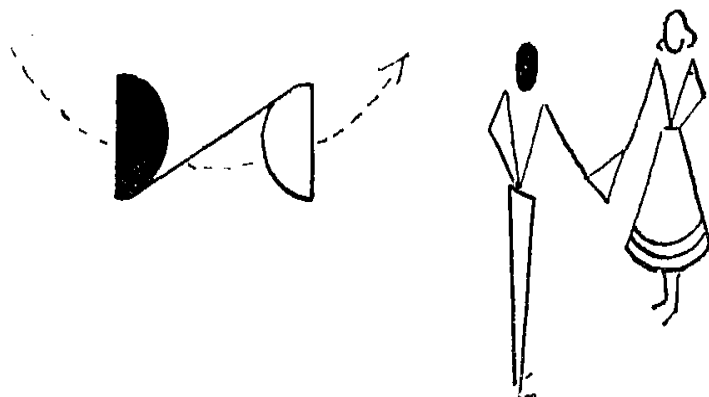
4. Bez držení, ruce v bok.

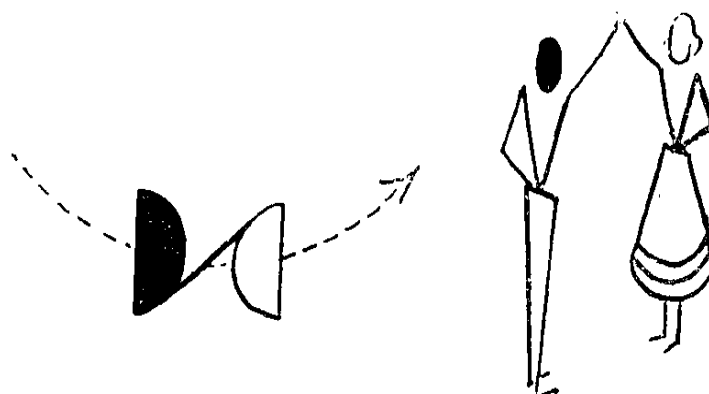
5. Držení za pravé ruce v předpažení, levé ruce v bok.

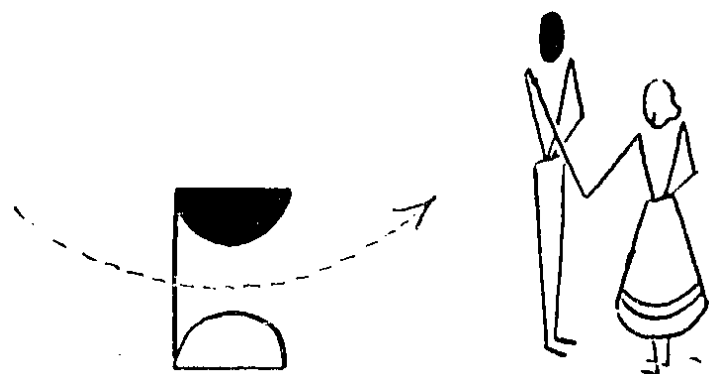
6. Držení za pravé ruce v nižším předpažení, levé ruce v bok.

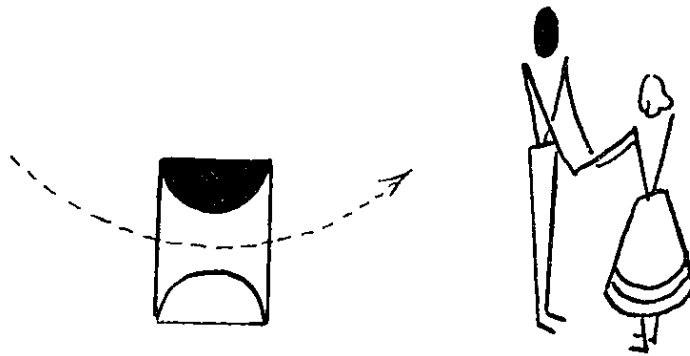
7. Držení za pravé ruce v nižším předpažení, spojené šátkem, levé ruce v bok.

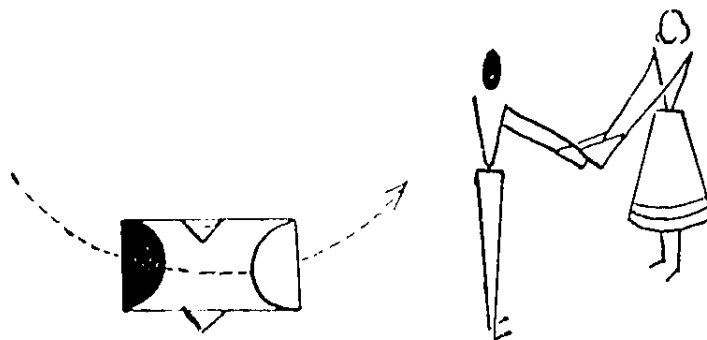
8. Držení za pravé ruce ve vzpažení, levé ruce v bok.

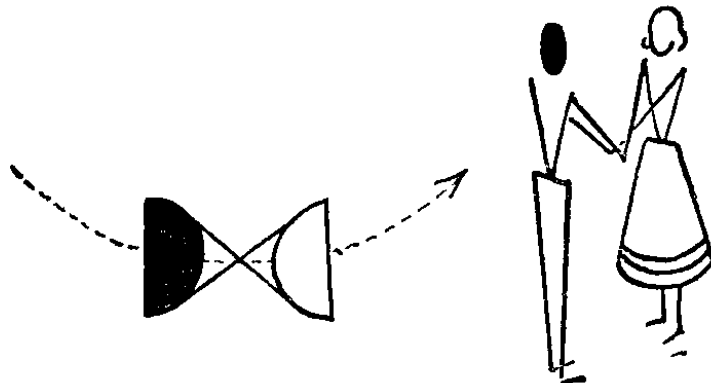
9. CH drží prvou rukou levou ruku D v nižším předpažení, volné ruce v bok.

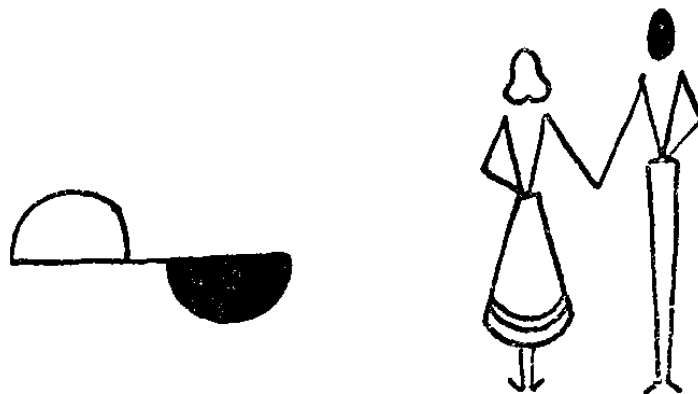
10. Držení za obě ruce v nižším předpažení.

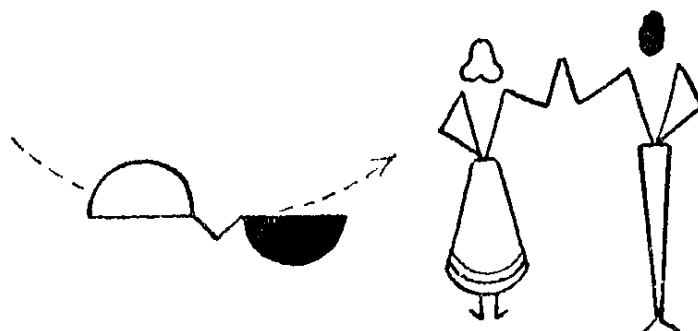
11. Držení za obě ruce v nižším předpažení, ruce spojené šátky.

12. Držení za ruce, vpředu křížem, pravá ruka nahoře.

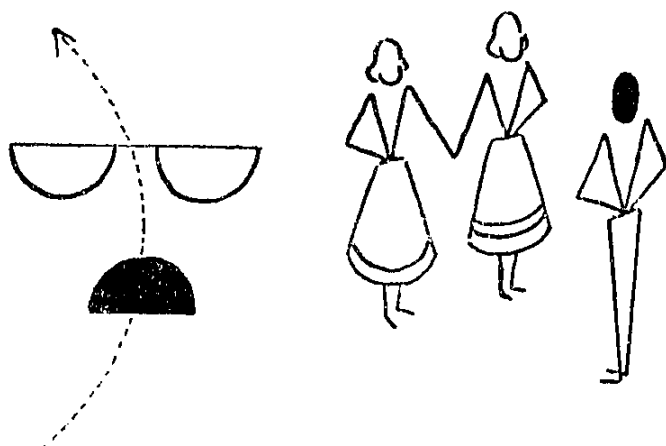

13. Držení za pravé ruce, pravými boky k sobě.

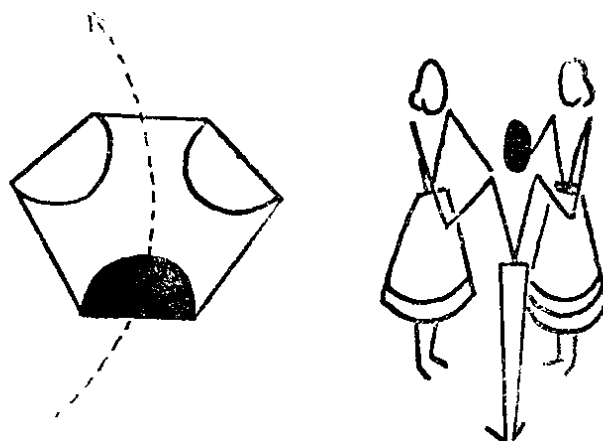
14. Držení za pravé vzpažené, pokrčené ruce, pravými boky k sobě.

b) Tanečníci v postavení „čelem proti sobě“ (trojce po kruhu, v trojúhelníku).¹³⁷

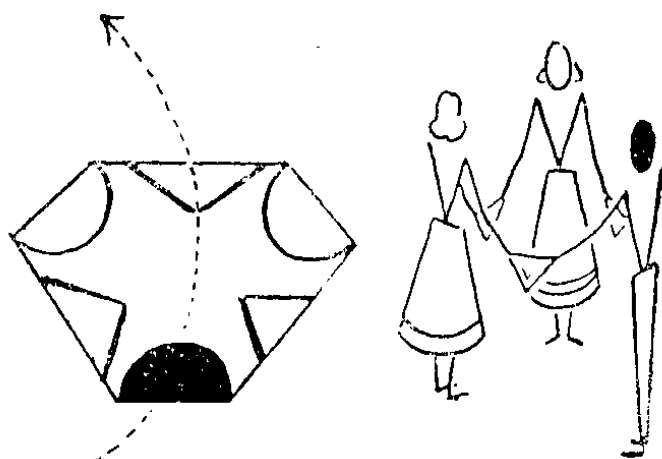

1. DD proti CH se drží za vnitřní ruce, volné ruce v bok, stejně jako CH.

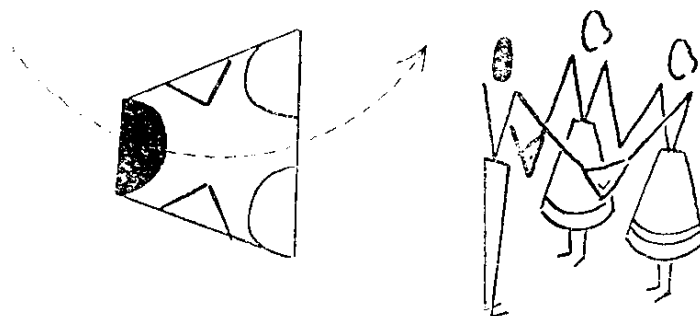
¹³⁷ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 48-49.

2. DCHD se drží za ruce v nižším předpažení.

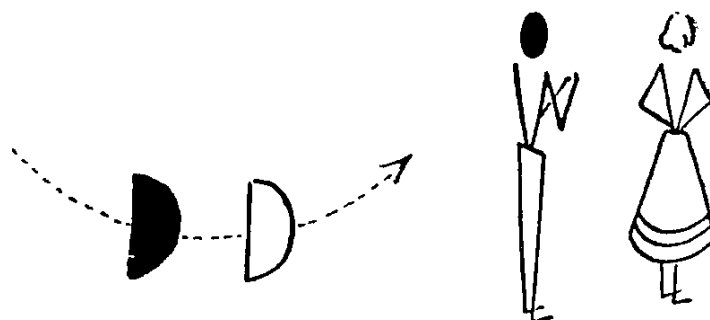

3. DCHD se drží v nižším předpažení, ruce spojeny šátkem.

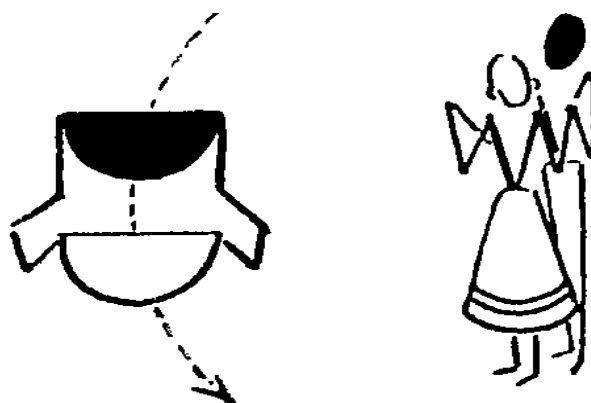

4. CH drží DD za vnější ruce spojené šátkem, DD vnitřní ruce bez šátku.

c) Tanečníci v postavení „za sebou“ (dvojce po kruhu).¹³⁸

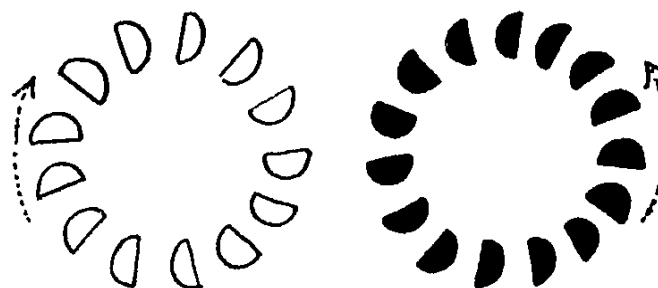

1. D před CH, D ruce v bok, Ch připraven k potlesku.

2. D před CH, držení za obě ruce pokrčené ve výšce ramen.

d) Tanečníci v postavení „po kruhu“ (jednotlivci).¹³⁹

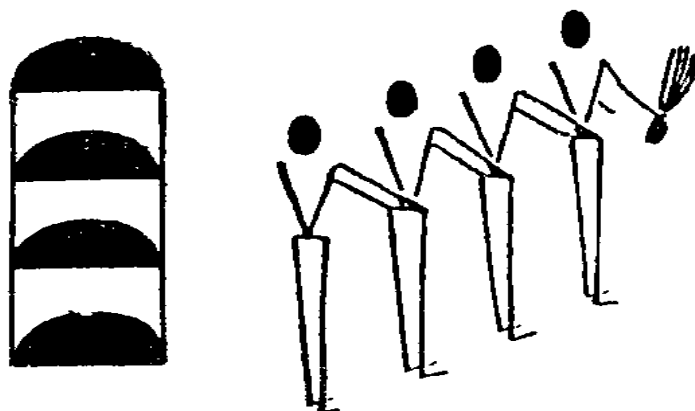

CHCH nebo DD za sebou po kruhu, ruce v bok.

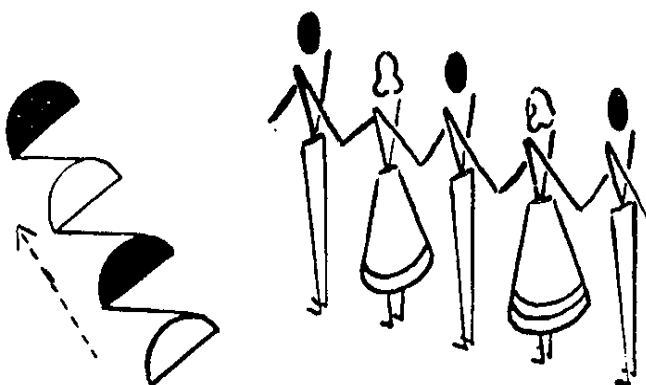
¹³⁸ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 49-50.

¹³⁹ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 50.

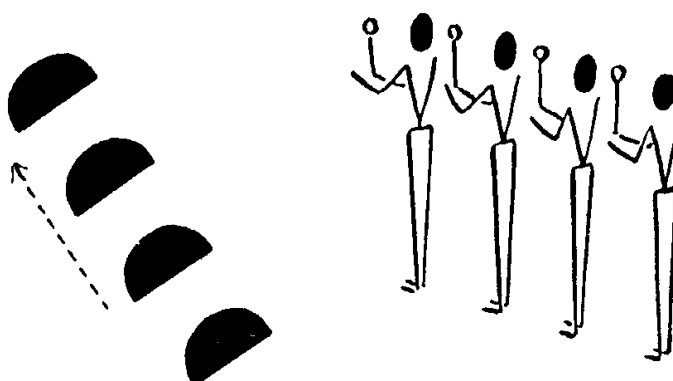
e) Tanečníci v postavení „v zástupu“ (jednotlivci).¹⁴⁰

1. CH se drží předního CH za šosy nebo za boky.

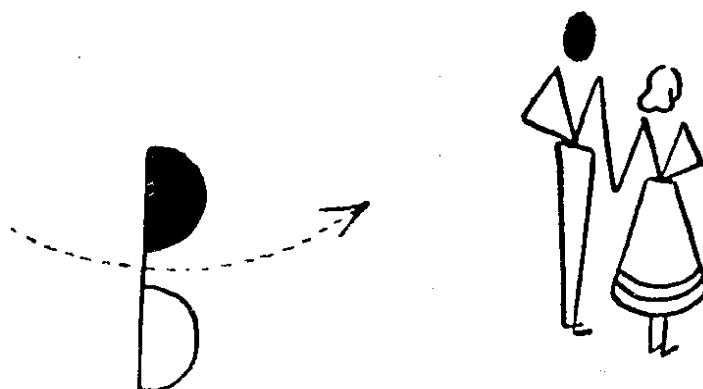
2. CH, D, CH, D pravou rukou drží za levou ruku předcházejícího.

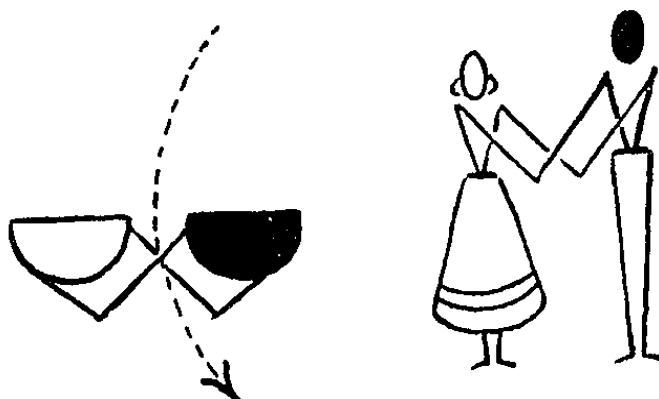
3. CHCH volně za sebou bez držení, v pravé ruce vařečka (použito z tance).

¹⁴⁰ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 50-51.

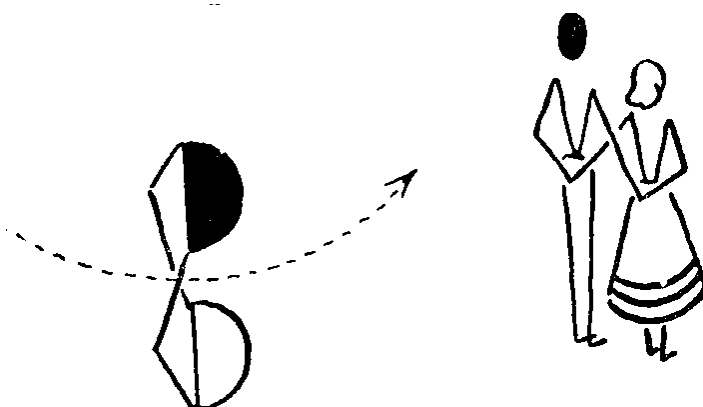
f) Tanečníci v postavení „vedle sebe“ (dvojce po kruhu, v rozptylu, v kříži nebo v řadách).¹⁴¹

1. Držení z vnitřní ruce, vnější ruce v bok.

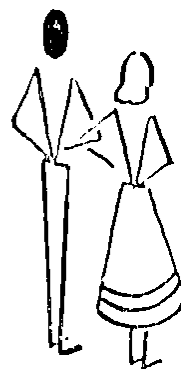
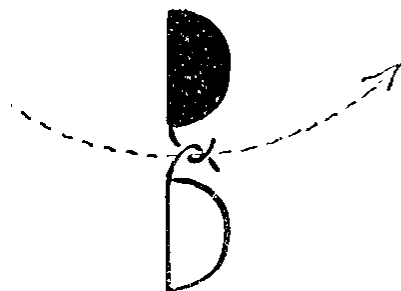

2. Držení za ruce, vpředu křížem, pravá ruka horní.

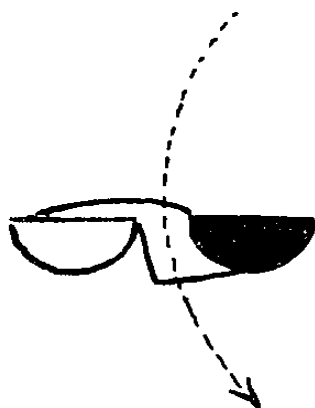

3. Držení za ruce za zády křížem, pravá ruka horní.

¹⁴¹ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 51-52.

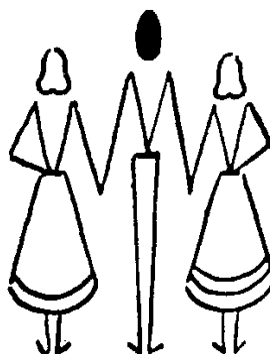
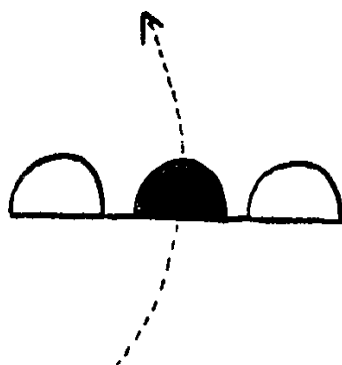

4. D je zavěšena levou rukou za pravou ruku CH, volné ruce v bok.

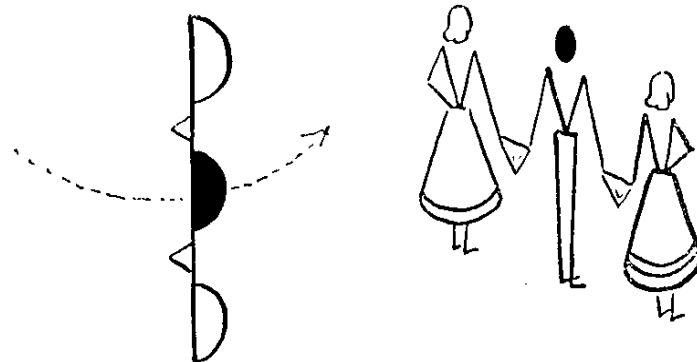
5. CH drží D pravou rukou kolem pasu, levou pokrčenou rukou drží levou ruku D. D volnou ruku v bok.

g) Tanečníci v postavení „vedle sebe“ (trojce po kruhu).¹⁴²

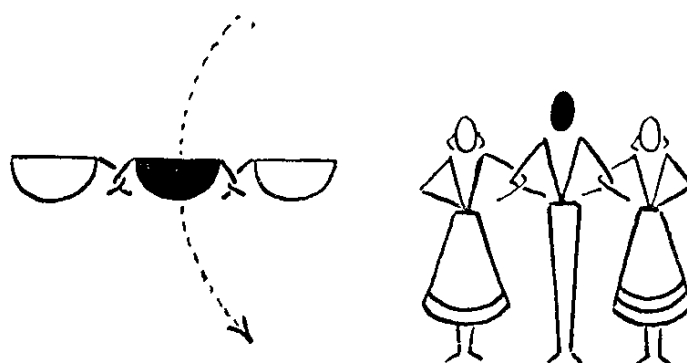

1. D, CH, D se drží za vnitřní ruce. DD volné ruce v bok.

¹⁴² JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 53.

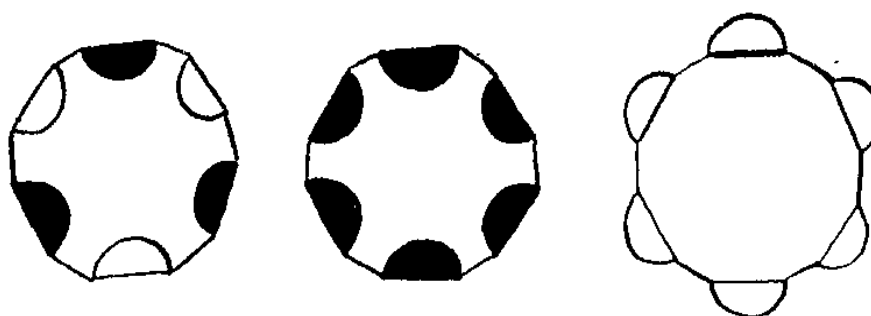

2. D, CH, D se drží za vnitřní ruce za šátky. DD volné ruce v bok.

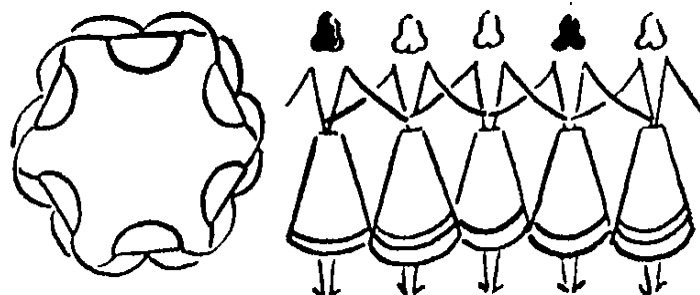
3. DD zavěšeny z obou stran do CH, volné ruce v bok.

h) Tanečníci v postavení „v kole“ (jednotlivci).¹⁴³

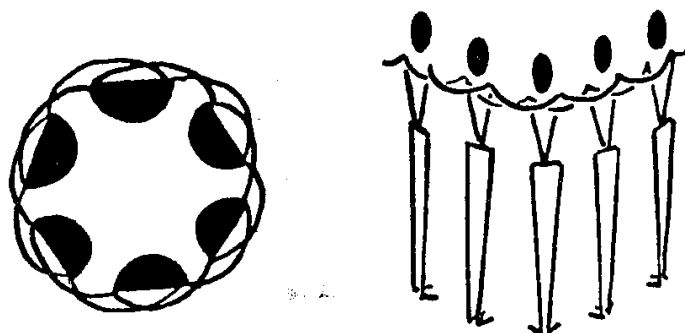

1. HDCHD, CHCH nebo DD v držení za ruce, čelem nebo zády do středu.

¹⁴³ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 54.

2. DD v držení za ruce za zády křížem, ob jednu.

3. CHCH v držení na ramenou, nebo na plecích podél krku.

11.2.3.4 Taneční kroky vhodné pro nácvik dětí na 1. stupni ZŠ

1. Chůze

Je nejjednodušší taneční krok. V horáckých tancích má mnoho podob a od obyčejné, běžné chůze dostává v tanci osobitý ráz. Různé obměny chůze jsou určovány podle tempa a dynamiky, délky kroku a způsobu provedení. Základní rys horácké taneční chůze je nášlap z paty na celé chodidlo a „měkká“ kolena, ale v detailech je velice rozhodná.

Metodický postup nácviku:

Děti stojí jednotlivě v kruhu za sebou, levým bokem do středu kruhu.

První cvičení: Obyčejná chůze po kruhu vpřed a střídáme dva kroky ve 2/4 taktu a tři kroky 3/4 taktu. Děti našlapují přes patu na celé chodidlo.

Druhé cvičení: Obdobné jako první cvičení, ale chůzí vzad. Děti našlapují přes špičku na celé chodidlo.

Třetí cvičení: Děti svoji chůzi doprovázejí potleskem ve 2/4 taktu. Potlesky jsou neobě doby, na první nebo na druhou dobu. Děti lze rozdělit do dvou skupin, kdy např. první skupina tleská na první dobu a druhá a druhou dobu. Následuje výměna.

Čtvrté cvičení: Toto cvičení vychází a rozšiřuje třetí cvičení, kdy učitel může nahradit potlesk podupem, nebo střídat potlesk s podupem. Totéž ve dvou skupinách, kdy první začíná potleskem a druhá podupem.

Další cvičení může učitel různě kombinovat, střídat směry chůze, zrychlovat a zpomalovat tempo, obměňovat formy, typy držení, postavení atd. Účelem všech cvičení je upevnit v tanečnickovi smysl pro rytmus a cit pro prostorovou orientaci. Po zvládnutí základní chůze, může učitel přistoupit k procvičování různých charakteristických druhů chůze s jejími technickými zvláštnostmi.¹⁴⁴

Příklady tanců:

„Pekla dolky“ (Nedvězí)

Melodie: příloha č. 1.

Držení: ke kolovému tanci zavřené tzv. „soudečkové“

Popis tance:

Hraje se po prvé:

1. – 8. takt: dvojice kolébavě přešlapuje z nohy na nohu dvakrát v taktu. CH začíná L nohou a D vychází P nohou (na místě).

Hraje se po druhé:

1. – 2. takt: zátočka čtyřmi obyčejnými kroky závěsem za P lokty o 180°. Při posledním kroku se dvojice pustí a přetočí se k sobě opačnými boky.

3. – 4. takt: totéž závěsem za L lokty na svá místa.

5. – 8. takt: jako 1. – 8. takt první sloky.

„Štéc“ (Drahanská vrchovina)

Melodie: příloha č. 2.

Držení: dvojice vedle sebe L bokem do kruhu za ruce pokrčení poníž.

Popis tance:

1. takt: tři kroky vpřed, začíná L noha, třetí krok s nadnesením.

¹⁴⁴ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 57-59.

2. takt: tři kroky vzad, začíná P noha, třetí krok s nadnesením.
3. – 4. takt: jako 1. a 2. takt s vytočením vlevo.
5. – 6. takt: totéž s vytočením vpravo, ale začíná P noha.
7. – 8. takt: zátočka chůzí šesti kroky za pravé lokty, zpět do původního držení.

2. Klus (poklus)

Také tento krok se v horáckých tancích dost často objevuje. Vzniká zrychlením chůze, kdy se kroky mění ve skoky. Provádí se našlapováním shora, měkce a pružně přes přední část chodidla. Je podstatně méně variabilní než chůze a v jednotlivých tancích se liší hlavně délkou kroku a rychlostí např. při zátočkách, při obměnách formy tance, výměně místa tanečníků atd.

Metodický postup nácviku:

První cvičení: Děti stojí v řadě. Z chůze na místě, zrychlují až do poklusu.

Druhé cvičení: Děti stojí jednotlivě po kruhu a z místa jdou do poklusu. Začínají nejprve kratšími skoky, přecházejí do delších. Pravidelně střídají.

Třetí cvičení: Obdobné jako druhé cvičení, ale vzad.

Čtvrté cvičení: Totéž jako v předešlých cvičeních, ale děti jsou ve dvojicích a drží se za vnitřní ruce.

Další možné variace cvičení záleží na taneční vyspělosti a zkušenosti pedagoga. Cvičení lze prokládat zátočkami v různém držení, střídáním směrů otáčení, ve vázaném kruhu čelem, nebo zády do středu kruhu atd.¹⁴⁵

Příklady tanců:

„Slepička“ (Holetín)

Melodie: příloha č. 3.

Držení: tančí dvojce, v postavení za sebou po kruhu, levým bokem do středu. CH zapaží při těle ruce, dlaněmi nahoru a zahnutými prsty. D předpaží a zachytí se prsty za prsty CH.

Popis tance:

1. – 2. takt: šest drobných poklusových kroků vpřed po kruhu, začíná P noha.

¹⁴⁵ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 60.

3. – 4. takt: CH zkrátí poklusové kroky a P rukou převede D zprava před sebe. Uchopení stejné jako v popisu držení. Pohyby taktů 1. – 4. se opakují s tím, že D převádí CH.

„Když jsem jel do Prahy“ (Rácov)

Melodie: příloha č. 4.

Držení: trojce DCHD vedle sebe za ruce (nebo za šátky), L bokem do středu kruhu.

Popis tance:

1. – 4. takt: čtyři volné kroky vpřed, poslední do mírného výponu.

5. – 8. takt: totéž vzad, začíná vždy P noha.

9. – 16. takt: totéž, jako v 1. – 8. taktu.

Druhá melodie – varianta I.

1. – 4. takt: levá D šlape klusem na místě, pravá D obíhá osmi klusovými kroky CH branou pod zdviženýma rukama levé D a CH zpět na své místo.

5. – 8. takt: totéž jako 1. – 4. taktu s tím, že obíhá levá D.

Druhá melodie – varianta II.

1. – 4. takt: obě D obíhají Ch najednou, vpředu probíhá branou pravá D, vzadu levá D. Pohyby těchto taktů se opakují do konce melodie.

3. Chůzoběh

Je zvláštní krok a jak vyplývá již ze samotného názvu, jedná se o pohyb mezi chůzí a během (klusem). Provádí se rychle, v klusovém tempu, ale krátkým krokem s nášlapem přes patu. Tento pohyb je využíván hlavně v zátočkách za lokty na Telečsku, Třebíčsku a Velkomeziříčsku.

4. Řezankový krok

Jedná se o krok specifický pro horácký region a jde o výměny nohou, L vpřed a P vzad a opačně. Váha těla je vždy rozložena na obě nohy. Krok se provádí šoupavě, nebo skočně podle typů jednotlivých tanců.

Příklad tance:

„Čí je děvče“ (Telečsko)

Melodie: příloha č. 5.

Držení: trojce DCHD v malém kroužku za ruce, čelem do jeho středu.

Popis tance:

1. – 8. takt: chůze po kroužku vpravo, dva kroky v taktu, začíná P noha.

9. – 10. takt: dva pomalé řezankové koky, začíná P noha dovnitř v natočení čelem do kroužku.

11. – 12. takt: tři rychlé řezankové kroky a výdrž na jednu dobu.

13. – 16. takt: totéž jako v 9. – 12. taktu, ale opačnými nohama.

17. takt a dále: zátočky za lokty chůzoběhem, CH začíná s pravou D za P lokty čtyřmi kroky. Další čtyři kroky provádí s levou D za L lokty (dva kroky v taktu).

Volná D: a) šlape na místě,

b) otáčí se na místě ve směru točení s CH,

c) chůzoběhem dělá půloblouk CH naproti.

5. Přisunný krok

Skládá se z kroku a přisunu druhé nohy k noze výkročné. V horáckých tancích se vyskytuje velice často, obvykle v první části tance ve spojení s cvalovým krokem. Krok se provádí obvykle stranou vlevo či vpravo, ale v některých tancích i vpřed či vzad, rovně nebo šikmo. Základní krok se provádí nakročením přes patu na celé chodidlo a přisunuje se po přední části chodidla. Noha v úhlu asi 45° se nepřisouvá úplně. Po dokončení přisunu mírný podřep v kolenou.

Opět se jedná o velice variabilní krok lišící se podle oblastí a jednotlivých tanců. V horáckých tancích se objevuje nejčastěji ve 2/4 taktu, méně často ve 3/4 taktu, často doprovázen kmitavými pohyby rukou nahoru a dolů, vpřed či vzad.

Metodický postup nácviku:

Postavení dětí je po kruhu, po jednotlivcích, levým bokem do středu kruhu.

První cvičení: Děti provádí přísunný krok P nohou vpřed a vzad, totéž L nohou ve 2/4 taktu.

Druhé cvičení: Toto cvičení provádí děti v pravidelných intervalech, kdy střídají přísunný krok jednostranný nejprve P nohou, potom L nohou.

Třetí cvičení: Děti stojí čelem do kruhu a cvičí přísunný krok vpřed ke středu kruhu a vzad.

Čtvrté cvičení: Opět postavení dětí je čelem do středu kruhu a přísunný krok provádí vpravo a vlevo stranou.

Páté cvičení: Jedná se o procvičování předešlých cvičení, ale děti již stojí po kruhu ve dvojicích, čelem proti sobě, CH zády do středu kruhu:

- a) v držení za pravé ruce,
- b) v držení ke kolovému tanci zavřeném nebo polootevřeném.

Šesté cvičení: Děti opakují šesté cvičení a k naučeným krokům přidají komihání rukama nahoru a dolů.

Sedmé cvičení: Opakuje se cvičení páté a šesté, změna v postavení tanečního páru, kdy D stojí zády po kruhu a couvá, CH jde vpřed.

Osmé cvičení: Děti jsou ve vázaném kruhu čelem do středu. Přísuným krokem, kdy P noha vykročí šikmo vpravo vpřed a L noha šikmo vpravo vzad. Druhý krok je kratší, čímž se kruh zvolna otáčí vpravo. Paže komíhají vpřed a vzad.¹⁴⁶

Příklady tanců:

„Paterka“ (Velkomeziříčsko)

Melodie: příloha č. 6.

Držení: CH a D čelem proti sobě, CH zády do středu kruhu, ruce v bok.

Popis tance:

1. – 2. takt: CH i D čtyři lehké přísunné kroky vpravo stranou do sebe.
3. – 4. takt: jako 1. – 2 takt, ale vlevo stranou k sobě.
5. takt: dva přísunné kroky vpravo stranou.
6. takt: totéž vlevo stranou.

¹⁴⁶ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 62-64.

7. takt: CH i D obrat na místě vpravo čtyřmi drobnými krůčky o 360°, vykročí P noha.

8. takt: CH i D tři podupy na místě, čelem proti sobě, P, L, P.

9. – 12. takt: opakuje se 5. – 8. takt.

„Tolary“ (Blatno, Holetín)

Melodie: příloha č. 7.

Držení: ke kolovému tanci zavřené, smíšené dvojce po kruhu, CH do středu kruhu L bokem.

Popis tance:

1. takt: čtyři nízké vypérované poskoky na přední části chodidla, CH na L noze a D na P noze, mírný postup po kruhu, D couvá. Druhá noha se u obou mírně pokrčí přednožmo.

2. takt: totéž opačnou nohou.

3. takt: CH úkrok a přísun L nohou, D pravou nohou s pootočením o 90° doprava. Krok je tvrdý, rázný „vojenský“.

4. takt: a) dva nízké vypérované poskoky CH na L noze a D na P noze na místě,
b) totéž na opačných nohách.

5. takt: jako 3. takt.

6. takt: jako 4. takt.

7. – 8. takt: jako 3. takt.

9. – 16. takt: jako 1. – 8. takt.

17. – 20. takt: jako 1. – 2. takt.

21. takt: jako 3. takt.

22. takt: jako 4. takt.

23. takt: jako 3. takt.

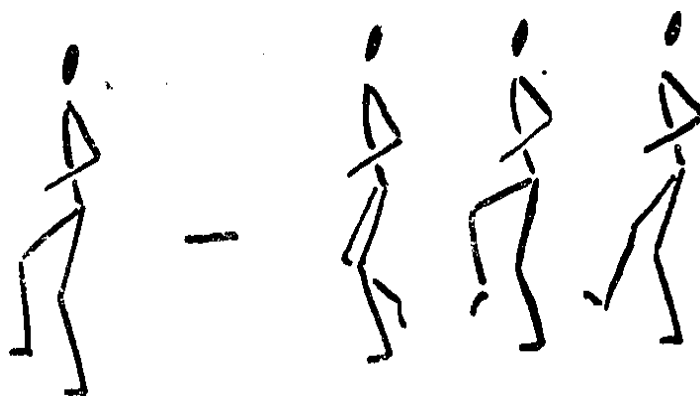
24. takt: jako 4. takt.

25. – 28. takt: jako 7. – 8. takt.

Při repetici 17. – 28. taktu se kroky v 17. – 20 taktu tančí s otáčkami v každém taktu o 180° doprava.

6. Poskočný krok

Vzniká kombinací kroku a poskoku na noze výkročné. Na Horácku se nejčastěji tancuje ve 2/4 taktu, méně v taktu 3/8 a 3/4. Pokud se provádí ve 3/4 taktu, je poskok až na třetí dobu taktu. Nášlap se provádí vždy přes patu na celé chodidlo s došlapem kolmo na zem. Při poskoku se druhá noha mírně pokrčí přednožmo s uvolněným kolenem a chodidlem vodorovně se zemí (při nácviku nutno hlídat, hlavně při točení). Pouze v některých tancích Dražanské vrchoviny se při tomto tanci zakopávají volné nohy dozadu. Krok má několik variant, liší se výškou poskoku, držetím volné nohy, intenzitou přídupu atd. Poskočný krok lze tančit vpřed, vzad a s točením dokola.

Poskočný krok: a) správně

b) nesprávně

Metodický postup nácviku:

Děti se postaví po kruhu, jednotlivě za sebou, L bokem do středu kruhu.

První cvičení: Děti procvičují nadnášivou chůzi ve 2/4 taktu.

Druhé cvičení: Spojíme s podtržením nohy poskočné při každém kroku.

Třetí cvičení: Z podtržení přejdeme do poskoku na výkročné noze.

Čtvrté cvičení: Totéž, ale dva poskoky v taktu. Krok je těžší a ráznější.

Páté cvičení: V pravidelných intervalech střídat oba druh poskoků.

Šesté cvičení: Ve dvojicích za ruce křížem, čtyři poskoky vpřed, začíná vnější noha.

Při posledním poskoku obrat o 180° dovnitř, totéž vzad.¹⁴⁷

¹⁴⁷ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 61-62.

Příklady tanců:

„Hulán“ (Nedvězí)

Melodie: příloha č. 8.

Držení: za ruce vpředu křížem, dvojce smíšené, po kruhu vedle sebe, levým bokem do středu kruhu.

Popis tance:

1. – 2. takt: čtyři poskočné kroky vpřed, vykročí vnější L noha.
3. – 4. takt: D přejde čtyřmi poskočnými kroky z pravé strany CH na levou s přetočením o 180° vlevo. CH převádí D a poskoky provádí téměř na místě.
5. – 6. takt: jako 1. – 2. takt.
7. – 8. takt: jako 3. – 4. takt, ale D přechází z levé strany CH na pravou.

„Pšenka“ (Třebíčsko)

Melodie: příloha č. 9.

Držení: trojce DCHD vedle sebe. D zavěšeny za lokty do CH, levým bokem do středu kruhu.

Popis tance:

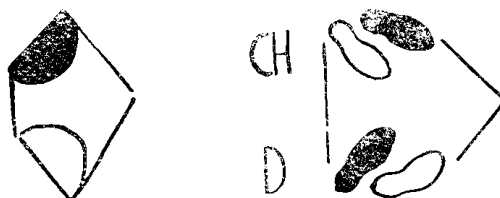
1. – 8. takt: šestnáct poskočných kroků vpřed, všichni začínají P nohou.
9. – 16. takt: klusovým krokem zátočky za lokty (dva kroky v taktu). CH střídavě nejprve s pravou D za P lokty, pak s levou D za L lokty. Střídá tanečnice po osmi krocích. Volná D se klusovým krokem otáčí na místě, proti směru točení s CH.
17. – 24. takt: jako 9. – 16. takt.

7. Cvalový krok

Je krok přísunný v rychlém tempu, při němž je přísun proveden nízkým přískokem. Cval je méně variabilní, variabilita se projevuje hlavně v různé intenzitě přidupávání a v délce kroku. Tančí vpřed i stranou. Na Horácku pouze stranou vpravo či vlevo, čistě bočně, nebo s vytočením chodidla šikmo vpřed a ve 2/4 taktu dva kroky. Výkrok je pravidelně stejně silně akcentován při každém kroku. Nášlap je jako u většiny regionálních tanců přes patu na celé chodidlo, druhá noha se přisouvá středem chodidla k patě výkročné nohy. Provádí se nízko nad zemí, nebo sunutím

přední části chodidla po zemi. Kolena se při tanci nepokrčují, krok je rychlý, úsečný a rázný.

Cvalový krok se v horáckých tancích vyskytuje převážně jako součást skladebních tanců a kol.

Metodický postup nácviku:

Děti jsou postaveny jednotlivě po kruhu, čelem do středu.

První cvičení: Přisunné kroky stranou se zrychlováním tempa. Změna přísunů v nízké přískoky ve 2/4 taktu, dva kroky v taktu.

Druhé cvičení: Totéž ve vázaném kruhu, s přídupem při každém výkroku, čímž se zdůrazní akcent.

Třetí cvičení: Cvalový krok vpravo a vlevo stranou a vždy po osmi krocích změnit směr: a) změna přísunným krokem (šest cvalů, jeden přísun na celý takt),

b) změna přídupem výkročnou nohou místo posledního taktu (sedm cvalů, přídup výkročnou nohou),

c) změna přídupem výkročnou nohou na první dobu posledního taktu, druhá noha výdrž v mírném stoju rozkročném.

Čtvrté cvičení: Střídání cvalu stranou čelem a zády do kruhu, v pravidelných intervalech. Procvičování změny směru i nohy přeměnným krokem a obratem o 180° ve směru výkročné nohy.

Ve dvojicích v držení ke kolovému tanci polootevřeném, stojí CH zády do středu kruhu. Cvičení v párovém držení jsou obdobná jako cvičení jednotlivců s tím rozdílem, že tanečníci mírně vytočí špičku výkročné nohy, trup i hlavu zevnitř (vytočení nepřehánět). Jelikož cval patří k rychlým tancům, pedagog musí nácvik prokládat chůzí, aby si děti odpočaly.¹⁴⁸

Příklad tance:

„Křižák“ (Velkomeziříčsko)

Melodie: příloha č. 10.

Držení: ke kolovému tanci polootevřenému, tančí čtyři páry v křížovém postavení, spojené paže směřují do středu kříže.

Popis tance:

1. – 4. takt: první a třetí pár si vymění místo osmi cvalovými kroky vpřed. CH začíná L nohou, D pravou nohou. Posledními dvěma kroky se otočí pár na místě čelem vzad. Při repetici 1. – 4. taktu si místa stejným způsobem vymění druhý a čtvrtý pár. Při výměně míst se páry vyhýbají vpravo.

5. – 12. takt: ve stejném držení se otočí páry o 90° vpravo a šestnácti cvalovými kroky oběhnou kruh jednou kolem. Posledními dvěma cvalovými kroky se otočí do postavení jako na počátku tance a tanec se opakuje.

¹⁴⁸ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 64-66.

8. Přeměnný krok

Tento krok se skládá z kroku, přísunu a opět kroku výkročnou nohou, tzv. „krok-sun-krok“. V horáckých tancích se nejvíce vyskytuje ve 2/4 taktu, ale ojediněle i ve 3/4 taktu. Běžně se tomuto kroku převedeného do točivého pohybu ve 2/4 taktu říká „polkový krok“.

Jedná se opět o nesmírně variabilní krok. Na Horácku má šest základních podob (polka hladká, polka s nadskokem, polka na šest, třasák, třaslák, skočná) a nespočet regionálních variant, které jsou charakterizovány způsobem provedení, způsobem zahájení a konce tance, délkou kroku a způsobem našlapování.

Metodický postup nácvičku:

Nácvičku hladkého přeměnného kroku vpřed ve 2/4 taktu budou děti nacvičovat v kruhu, ve dvojicích za sebou, kdy CH stojí vlevo od D a všichni mají ruce v bok.

První cvičení: Výkročná noha našlápne přes patu na celé chodidlo na zem, druhá noha provede plynule po přední části chodidla přísun až do poloviny chodidla výkročné nohy. Nohy se střídají ve vykročení a přísunu.

Druhé cvičení: To stejné jako v prvním cvičení, ale vzad. Našlapování se provádí pouze na přední část chodidla, nedošlapuje se na paty. Jako při chůzi vzad.

Třetí cvičení: Dvojice se uchopí za vnitřní ruce, provádí přeměnný krok vpřed s mírným vytočením do sebe a k sobě. Spojené paže při prvním kroku provádí kmit dopředu a při druhém vzad. CH a D vychází vnějšíma nohama. Totéž vzad.

Čtvrté cvičení: Dvojice čelem proti sobě, CH zády do středu kruhu, držení za ruce vpředu křížem. CH začíná P nohou vpřed a D vykročí do přeměnného kroku L nohou vzad. Totéž opačně, střídá v pravidelných intervalech po čtyřech, nebo osmi krocích.

Páté cvičení: Totéž jako ve čtvrtém cvičení, děti přidají vytáčení mírné vytáčení těla a nohou a tzv. „řezání“ zkříženými pažemi.

Šesté cvičení: Děti jsou ve vázaném kruhu, čelem do středu kruhu v libovolném držení. Přeměnný krok provádí stranou. Jeden krok vpravo, vykročí P noha a druhý krok vlevo, vykročí L noha. Několikrát opakovat.

Sedmé cvičení: Držení a postavení stejné jako v předešlém cvičení s tím rozdílem, že děti provádí přeměnný krok stále na jednu stranu. Začínají P nohou, prvním krokem doprava, druhý krok L nohou křížem vpředu před P nohou. Totéž na levou stranu.

Osmé cvičení: Totéž jako v sedmém cvičení s křížením nohy vzadu.

Po zvládnutí výše uvedených cvičení může pedagog přistoupit k procvičování konkrétních charakteristických přeměnných kroků s jejich pohybovými a rytmickými zvláštnostmi.¹⁴⁹

9. Polkový krok

Jak již bylo řečeno v předešlém odstavci, polkový krok vychází z přeměnného kroku. Proto v metodickém nácviku budeme vycházet z metodiky pro přeměnný krok a doplníme jej o nácvik otáček. Polkový krok využívá ke svému provedení celou taneční plochu, nebo se tančí po kruhu s otáčením doleva nebo doprava. Změna otáčení se provádí nášvihem z jedné strany na druhou, nebo několika polkovými kroky vpřed, kdy D couvá. Přeměna se provede hladce, délka kroku je středně dlouhá s obratem při každém kroku o 180°.

Metodický nácvik otáček:

Dvojice čelem proti sobě po kruhu, CH levým a D pravým bokem o středu kruhu. Držení za P ruce, L jsou v bok.

První cvičení: CH provádí přeměnný krok vpřed, D se podtáčí pod vzpaženými spojenými pravicemi každým krokem obrat o 180° vpravo. Oba vykročující P nohou. CH usměrňuje otáčení D, pohyb musí být plynulý a pravidelný.

Druhé cvičení: Totožné jako první cvičení, kdy si CH s D vymění role. Střídat v pravidelných intervalech.

Třetí cvičení: D má ruce v bok a otáčí se o 180° v polkovém kroku „víří polku“ před CH, který postupuje vpřed polkovým (přeměnným) krokem a při každém kroku provede potlesk do dlaní.

¹⁴⁹ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 67-69.

Čtvrté cvičení: Výměna rolí, CH víří polku opačným směrem po kruhu, D postupuje vpřed bez tleskání.

Páté cvičení: Dvojice v kolovém držení zavřeném. CH zády do středu kruhu. Polka po kruhu, CH vychází L nohou a D pravou.

Šesté cvičení: Opakuje první až páté cvičení s točením do leva.

Sedmé cvičení: Dvojice v kolovém držení zavřeném, CH levým bokem do středu postupuje vpřed polkovými kroky po kruhu, D couvá. Ve směru výkročné nohy se mírně vytočí vpravo, pak vlevo. Dále se cvičení rozvíjí tím, že tanečníci předávají otáčky, podtáčky, nášvihy z jedné strany na druhou, střídání směrů atd. Vše několikrát opakovat.¹⁵⁰

Příklady tanců:

„Kominíček“ (Blatno)

Melodie: příloha č. 11.

Držení: ke kolovému tanci zavřené, nebo soudečkové, CH levým bokem do středu.

Popis tance:

1. – 8. takt: hladká polka doprava nebo doleva, na konci posledního taktu se dvojice pustí, poodstoupí od sebe, ruce spustí podle těla.

9. takt: a) potlesk rukama ze strany na vlastní kyčle,
b) potlesk před tělem ve výši prsou.

10. takt: potlesk navzájem pravicemi.

11. takt: jako 9. takt.

12. takt: jako 10. takt, ale levicemi.

13. takt: jako 9. takt.

14. takt: a) potlesk navzájem pravicemi

b) potlesk navzájem levicemi

15. takt: jako 9. takt.

16. takt: potlesk navzájem do obou dlaní současně.

¹⁵⁰ JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956, s. 69-71.

„Hačaupolka“ (Velký Beranov)

Melodie: příloha č. 12.

Držení: ke kolovému tanci zavřené nebo soudečkové, CH zády do středu kruhu.

Popis tance:

1. – 2. takt: hladká polka po kruhu.

3. – 4. takt: CH uchopí D oběma rukama v pase, zvedne ji a otočí se s ní čtyřmi kroky o 360° vpravo a postaví ji na zem do původního postavení (tato verze není vhodná pro děti mladšího školního věku. Pedagog může místo tzv. „přehazovačky zvolit jiný prvek).

Pohyby 1. – 4. taktu se opakují po celý tanec.

12 NÁVRH LIDOVÝCH TANCŮ PRO UČEBNÍ OSNOVY NA 1. STUPNI ZŠ

Z velkého množství tanců z oblastí Horácka jsem vybral jednodušší tance, které by děti na prvním stupni základní školy mohly zvládnout nacvičit v hodinách tělesné výchovy. Samozřejmě záleží na zkušenosti pedagoga, aby posoudil individuální schopnosti žáků a dokázal určit podle tohoto stručného návodu „klíče“, pro kterou věkovou skupinu je tanec vhodný, popřípadě jej obohatil o další složitější taneční figury. Většina vybraných tanců je spojena se známými dětskými nápěvy, které jsou zapsány ve sbírkách Vratislava Bělíka, Zdenky Jelínkové, Míli Brtníka a řady dalších.

12.1 Návrh tanců pro 1. ročník

Pro 1. ročník jsem použil jednoduché tance využívající zejména základního kroku, kterým je chůze, různé druhy poklusu, přísuny a změna směru tance.

1. Paterka (Velkomeziříčsko)
2. Pšenka (Třebíčsko)

12.2 Návrh tanců pro 2. ročník

Ve 2. ročníku jsou v tancích přidány poskoky, podupy provádění složitějších otáček o 180°s převáděním tanečnic zprava doleva a zpět.

1. Hulán (Nedvězí)
2. Když jsem jel do Prahy pro hrách (Rácov)
3. Slepíčka (Holetín)

12.3 Návrh tanců pro 3. ročník

Tance pro 3. ročník jsou obohaceny o přísunný a řezankový krok. Dětem jsou tak položeny základy polkového kroku. Kroky dále doplňují různé druhy podtáček a výměna tanečních partnerů a pozic.

1. Křížák (Velkomeziříčsko)
2. Pekla dolky (Nedvězí)

12.4 Návrh tanců pro 4. ročník

V tancích pro 4. ročník se objevuje kombinace již zvládnutých kroků s přidáním poskoků, cvalových kroků, kroků s nadnesením, složitější změny směrů a rozšíření přísunného kroku o vytáčení a otáčení D pod vzpaženou rukou CH a obráceně. Otáčky již jsou prováděny o 180° nebo o 360°.

1. Čí je děvče (Telečsko)
2. Kominíček (Blatno)

12.5 Návrh tanců pro 5. ročník

Děti v 5. ročníku by měli již zcela zvládat polkový krok s otáčením a další již choreograficky upravené prvky tanců, potlesků atd.

1. Hačaupolka (Velkoberanovsko)
2. Tolary (Blatno, Holetín)
3. Štéc (Drahanská vrchovina)

SHRNUTÍ

Využitelnost lidového tance a folklóru všeobecně může být na základních školách mimořádně komplexní, přínosná a prakticky může naplňovat obecný cíl v rámci mezipředmětových vztahů. Vedle hudební, výtvarné a dramatické výchovy je nutné děti vychovávat i v oboru taneční výchova. Především v dnešní materiálně zaměřené společnosti je výchova tímto směrem nezbytností, jelikož tanec dítě kultivuje, činí jej citlivějším a umožňuje mu pracovat s emocemi. Taneční výchova v sobě zahrnuje složku pohybovou, výtvarnou a hudební a je tedy schopna mnohostranně rozvíjet osobitost žáků, kteří se učí spolupracovat s ostatními, vyjádřit pocity pohybem a být ohleduplnými. Velmi se rozvíjí jejich schopnost soustředění a vnímání, učí se mezi sebou neverbálně komunikovat, rozvíjí se jejich fantazie a kreativita. Žáci jsou celou hodinu vtaženi do práce, která je baví, pohybují se, což je pro ně přirozené a přestože na sobě pracují, nevnímají to jako práci, ale jako určitý druh hry nebo zábavy.

Učitel má téměř neomezené možnosti v práci s lidovým tancem. Např. formou hudebně-tanečních pásem žáky seznámí s tradičním životem obyvatel regionu a to v mnohem širším a komplexnějším pohledu, než bylo naznačeno v této práci. K tematickému zpracování, mimo již tradičních témat (Vánoce, Velikonoce, dožínky atd.), lze použít témata inspirující se v rodinném a společenském životě (vojna a rekruti, denní a pracovní režim, hospodářství atd.). Do vytváření hudebně-tanečních pásem mohou učitelé větší či menší měrou zapojit i samotné žáky, kteří si mohou navrhnout téma, dílčí choreografii, pořadí písní, tanců atd.

Pedagogové na prvním stupni základních škol, kteří se rozhodnou lidový tanec ve škole didakticky zpracovávat, musí počítat s důležitou výchozí činností, tzn. studium etnografických materiálů a historie, kdy bude po nich vyžadována znalost a získávání zkušeností v těchto oblastech, a které někdy mohou být i odborného rázu (např. osobní znalost a pochopení mentality tanců, písní, jejich variant atd.) Na druhou stranu může být tato činnost pro pedagogy přínosná, neboť učitel by se měl aktivně zajímat o historii a vývoj regionu, ve kterém působí a stát se nositelem kulturního a společenského dění, jak tomu bylo i v minulosti. Učitelé seznámeni s charakteristickými prvky tradičního života obyvatel v regionu, mohou motivovat a

vést žáky k zájmu o lidovou kulturu, protože pro vzdělávání v této oblasti je relativně obtížné tento zájem u dětí získat. Dnešní děti dávají totiž přednost spíše pasivnějším formám zábavy a jsou hodně ovlivňovány bezprostředním okolím, názory spolužáků, rodičů atd. Zde se vytváří prostor pro užší spolupráci školy s rodiči žáků, kdy právě rodiče se často o lidové tradice sami vůbec nezajímají, nebo považují udržování lidových tradic za překonanou a zbytečnou záležitost.

Přitom lidová kultura patří ve všech kulturně smýšlejících zemích k uznávanému národnímu bohatství a dědictví, neboť sehrává významnou roli při multikulturní výchově a poznávání jak vlastních tradic, tak i tradic jiných národů. Existuje celá řada organizací, jako např. Mezinárodní organizace pro festivaly lidové kultury a umění (CIOFF), které podporují folklór tím, že organizují, nebo především finančně podporují mezinárodní a regionální folklórní festivaly a přehlídky, které se dlouhodobě těší mimořádné přízni návštěvníků na domácí i zahraniční scéně.

Při získávání informací pro tuto práci jsem zjistil, že od roku 2006 existoval experimentální projekt nazvaný „Tanec školám“, jehož cílem bylo vytvořit a zařadit do učebních osnov základních škol pohybový předmět „taneční výchova“, který měl podporovat přirozené pohybové vlastnosti žáků. Výsledkem tohoto projektu bylo, že na základě opatření ministra školství se od 1. září 2010 doplnil RVP ZV o nový vzdělávací obor „Taneční a pohybová výchova“, který měl základním školám poskytnout možnost obohatit základní vzdělávání v oblasti Umění a kultury. V současné době působí na území České republiky více jak 400 základních škol a pouze deset z nich zařadilo výuku taneční a pohybové výchovy do svých ŠVP ZV, která se na nich pravidelně vyučuje pod vedením zkušených pedagogů a lektorů. V tomto okamžiku se nabízí otázka: „Co je příčinou tak malého zájmu?“ V první řadě hraje významnou roli zájem, vzdělání a zkušenost pedagoga a přesvědčení ředitele školy taneční a pohybové vzdělávání podporovat. Ve vzdělávacím obsahu TPV jde především o to, abychom nezůstali jen u souhrnu „tanečků a návodů“, tedy u funkce společenské, ale abychom dětem nabídli ucelený metodický systém, který vede k výchově samostatného, tvořivého, kultivovaného mladého člověka s kladným vztahem k pohybu a umění.

ZÁVĚR

Při zpracovávání diplomové práce jsem se přesvědčil, že je velice složité shrnout teoretické poznatky z historie, lidové obvyčeje, popisy krojů a tance do jednoho společného celku. Obtížnost spočívala v tom, že jsem se zaměřil na kulturu určitého regionu, kde vzhledem k obecným poznatkům o lidové kultuře širší etnografické oblasti docházelo často ke specifickým proměnám a posunům v projevech lidové kultury. V mém případě bylo například nutné srovnávat vlastní získané praktické poznatky s teoretickými zdroji a jako nevyhnutelná se ukázala i spolupráce a konzultace s vedoucími folklórních souborů a s aktivními i bývalými členy souborů.

Dále jsem si uvědomil, že některé děti neustále posuzované v hodinách tělesné výchovy podle tabulkových výsledků a určitých standardů, si mohou vytvořit negativní vztah k jakýmkoli pohybovým činnostem, pokud v nich zrovna nejsou nejlepší. Taktéž všechny děti nemohou být špičkovými reprezentanty v tzv. „in sportech“, a proto je není nutné doslova dříť „jako koně“ již od útlého dětství. Naopak! Kvalitní TPV může děti nastartovat určitým směrem, poskytne jim kompenzaci nedostatků z tělesné výchovy, umožní zdravý vývoj a to nejen po tělesné, ale i duševní stránce. Pokud toto není schopna zajistit sama škola, přicházejí na řadu taneční kroužky, soubory atd. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že pokud děti dostanou prostor k aktivní činnosti ve folklórním souboru s odpovídající motivací a pravidelně se účastní vystoupení, považují členství v souboru za prostředek, který jim umožňuje poznat nové přátele, nová místa a zažít neobvyklé zážitky. Pro děti tak představuje členství v souboru způsob, jak aktivně trávit volný čas. Z tohoto důvodu je vhodné s touto možností volnočasových aktivit seznámit i žáky na základní škole a tyto aktivity jim vhodným způsobem zprostředkovat, pokud se tak nemůže stát v rodině prostřednictvím rodičů.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

atd.	a tak dále
apod.	a podobně
D	dívka
CH	chlapec
L	levá
MŠ	mateřská škola
např.	například
n. l.	našeho letopočtu
P	pravá
př. n. l.	před naším letopočtem
r.	rok
RVP ZV	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
s.	strana
stol.	století
ŠVP ZV	Školský vzdělávací program pro základní vzdělávání
tzn.	to znamená
tzv.	tak zvaný
TPV	taneční a pohybová výchova
ZŠ	základní škola
ZUŠ	základní umělecká škola

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BĚLÍK, Vratislav. *Horácký kraj*. Třebíč: OKS BV – odd. ZUČ, 1985.
- BONUŠ, František. *Lidové tance*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1995.
- BONUŠ, František. *Lidové tance: (výbor lidových tanců z Čech, Moravy a Slezska)*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1996.
- BRTNÍK, Míla. *Jaký kraj, tak se stroj*. Jihlava: Astera G vydavatelství a tiskárna, 2007. ISBN 978-80-86382-06-7.
- BRTNÍK, Míla. *Choreografům souborů lidových písní a tanců*. Jihlava: Okresní kulturní středisko, 1983.
- HÁJKOVÁ, Táňa. *Lidové hry a tance pro mládež*. Praha: Mladá fronta, nakladatelství ČSM, 1952.
- HEJHAL, P., P. HRUBÝ, Z. JAROŠ, D. VOKÁČ a D. ZIMOLA. *Havíření na Jihlavsku*. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. ISBN 978-80-254-4601-0.
- HOFFMANN, František. *Listy a odkazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*. Jihlava: Nakladatelství EKON, 1999. ISBN 80-902743-0-7.
- JANČÁŘ, Josef a kol. *Vlastivěda moravská: země a lid. Lidová kultura na Moravě*. Strážnice: Ústav lidové kultury. Praha: Muzejní a vlastivědná společnost, (Nová řada; Sv. 10) 2000. ISBN 80-86156-31-1(ÚKL), ISBN 80-7275-005-4 (MVS).
- JELÍNKOVÁ, Zdenka a Richard KUBEŠ. *Horácké tance*. Svazek první. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1956.
- JELÍNKOVÁ, Zdenka. *Lidový tanec na Drahanské vrchovině a Malé Hané. Kořenec, Benešov, Protivanov*. Kořenec: Obecní úřad Kořenec, 2001.
- JELÍNKOVÁ, Zdenka. *Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska. Díl V. Moravské Horácko*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997.
- JELÍNKOVÁ, Zdenka. *Lidové tance z Velkomeziříčska*. Třebíč: Okresní kulturní středisko B. Václavka, 1980.
- KOS, Bohumil. *Lidové tance ve školní tělesné výchově*. 1.vyd. Praha: SPN, 1976.
- LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-293-6.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X.

PÁTEK, Alois Josef. *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy, Díl IV. Místopisu, Jihlavský kraj, Čís. 28, Jihlavský okres*. 1.vyd. Brno: GARN, 2008. ISBN 978-80-86347-38-7.

PERNICA, Bohuslav. *Rok na moravském Horácku a Podhorácku*. 1.vyd. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1951.

PISKOVÁ, Renata a kol. *Jihlava*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-551-7.

POLZEROVÁ, Eva. *Pohybová příprava*. 1. vyd. Praha: IPOS, pracoviště Artama, 1995. ISBN 80-7068-068-7.

MALÁ, Helena a Josef KLEMENTA. *Biologie dětí a dorostu*. 1.vyd. Praha: SPN, 1985.

MÁTLOVÁ, Jiřina. *Horácký kraj z Telečska, Dačicka a Třeštska*. 1.vyd. Jihlava: OKS, 1983.

VÝKONNÝ VÝBOR NVČ, NÁRODOPISÁ SPOLEČNOST
ČESKOSLOVANSKÁ. *Národopisná výstava Československá v Praze 1895*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1895.

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ ZE 16. ETNOMUZIKOLOGICKÉHO SEMINÁŘE.
Lidová píseň, hudba a tanec. Místo, funkce, proměny. Brno: Krajské kulturní středisko, 1987.

SVOBODA, Josef František. *Horáci - Podhoráci? Od Horácka k Podyjí. Vlastivědný sborník západní Moravy*. 2. ročník. Znojmo: Okresní osvětový sbor, 1926.

SVOBODA, Josef František. *Moravské Horácko; prameny poznání moravského Horácka*. Vydal odb. učitel Vladimír Urbánek v Heleníně u Jihlavy. Jihlava: tiskem Noviny, 1940.

SVOBODOVÁ, Vlasta. *O lidovém kroji na moravském Horácku*. Nové Město na Moravě: Horácké muzeum, 1977.

STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu*. Díl. 1. Čechy. 1.vyd. Praha: J. Otto, 1947.

ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. *Velikonoce původ, zvyky, hry, pohádky, návody a náměty*. Olomouc: Nakladatelství Rubico, 2004. ISBN 80-7346-044-0.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Nakladatelství DONA s.r.o., 2005. ISBN 80-7322-075-X.

ZÍBRT, Čeněk. *Jak se kdy v Čechách tancovalo*. Praha: Knih tiskárna F. Šimáček, 1895.

SEZNAM DALŠÍCH ZDROJŮ

http://cs.wikipedia.org/wiki/Emfyteutick%C3%A9_pr%C3%A1vo

http://cs.wikipedia.org/wiki/Jihlava#cite_note-Mudrov.C3.A1-5

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Jihlava.jpg>

<http://vysocina.fkaleidoskop.cz/gastronomie>

<http://www.iglauer-sprachinsel.de/>

http://cs.wikipedia.org/wiki/Jihlavsk%C3%BD_jazykov%C3%BD_ostrov

http://tic.jihlava.cz/FR/vismo/galerie2.asp?id_org=101079&id_galerie=3547&p1=1032

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1:

Doprovodné fotografie z amatérských záběrů vlastní soukromé sbírky s uvedením názvu tance, s popisem postavení, tanečního kroku a způsobu držení.

Příloha č. 2:

Příloha je ve formě přiloženého DVD, na kterém jsou zachyceny některé tance z Jihlavska v podání dětského folklórního souboru Dřeváček a jsou choreograficky upraveny. Záběry na DVD jsou použity z amatérských záběrů ze soukromých sbírek vedoucího folklórního souboru.

SEZNAM POUŽITÉHO NOTOVÉHO MATERIÁLU

Příloha č. 1.

PEKLA DOLKY

Allegretto - mírně hybně
♩ = 120

Pek - la dol - ky z bí - lé mou - ky, sy - pa - la je per - ní - kem,
dá - va - la je Hon - zlí - ko - vi, o - te - vě - ným o - ký - n - kem

Jez, Honzíčku, jsou dobrý,
jsou perníkem sypaný,
budou-li ti přeci chutnat,
sou tam ještě takový.

Příloha č. 2.

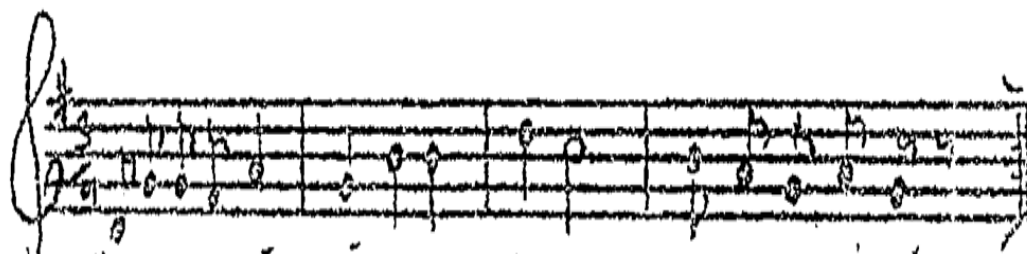
ŠTĚC

1. Roste bo-ro-věn-ka bo-ro-vá, kolem do-ko-leč-ka se-ka-ná,
pod ní roz-ma-rín, dobře o něm vím, sem ho sá - ze - la.

2. Když sem rozmarínek sekala, všechny chlapce sem si pozvala,
jenom jednomu, svému milému, jsem nic nedala.
3. On se pro to tuze rozhněval, v hospodě mně vína nazavdal,
vína nezavdal, tancovat nevzal, to mně udělal.
4. Některá panna se nastrojí, přijde do hospody, tam stojí,
v koutě u dveří, tam o ní neví, leda šenkovný.
5. Měla bych já taky vartu stát, půjdu se já rači dom vyspat,
budu červená, jako malina, která je zralá.

Příloha č. 3.

SLEPIČKA

ŠTYRY NEJNÍ PĚT, PĚT NEJSOU ŠTY-RY | VLE-ZEM DO DI-RY.
VEŠTA NEJNÍ FRAK, FRAK NEJNÍ VEŠTA, | CHLAPEC NE VĚ-ŠTA.

Příloha č. 4.

KDYŽ JSEM ŠEL DO PRAHY PRO HRÁCH

Volně

1. Když jsem šel do Pra - hy pro hrách, pro hrách
pa - dl mně na ces - tě va - lach, va - lach

2. Kdybych mu byl dával oves, oves, byl bych měl valáška dodnes, dodnes.

Příloha č. 5.

ČÍ JE DĚVČE

$\text{♩} = 136-140$

Čí je, čí je, čí je děvče, v té čer-ve-né ka-ca-baj-ce,
čí je, čí je, čí je děv-če, to je děvče můj. A
proč a nač a proč a nač a zač, a
proč a nač a proč a nač a zač.
O - no rá - do ka - fe pi - je a ro - hlí - čky
při - ku - su - je, to je děv - če můj.

The musical score is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It consists of six staves of music. The first two staves contain the first line of lyrics, the next two staves the second line, and the final two staves the third line. The tempo is indicated as 136-140 beats per minute.

Příloha č. 6.

PATERKA

Volně

Jedna, dvě, tři, čtyři, pět, cos to, Janku, cos to sněd?
Brambory pečený, byly málo maštěny.

The musical score is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It consists of two staves of music. The tempo is indicated as 'Volně' (Ad libitum).

TOLARY

KOYBYCH JA NEEL MEJ PANENKY TO-LA, TRAMTA RA-DA, TO-LA, TRAMTARADA,
 POSLAL BYCH SI PRO MUZIKU DO PRA - TRAMTA RA-DA, DO PRA, TRAMTARADA,
 TO-LA - RY, MU-ZI-KA MNĚ PĚKNĚ HRALA, JE MĚ MI-LA
 DO PRA - HY.
 O-KLA-MALA, A JA, TRAMTA-RA-DA, A JA TRAMTARADA
 A JA JA !

HULÁN

Tancovala hulána od večera do rána,
 Tancovala ještě víc, až si roztrhla střevíc. Tra la la la,

tra la la la, tra la la la la la, tra la la la.

Příloha č. 9.

PŠENKA

Polkové tempo

Haj, husičky, do pšeničky, haj, husičky, do žita,
lepší je to malá holka, nežli je to veliká.

Lalala.....

Příloha č. 10.

KŘIŽÁK

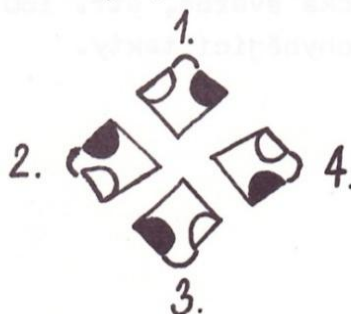
1. Boleslav, Boleslav, překrásné město, neplač, holka,
2. Jакpak nemám smutná, plakat, naříkat, když tě vidím

nenaií-kej moje nevěsto, neplač, holka, nenaříkej
do vojanských šatů oblíkat, když tě vidím do vojanských

moje nevěsto.
šatů oblíkat.

Příloha č. 11.

KOMINÍČEK

Příloha č. 12.

HAČAUPOLKA

SEZNAM RECEPTŮ

Pro ucelený obraz o zvycích našich předků na Horácku jsem vybral několik nejtradičnějších jídel z Vysočiny podle starých receptů horáckých hospodyněk, které je připravovaly o posvíceních, hodech, poutích, Velikonocích, Vánocích nebo v neděli.¹⁵¹

1. Jihlavská kyselka

Pro přípravu je potřeba: 1 l podmáslí, 1 l vody, 500 g brambor, 60 g másla, 40 g hladké mouky, 2 – 3 vejce, sůl, kmín.

Postup přípravy: oškrábané a na kostičky nakrájené brambory zalijeme vroucí osolenou vodou a vaříme doměkka. Vývar zahustíme jíškou připravenou z poloviny másla a mouky a přidáme podmáslí. Za stálého míchání polévku povaříme, přidáme kmín, druhou polovinu čerstvého másla a nakonec do polévky rozklepneme vejce. Krátce povaříme a podáváme.

2. Horácká houbová polévka

Pro přípravu je potřeba: 300 g hříbků, 4 brambory, 1 cibulka, 1 lžice másla, 1/4 l kyselé smetany a 1 lžice mouky, sůl, kmín.

Postup přípravy: do vody se solí a kmínem dáme uvařit oškrábané a pokrájené brambory. Pak zpěníme na sádle drobně pokrájenou cibuli, přidáme nakrájené houby a podusíme. Vsypeme je do polévky a nakonec přidáme smetanu s moukou.

3. Bramborové šklubánky

Pro přípravu je potřeba: 1 kg brambor, sůl, 200 g hrubé mouky, 80 g sádla, mletý mák, cukr moučka, strouhaný tvaroh.

Postup přípravy: brambory oloupeme a nakrájíme. Dáme je do hrnce, zalijeme vodou tak, aby byly všechny ponořené, vaříme, dokud nezměknou. Poté vodu z brambor slijeme, ale nevytléváme - dáme ji stranou. Brambory v hrnci zaprášíme moukou,

¹⁵¹ ŠPALKOVÁ, Růžena. *Kuchařka horáckých bramborových jídel. Brambora 40x jinak*. Třebíč: Vydalo Město Třebíč prostřednictvím Městského úřadu v Třebíči, [b.r.] <http://vysocina.fkaleidoskop.cz/gastronomie>

přiklopíme pokličkou a pořádně protřepeme. Dále do hrnce nalijeme asi 150 ml vody, ve které jsme předtím vařili brambory. Vše provaříme asi 5 minut. Poté brambory řádně pomačkáme, aby vznikla hladká lepivá hmota. V malém hrnečku rozpustíme sádlo, ve kterém namáčíme velkou lžící a tvoříme škvárky. Bramborové škvárky podáváme s mletým mákem, cukrem a tvarohem nebo se slaninou opraženou na cibulce.

4. Bramborové placky se škvarky

Pro přípravu je potřeba: 500 g vařených brambor, 500 g hrubé mouky, sůl, 120 g vepřových škvarků, 2 vejce, tuk na opečení.

Postup přípravy: brambory najemno nastrouháme, smícháme s moukou, nasekanými škvarky a osolíme. Vejci zaděláme tužší těsto, které dobře zpracujeme a rozválíme na plát. Z těsta vykrájíme placičky a upečeme je v troubě na vymaštěném plechu nebo na pánvi na rozpáleném tuku.

5. Bramborák (cmunda)

Pro přípravu je potřeba: 1 kg brambor, 2 vejce, 200 g hladké mouky, mléko, česnek, majoránka, sůl, tuk na smažení.

Postup přípravy: syrové brambory nastrouháme, osolíme a pokropíme mlékem. Přidáme vejce, mouku, utřený česnek a majoránku a vytvoříme hustší těsto. Lžící klademe do rozpáleného tuku hromádky těsta a rozetřeme je na placku. Usmažíme.

6. Cmund'áky

Pro přípravu je potřeba: brambory, 4 lžíce vody, 4 lžíce hladké mouky, 4 lžíce kysaného zelí, česnek, sůl, pepř, majoránka, tuk.

Postup přípravy: syrové brambory nastrouháme a slijeme přebytečnou vodu. Přidáme vejce, prolisovaný česnek, majoránku, sůl, pepř, mléko, mouku a pokrájené kysané zelí. Zpracujeme v husté těsto, ze kterého pečeme na vymaštěném pekáči větší placičky. Podáváme k masu, které na placky klademe.

7. Podhorácké mládě

Pro přípravu je potřeba: 200 g cukru, 200 g másla, 4 žloutky, 500 ml mléka, 50 g kvasnic, mouka, sůl, citrónová kůra, vanilka, vejce, ořechy.

Postup přípravy: cukr, přepuštěné máslo a žloutky smícháme s kváskem. Pak přidáme přiměřené množství mouky (třetina hladké a 2 třetiny hrubé), trochu soli, citrónové kůry a vanilky a vypracujeme nepříliš tuhé těsto. Větší část rozestřeme na vymaštěný plech, z menší vytváříme válečky, srdíčka, ptáčky a podobně. Těmi pak zdobíme plát těsta, potřeme rozšlehaným vajíčkem a posypeme nahrubo nakrájenými ořechy. Necháme dokynout a pečeme.

8. Křehotiny, křupance

Pro přípravu je potřeba: 250 g hladké mouky, 2 žloutky, sůl, kousek másla, 3 lžíce vody.

Postup přípravy: suroviny smícháme a vypracujeme v těsto. Těsto dáme do ledničky odpočinout přes noc. Ráno je rozválíme a vykrajujeme čtverce. Smažíme v rozpáleném tuku a ještě teplé silně cukrujeme.

9. Hlavička (velikonoční)

Pro přípravu je potřeba: 1 l mléka, uzené, bůček, 6 vajec, bylinky, hrst mladých kopřiv, pepř, sůl.

Postup přípravy: z mléka uvaříme slanou krupicovou kaši. Uzené maso a tučný bůček nasekáme (můžeme přidat kousek vařeného jehněčího) a vmícháme do kaše. Do vychladlé směsi přidáme alespoň 6 vajec, dále pepř, sekané jarní bylinky a hrst nasekaných kopřiv. Pokud je směs moc hustá, můžeme přidat trochu vývaru. Vše nalijeme na vymaštěný plech a upečeme. Jíme teplé i studené.

10. Kapr po pacovsku

Pro přípravu je potřeba: 600 g očištěného kapra, 30 g sádla, 30 g rajčatového protlaku, 50 g čerstvých hub, nebo přiměřené množství sušených hub, česnek.

Postup přípravy: porce kapra osolíme a opečeme na rozpáleném sádle. Přidáme česnek a houby nakrájené na plátky nebo uvařené sušené houby i s vývarem. Dusíme

pod pokličkou doměkka. Porce kapra přeléváme šťávou s houbami. Jako přílohu podáváme vařené brambory.

11. Pučálka

Pro přípravu je potřeba: neloupaný hrách, sádlo, med, sůl, pepř.

Postup přípravy: celý neloupaný hrách namočíme do vlažné vody. Když po několika hodinách nabobtná, rozprostřeme jej na teplé místo, aby naklíčil (podle teploty za 2 – 3 dny). Naklíčený hrách se buď nasucho opraží, nebo na sádle osmaží a podává na sladko s medem nebo se solí a pepřem.

12. Mrkvance z Polné

Pro přípravu je potřeba: 1 kg mouky (2/3 polohrubé, 1/3 hladké), 200 g másla, 1 lžíce sádla, 200 g cukru, 3 žloutky, 50 – 70 g kvasnic, sůl, asi 50 rozemletých semen fenyklu (lze nahradit i jiným kořením dle chuti), mléko dle potřeby. Na náplň 400 g nastrouhané mrkve, 250 g cukru krystal, 100 g másla, 1 vanilkový cukr, fenykl, anýz nebo pepř, může být i rum - podle chuti.

Postup přípravy: ze surovin zaděláme těsto a necháme vykynout. Po vykynutí vykrojíme bochánky, které naplníme nádivkou z dušené mrkve. Do nastrouhané mrkve přidáme 250 g krystalu, vanilkový cukr a fenykl a dusíme na 100 g másla 5 – 10 minut. Necháme vychladnout. Pokud je náplň příliš řídká, šťávu slijeme nebo ponecháme a zahustíme mletým mákem, případně přidáme rum. Na vymaštěný plech dáváme naplněné bochánky řídce, aby se nespekly, pomastíme je, vršek potřeme bílkem a posypeme mákem. Upečené a vychladlé potřeme napůl rozpuštěným máslem a posypeme hojně cukrem smíchaným s vanilkovým cukrem. Jedna dávka je na 50 mrkvanců.

13. Horácké „pajerské“ koláče z Jihlavy

Pro přípravu je potřeba: na kynuté těsto - 150 g tuku (půl máslo, půl Hera), 150 g cukru krystalu, 4 žloutky, 1 kg polohrubé mouky, sůl (nesmí přijít na kvasnice), ¼ l mléka a 50 g kvasnic. Na tvarohovou náplň – 5 kostek tvarohu, 400 g pískového cukru, 250 g másla, 100 g hrozinek, 2 balíčky vanilkového cukru, citronová kůra,

sníh ze 4 bílků (může být i víc, případně smetana). Perník na strouhání, máslo na polití, cukr na posypání, rum.

Postup přípravy: kynuté těsto - tuk, cukr a žloutky utřeme, pak přidáme mouku a kvásek z mléka a kvasnic. Všechny přísady musí být teplé, těsto kyne také v teple. Připravíme tvarohovou náplň. Je-li tvaroh příliš tuhý, přidáme smetanu, aby se dobře mazal a přidáme suroviny. Z vykynutého těsta utvoříme asi 0,5 cm silnou kruhovou placku a položíme ji na namaštěný papír posypaný hrubou moukou. Placku pomažeme tvarohem a přehneme okraje ze všech stran tak, aby vznikl čtverec (cca na šířku plechu). Tvaroh posypeme strouhaným perníkem a necháme 10 – 15 minut kynout. Pečeme ve středně vyhřáté troubě asi 10 minut. Vychladlý koláč polijeme mírně rozehřátým máslem (musí zůstat husté, neškvařené a dle chuti je také možno přidat rum). Necháme zatuhnout, poté poprášíme moučkovým cukrem s vanilkou.

14. Horácký závitok

Pro přípravu je potřeba: 400 g zadního hovězího masa, 120 g kvašeného zelí, 120 g cibule, 120 g brambor, 100 g oleje, 2 vejce, 40 g slaniny, 40 g hladké mouky, sůl a mletý pepř.

Postup přípravy: omyté hovězí maso nakrájíme na plátky, naklepeme, osolíme, opepříme a naplníme připravenou směsí. Směs - na rozehřáté slanině podusíme zelí, přidáme na kostky nakrájené brambory, sůl, pepř a podusíme. Zalijeme rozšlehanými vejci a za stálého míchání spojíme. Prochladlou nádivkou plníme závitky, svineme, spícháme párátkem nebo jehlicí a opečeme na tuku. Opečené závitky přemístíme na osmaženou cibuli, zalijeme trochou vařící vody a dusíme doměkka. Potom závitky vyjmeme, šťávu zahustíme nasucho opraženou moukou, provaříme a přecedíme zpět na závitky. Nakonec ještě krátce povaříme. Jako přílohu podáváme vařené brambory nebo bramborové knedlíky.

SEZNAM ZÁKLADNÍCH ŠKOL S TPV

ZŠ Lyčkovo náměstí 6, Praha 8

ZŠ Havlíčkovo náměstí 10, Praha 3

ZŠ V Zahrádkách 48, Praha 3

ZŠ a MŠ Praha – Slivenec, Praha 5

ZŠ Chmelnice, Praha 3

ZŠ Školní, Praha 4

ZŠ Všenory

ZŠ Na Ostrově 4, Jaroměř

ZŠ Jablonec nad Nisou – Kokonín

ZŠ a ZUŠ Karlovy Vary

Příloha č. 1

**Doprovodné fotografie z amatérských záběrů
vlastní soukromé sbírky.**

Fotografie č. 1: Choreografická úprava polkového kroku, držení párové zavřené „soudečkové“.
(choreografie a úprava muziky Jaroslav Dřevo, 2011)

Fotografie č. 2: Choreografická úprava řezankového kroku, postavení čelem proti sobě, držení za pravé ruce.
(choreografie a úprava muziky Jaroslav Dřevo, 2011)

Fotografie č. 3: Tanec „Kalamajka“, mazurkový krok, postavení bokem do kruhu, držení za vnitřní ruce.
(choreografie a úprava muziky Jaroslav Dřevo, 2011)

Fotografie č. 4: Choreografická úprava cvalového kroku, držení za ruce, postavení ve dvou sousředných kruzích.
(choreografie a úprava muziky Jaroslav Dřevo, 2011)

Fotografie č. 5: Tanec „Sekáčská“ děti formou hry napodobují sezónní práce s využitím rekvizit - kosy, brousky a hrábě. (choreografie a úprava muziky Jaroslav Dřevo, 2007)

Fotografie č. 6: Tanec „Dřeváčky“, páry v postavení bokem k sobě, držení vpředu křížen, P ruka CH je horní, CH převádí D zprava doleva a zpět. (choreografie a úprava muziky Jaroslav Dřevo, 2007)

Fotografie č. 7: Tanec „Čí je děvče“, trojcový tanec, valčíkový krok, postavení vedle sebe, L bokem do kruhu, CH drží DD za vnitřní ruce.
(choreografie a úprava muziky Jaroslav Dřevo, 2007)

Fotografie č. 8: Tanec „Talián“, valčíkový krok s otáčením, postavení páru vedle sebe, držení vzadu křížem, P ruka CH je horní.
(choreografie a úprava muziky Jaroslav Dřevo, 2007)

Fotografie č. 9: „Chlapecké hry“.
(choreografie a úprava muziky Jaroslav Dřevo, 2007)

Fotografie č. 10: Tanec „Šly panenky silnicí“, otáčky s poskočným krokem,
postavení čelem proti sobě, držení vpředu křížem, P ruka nahoře.
(choreografie a úprava muziky Jaroslav Dřevo, 2007)